

BOTIĆEVA PISMA I NEKA PITANJA IZ KRONOLOGIJE NJEGOVA ŽIVOTA

Jakša Ravlić

Botićeva korespondencija počinje njegovim odlaskom iz Dalmacije, pa je zanimljivo da je prvo, a čini se i jedino pismo — bar jedino sačuvano — sa svog puta iz Hercegovine i Bosne napisao svome zagovaratelju, splitskom biskupu Vjekoslavu Marija Piniju (1785—1865). Pismo je bez datuma, ali protokolirano u biskupskoj kancelariji 1. XII 1851. U tome mu pismu, da bi udobovoljio svog nedavnog zaštitnika zbog odlaska iz Dalmacije, zahvaljuje na dobru koje mu je učinio i saopćuje mu da ga nije potaklo da ostavi zavičaj ništa drugo »osim želje, da svoj život provedem mirnije među priprostim svijetom, ne uznemirivan od pohlepe rodbine, kao i zbog nevolja pokvarena društva. Zatim, ako za mir i sigurnost svoje duše volim biti fratar u Bosni negoli pop u Dalmaciji, ne možete mi upisati u nezahvalnost taj moj korak...«¹

Smatram — prije prijelaza na dalje razmatranje o Botićevoj korespondenciji — najpogodnijim ovo mjesto, gdje su i sva pisma Botićeva na okupu, pa prema tome i mogućnost uvida najveća, da raspravim neka pitanja u Botićevoj kronologiji koja dosad nisu bila riješena, a važna su za Botićevu biografiju. *Prvo*, kad je Botić prešao dalmatinsko-tursku granicu? *Drugo*, na koji je način bio prebačen preko te granice i kako se dalje kretao do Srbije? *Treće*, koliko je vremena trajao Botićev put preko Hercegovine i Bosne, uključujući tu i boravak u Beogradu, do dolaska u Zagreb? Naročito je važno prvo i treće pitanje, jer se — kako ćemo vidjeti — i sâm Mihovil Pavlinović u svome predgovoru knjizi L. Botić, Pjesme. Izdala Matica hrvatska, Zagreb, u tome preračunao i na osnovi te pogreške gradio u Bosni »Andaluziju«, o kojoj ne može biti govora, i spominjao neka Botićeva »teferičenja«, za koja Botić nije imao vremena.

Ne znamo točan dan kad je Botić prešao dalmatinsko-tursku granicu kod Metkovića. To je bilo svakako poslije 9. srpnja 1851, kad je nekolicina teologa s L. Botićem i Mihovinom Pavlinovićem napustila zadarsku teolo-

¹ V. Pisma, Odjeljak IX.

giju i otputovala iz Zadra.² Luka Botić nije odmah otputovao iz Splita, jer splitski biskup Pini piše nadbiskupu zadarskome Josipu Godeassiju 8. studenoga 1851. pismo u kojem ga izvješćuje da je svoje pitomce po dolasku u Split primio i otpustio »colle più aspre forme«. Apelira na nadbiskupa da ponovo primi u teologiju sve, »ad eccezione di due, cioè Bottich Luce e Jurcev Giacomo«.³ Nastaje pitanje kad je Pini primio svoje teologe i kad ih je otpustio oštro ih koreći? To je vjerojatno bilo neposredno po dolasku iz Zadra, jer većina njih nije bila iz Splita, pa nisu ni mogli dulje ostati u Splitu. To je moglo biti 10. srpnja 1851. ili koji dan kasnije. Sudeći po pismu Pinijevu, on je odmah saopćio Botiću i Jurčevu da njih više neće slati u teologiju, pa se vjerojatno oko 10. srpnja 1851. Botić i odlučio na svoj davno zasnovani put u Srbiju.

Kako je Botić bio siromašan, nije mogao ostati dugo na teret svoje obitelji u Splitu, a želeći ostvariti svoj naum, vjerojatno je poslije kraćeg zadržavanja u Splitu otišao M. Pavlinoviću u Podgoru, jer — kako iz svega izlazi — Pavlinović mu je nabavio odijelo »na bosansku« i otpremio ga »iz Metkovića« preko granice.

U spomenutom pismu od 8. studenoga 1851. nadbiskupu Godeassiju biskup Pini javlja da mu je »nemoguće učiniti drukčije, nego ponovo poslati u to centralno sjemenište klerike spomenute u njegovu pismu, izuzevši dvojice, Botića Luku i Jurčeva Jakova«.⁴ Kako znamo iz događaja koji su slijedili, M. Pavlinović je nastavio teološke studije u centralnom sjemeništu u Zadru, iako se tome opirao.

To je bilo ovako. Kad je Mihovil Pavlinović došao u Podgoru, on se nešto po svom dolasku javio provikaru makarskog kaptola, kome je ispričao čitav slučaj, pa je, odrješit kakav je bio, izjavio da više neće u centralnom sjemeništu nastavljati nauke, već želi polaziti drugi tečaj teologije u Šibeniku. Uvaživši njegove razloge, provikar makarskog kaptola s datumom 15. listopada 1851. traži od splitskog biskupa Pinija dozvolu u tom smislu. Biskup Pini, ostajući pri svom prvotnom zaključku, nije odobrio prijedlog makarskog provikara, tražeći da se Pavlinović vrati u centralno sjemenište u Zadar početkom nove školske godine. Rješenje je datirano 27. listopada 1851.⁵

Odgovor nadbiskupa Godeassija na gornje pismo (od 8. XI 1851) biskupa Pinija nisam našao među spisima biskupskog ordinarijata u Splitu, ali je odgovor sigurno poslan, ako li ne pismeno, ono porukom, pa mora da je M. Pavlinović otputovao u Zadar svakako poslije 8. studenoga 1851, a vrlo vjerojatno poslije polovine studenoga 1851.⁶ U to vrijeme, tj. dok je kod kuće čekao poziv biskupov iz Splita, M. Pavlinović je opremio i otpratio Botića do Metkovića.

² Jakša Ravlić, Zašto je Luka Botić s drugovima bio istjeran iz teologije? — *Vjesnik Drž. arhiva u Zagrebu* IX/X, 1941, str. 109.

³ J. Ravlić, op. cit., 113.

⁴ J. Ravlić, op. cit., 113.

⁵ Arhiv biskupskog ordinarijata u Splitu, fascikl 1851, br. 1699, u kojem stoji: »Da restituirsì, non essendo ammissibile la domanda, e con avviso al supplicante di doversi perciò restituire all'istituto centrale di Zara col principio dell' imminente anno scolastico.« Originalnu molbu provikara s razlozima koje je naveo nisam našao među spisima.

⁶ Ne znam da li su predavanja u zadarskoj teologiji počinjala svake godine istoga datuma, jer se za škol. godinu 1849/50. kaže da će se »ove godine« teologija otvoriti 1. prosinca 1849. (Arhiv biskupske kurije u Splitu, sv. 1849, br. 1917). Vjerojatno su i u škol. godini 1851/1952. počela oko toga datuma.

Prema tome, Pavlinović i Botić imali su vremena na raspolaganju najviše recimo, od 15. srpnja do 15. studenoga 1851. za nabavak »bosanskog odijela«, za eventualno spremanje terena za prijelaz granice i za izvršenje tog pothvata. Kad je to po prilici bilo, morali bismo kombinirati da nam sâm Pavlinović nije o tome kazao nešto određenije. U spomenutom svome predgovoru Pavlinović kaže: »Kad ga preobukosmo na bosansku, on pod jesen iz Metkovića umakao preko međe.«⁷ M. Pavlinović nije kazao pred jesen, već »pod jesen«, pa će to odgovarati s obzirom na ono što je gore rečeno, tj. da je Pavlinović poslije polovine studenoga morao u Zadar, a Botić da je prešao dalmatinsko-tursku granicu posljednjih dana listopada ili početkom studenoga 1851. i otišao na svoj životni put, u nepoznato, u vrlo teško doba po Hercegovinu i Bosnu.

Mihovil Pavlinović, pišući životopis Botićev za izdanje Matice hrvatske trideset i četiri godine kasnije, veli: »Među tim, od kad se rastadosmo u Neretvi, za dugo o njem ne bilo glasa. Od jednom nakon godine dana, sred crne zime, stigne nam iz Zagreba u Zadar pismo, u kojem nas Luka kumi bratstvom i Bogom, da ostanemo, gdje smo, a njemu da pošaljemo koji komad rublja i kakvu knjigu, da ne gine od nenauke i od leda.«⁸

Sudeći po ovim Pavlinovićevim riječima, Botić je bio u Zagrebu krajem g. 1852. Međutim, poslije spomenutog pisma biskupu Piniju najranije sačuvano Botićevo pismo jest ono iz Zagreba upravljeno Andriji Torkvatu Brliću, ondašnjem upravitelju biskupskoga vlastelinstva u Đakovu, datirano 15. siječnja 1852, u kome se Botić zahvaljuje na obećanome mjestu, ali moli da bi mu dopustio da nastup odgodi »za koju nedjelju«. Botić je tražio odgodu za neko vrijeme iz razloga koje je gore naveo Pavlinović, jer je Botić bio u dimijama i bez rublja, pa je to čekao iz Zadra od svojih drugova kako bi u Đakovo došao odjeven po evropsku i opskrbljen najnužnijim rubljem.

Prema tome, Botić je prije 15. siječnja 1852. bio u Zagrebu. Ako se uzme u obzir to da ga je Ignjat Brlić, brat Andrije Torkvata, tada čak filozofije u Zagrebu, preporučio svome bratu u Đakovu i zamolio ga da nađe kakvo namještenje Botiću u vlastelinstvu biskupije, onda taj datum moramo prebaciti bar za osam dana prije, dok je stiglo pismo u Đakovo i odgovor A. T. Brlića bratu Ignjatu. Na to pismo Botić odgovara svojim od 15. I 1952, koje sam spomenuo.

Ali kako Ignjat Brlić nije bio prvi čovjek kojega je Botić u Zagrebu upoznao, već je istina (v. pismo Ig. Brliću od 18. VI 1952) da je Botić došao najprije u vezu s nekim bosanskim fratrima preko kojih je valjda dobio namještenje — čini se — kao manualni radnik u Gajevoj štampariji, moramo pretpostaviti da je bar još nekoliko dana prije stigao u Zagreb, možda najkasnije prvih dana siječnja 1852.

Prema ovim podacima Botićev je put od Metkovića preko Hercegovine i Bosne, pa u Beograd i odavle u Zagreb, trajao oko dva mjeseca, što je za ono vrijeme rekord, naročito za čovjeka koji nije poznao običaje krajeva kroz koje je prolazio.

Time bi se odgovorilo na *prvo* i *treće* pitanje, tj. *kad* je Botić prešao dalmatinsko-tursku granicu i *koliko* je trajao njegov put od toga časa do

⁷ Botić, Pjesme, izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1885, str. VI.

⁸ Botić, Pjesme, str. VI.

dolaska u Zagreb. A sada da pokušam dati odgovor na *drugo* postavljeno pitanje, tj. na koji je način Botić prešao granicu i bio prebacivan preko Herceg-Bosne.

Kako su izveli samo prelaženje granice, teško je točno utvrditi. Ali ako kažem da je prešao granicu s kakvim dalmatinskim trgovcima koji su išli u Hercegovinu, ili možda sigurnije s bosansko-hercegovačkim trgovcima koji su se vraćali u svoj kraj, nisam daleko od istine, jer je taj način bio i najsigurniji. Pojedina je mogao svatko i ne htijući odati, a ovako u karavani pojedinac je u mnoštvu lakše mogao ostati nezapažen, a poslije prijelaza mogao se lako odvojiti, našavši pogodniju prigodu da krene svojim putem. Ovo posljednje se jamačno izvelo u sporazumu s nekim bosanskim fratrom, koji ga je negdje uz granicu Hercegovine i Dalmacije preuzeo, te ga predao drugome, a ovaj trećemu, itd., dok ga nisu prebacili u Srbiju.

To nas primorava na još jednu misao: da čitav taj put Botić nije propešačio, već se morao koristiti raznim prijevoznim sredstvima koja su mu dobri ljudi stavljali na raspolaganje i nekim vezama koje su mu omogućile brže prebacivanje. Po svemu se čini da se Botiću mnogo žurilo da što prije stigne svome cilju, u Beograd; vjerojatno zbog opasnosti koja je vladala u Bosni i Hercegovini, jer mu se cilj inače ne bi bio odmakao. Kako se vidi iz pisma Ignjatu Brliću od 18. VI 1952, bosanske fratre je Botić dobro poznao, pa vjerujem da sam na pravom putu kad ustvrdim da je Botić prešao Hercegovinu i Bosnu pomoću fratara i njihovih prijatelja i da je ta veza dobro funkcionirala.

Bilo je potrebno utvrditi koliko je trajao Botićev put iz Metkovića do Zagreba da bismo utvrdili kako to putovanje nije trajalo oko godinu dana, kako navodi Pavlinović, već oko dva mjeseca. Botić je bio optužen pred svojom »braćom« u Dalmaciji, kojoj zbog same brzine prebacivanja nije dospio pisati, oko njegova prijelaza preko Herceg-Bosne isplele su se priče o »teferičenju«, za što on nije imao vremena.

Ako se sada zapitamo da li se može doznati *put* kojim je Botić prešao da dođe do Beograda, onda na žalost ne možemo reći ništa određeno budući da o tome nema ni njegovih ni tuđih zapisa.

Možemo pokušati da nešto rekonstruiramo po literaturi do koje se može doći. U raznim vijestima iz Dubrovnika u kojima govore o svojim karavanama ne spominje se ništa određeno, nego se kaže da su putnici išli svi skupa i da je svaku karavanu koja je putovala službeno, tj. sa znanjem vlasti, pratio »jedan oružani janjičar«.

To moramo pretpostaviti i za ostale karavane, kao i za onu kojom je pošao L. Botić. Budući da je Metković bio važno mjesto za prijelaz u Herceg-Bosnu, moramo pretpostaviti da je M. Pavlinović odatle uputio L. Botića. Da bude sigurnije, vjerojatno ga je pridružio jednoj od tih karavana, ne niječući mogućnost da su »ujaci« tu i tamo pomogli Botiću pri prebacivanju.

Moramo pretpostaviti da je L. Botić iz Metkovića pošao preko Gabele na Mostar i dalje prema Sarajevu, jer u svojoj noveli »Dilber Hasan« govori o Sarajevu kao da ga je poznao. Dapače, M. Pavlinović piše o njegovu »teferičenju« u Sarajevu i po Bosni.

Ako pogledamo pisce koji su o tome pisali, pada nam u oči *Ami Boué* sa svojim mnogobrojnim djelima, posebno »Die europäische Türkei«, I, II, (Wien 1889),⁹ gdje govori o 19. stoljeću, posebno u II knjizi (str. 544), gdje kaže da se putovalo u karavanama iz Gabele u Mostar, pa na Sarajevo. Taj je put trajao oko 35 sati. Zatim se iz Sarajeva išlo na istok do Zvornika i preko Drine prema Beogradu (str. 541), a taj je put trajao oko 28 sati. Ako tome dodamo put od granice Dalmacije do Gabele, te od Zvornika prema Beogradu, onda bi to u grubim crtama, bio put koji se tada prelazio, pa ga je i L. Botić prešao. Da li se od Zvornika išlo na Bijeljenu ili nešto južnije, nije nam poznato, pa se ne može kazati točno ni put kojim je Botić putovao, kao ni to da li je išao samo s karavanom ili mješovito, pomoću tamošnjih fratara, bar u nekim dijelovima.

Kako nam Botić taj put nije opisao, pa znamo jedino da je u dimijama došao u Zagreb, gdje su mu prijatelji i poznanici pomogli da se obuče na evropsku, donosim iz literature način putovanja po tadašnjoj Hercegovini i Bosni.

Poslije dolaska u Zagreb Botić se redovito dopisuje sa svojom »braćom« i s prijateljima iz cijele Hrvatske, kao i iz ostalih krajeva ondašnje Monarhije i izvan nje, iz Srbije.

⁹ A. Boué, n. dj., II. Zanimljivo je kako *Ami Boué* u spomenutom djelu (sv. II) opisuje putovanje početkom 19. st. po Bosni i Hercegovini, i to najprije u svezi s poštom. On kaže da je za slanje pošte trebalo imati dozvolu. Pošta se vozila na konjima te je za svakog konja i za svaki sat trebalo platiti po jedan pijastar ili 25 centima. Na prometnijim putovima bilo je skuplje. Poštanski činovnici su stalno Muslimani ili rjeđe Bugari. Ne spominjući ime »karavana«, kaže da je ta jedinica mogla imati 20—60 konja, na prometnijim putovima čak i više. Poštanski majstor vodio je brigu o čaju na putu koji bi putnici dobivali i o sobama za prenočište putnika. Ako su bili loši putovi, jedinice su mogle imati od 4 do 10 konja (str. 234—235).

Poštanski korak konjâ bio je »kratki galop«. Obično su bila privezana 2—3 konja. Stanice su bile udaljene 7—8 sati takva jahanja, ali je bilo i kraćih. Govoreći da je na ovaj način u Turskoj (misli neevropske države) pošta dobro uređena, Boué kaže da je ona u Bosni i Hercegovini lošija. Redovitija je pošta austrijska jer je stajala pod nadzorom poslanika. Poštu nose dvaput na tjedan (236—238).

Na drugom mjestu iste knjige (478—493) gdje govori »Kako se po Turskoj putuje?« Boué govori o »karavanama«, te veli da u Turskoj 19. st. građani, trgovci i proštenici putuju u karavanama. Svaki bogatiji čovjek imao bi 1—2 konjušara, a mogao je imati više konja koji su nosili teret. Ako se ne štedi, onda se putuje poštanskim konjima.

U slučaju da se ide u karavanama, ide se određenim putovima, pa se upotrebljavaju i manje stranputice. U ovom slučaju ima više teškoća. Jeftinije je unajmiti poštanskog konja negoli bilo kakva drugoga. Putovanje karavanom ili poštom sporo napreduje; karavanom se putuje za 1/3 sporije negoli poštom. Svi se konji vladaju što se brzine tiče prema prvome. Skupoća prijevoza na cesti ovisi o prometu na njoj; veći promet — jeftinija vožnja.

U Bosni i Hercegovini najugodnija su putovanja u srpnju, kolovozu i rujnu, kad nema oborina ni studeni. Boué navodi da je dobro da svaki putnik sa sobom nosi pokrivač, eventualno čilim ili madrac, otirač i sl. Odjeću treba nositi u najmanjoj mjeri, jer se putnici mogu pojaviti svagdje u najobičnijem putnom odijelu. Dalje pisac navodi što sve treba bogatiji putnik da ponese: ubruse, fildžane, četku za cipele, pastu za cipele, žigice, šećera, kave itd., prema tome kako je netko naučio živjeti.

Boué preporučuje da putnici putuju oružani (pištolj). Treba nositi najpotrebnije lijekove: protiv dizenterije, želučanih smetnja. Na putu se negdje i zapjeva naša pjesma. Između postaja karavana se zaustavi kod nekog potoka ili rijeke da se putnici osvježe opraviši lice i ruke.

Iznoseći sve ove mogućnosti u najkraćim crtama, ne možemo kazati kako je L. Botić putovao kroz Hercegovinu i Bosnu, pa moramo nagađati. Kako je bio siromašan, on je — najvjerojatnije — putovao običnom karavanom, te je većinom propješačio; ne možemo reći niti sa sigurnošću pretpostaviti da su mu pri tome pomagali fratri, izuzevši da je koji put prenoćio u samostanu dok bi se karavana zadržavala u nekome mjestu. Jednom riječi, on je, vjerojatno, tegobno prošao svoj put do Beograda.

Kako je Botić bio otvoren i iskren u svojim nastupima, bio je isti takav i u svojim pismima, usprkos premetačinama, prijetnjama i strogosti cenzorskih vlasti. Zbog toga su mnoga njegova pisma njegovi prijatelji uništili. Sam Pavlinović priznaje: »Mnoga njegova pisma meni vatra progutala, kad sam za Lapennova pašovanja bio dugo u pogibelji dosadnih pretraga.«¹⁰ Ona koja su sačuvana, našla su se kod don Nikole Vežića iz Brista, koji je politički bio manje izložen od Pavlinovića. Zato nije ni čudo da je najmanji broj Botićevih pisama sačuvan kod njegovih najužih prijatelja u Dalmaciji.

Danas su Botićeva pisma, objelodanjena ili neobjelodanjena, na ovim mjestima:

I) Spomenuto pismo splitskom biskupu Vj. M. Pini, koje nikad nije objavljeno, našao sam u Arhivu biskupskog ordinarijata u Splitu g. 1930. među spisima za g. 1851, a ima broj protokola 1988.

II) Dosad su štampana samo neka Botićeva pisma u fragmentima, a neka u cjelini u njegovoj knjizi *Pjesme* (izdanje Matice hrvatske, Zagreb 1885), i to u predgovoru Mihovila Pavlinovića: 1) pismo iz Đakova od 5. svibnja 1854, poslato Mihovilu Pavlinoviću, ali za svu braću; 2) pisma, sva iz Đakova, od 31. XII 1854, 23. V 1855, 22. IX 1856, 23. IX 1856, 1. IV 1859 (5); 3) pismo iz Đakova od 5. XII 1855. Mati Benkoviću; 4) dva pisma iz Đakova Ivanu Filipoviću, od 19. IV (krnje) i 12. X 1860. — Kako je do tog Matičina izdanja danas teško doći, a pisama nema mnogo, to i njih ovdje donosim da budu na okupu zbog proučavanja Botićeve ličnosti, to više što su neka od njih u tom izdanju zbog strogosti cenzure ili zbog delikatnosti pitanja objavljena fragmentarno, a sad znamo za njih u cijelosti (npr. pismo iz Đakova Nikoli Vežiću od 31. XII 1854. štampao je u cijelosti Marin Pavlinović u *Savremeniku* — Zagreb, 9. I 1931, br. 2; ono upravljeno Ivanu Filipoviću, iz Đakova, od 19. IV 1860. sačuvano je u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, sign. R 4044).

Potpisani se obratio pismom negdašnjem nasljedniku Pavlinovićeve ostavštine s molbom da mu dopusti prepisati Botićeva pisma. Ondašnji vlasnik ostavštine Mihovila Pavlinovića don Milan Pavlinović iz Makarske odazvao se najspremnije mojoj molbi, te mi poslao šest pisama u originalu (M. Benkoviću 1, M. Pavlinoviću 1, N. Vežiću 4) da ih upotrijebim za svoj rad, na čemu sam mu najljepše zahvalio (danas je pokojni).

III) Skupina Botićevih pisama čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 4044. To su ona pisma koja ovdje nisu označena posebnom oznakom, a upravljena su Ignjatu Bartuliću, Andriji T. Brliću, Ignjatu Brliću i Ivanu Filipoviću.

IV) Dva su pisma upravljena Miji Krešiću, a čuvaju se u Arhivu Historijskog instituta Jugoslavenske akademije (sign. XV, 6/3, 6/4); prijepisi njihovi su s navedenim pismima u Sveučilišnoj knjižnici. Ova pisma su tiskana u *Građi povijest književnosti hrvatske* 25, str. 217—218.

V) Jedno Botićevo pismo Zmaju Jovanu Jovanoviću objavio je Milan Šević u *Savremeniku* (god. 1916, br. V—VIII, str. 268—269).

¹⁰ Botić, op. cit., str. VII.

Prema tome, dosad nađenih sačuvanih Botićevih pisama ima 72 + 2 (jedno Zmaju J. Jovanoviću, koje donosim prema Ševićevu prijepisu, i jedno Nikoli Vežiću, koje sam preštampao iz Pavlinovičeva predgovora (Botić, Pjesme, str. XVI—XVII), svega 74 pisma.

Na pitanje što je s pismima upravljanim Botiću, teško je dati određeni odgovor. Vjerojatno je i Botić zbog premetačina morao te drage uspomene svojih prijatelja i drugova skrivati ili uništavati, a ono što je ostalo, uništili su njegovi nasljednici zbog toga što je Botić umro od sušice, ili je pak nekamo zatureno s ostalom ostavštinom, koju je neko vrijeme čuvao Ivan Filipović, a poslije ju je dao Matici Hrvatskoj kad su se priređivale *Pjesme* (Zagreb 1885). Možda je Franjo Marković zaboravio među ostavštinom spomenuti i pisma, navodeći samo njegove književne radove?¹¹

Milan Šević navodi da se on, vjerojatno oko 1903, kad je od Zmaja preuzeo njegovu korespondenciju, u nekoliko navrata u Zagrebu interesirao šta je s ostavštinom Botićevom, pa mu je rečeno da je ona kod njegove druge žene Veronike Botić, koja se preudala — ako se ne vara u Sisak. — Apel na prijatelje da to ispitaju nije doveo ni do kakva rezultata.¹²

Svi napori, računajući tu i one koje je i potpisani poduzimao poslije toga, da se Botićeva ostavština pronade¹³ ostali su na žalost — bez uspjeha.

Vječna je šteta ako se ta pisma ne nađu. Iako mnoge misli njegovih prijatelja možemo shvatiti iz njegovih odgovora, ipak će nam jedan dio ostati uvijek tajnom. Tako se moramo domišljati zbog čega je Ivan Filipović nazvao Botića »robom« jer mu u pismu od 12. X 1860. Botić kaže: »bar mi nećeš više moći prigovoriti, da sam rob, a dokazujem ti i činom (tj. što nije htio položiti zakletvu. Op. J. R.), da to nijesam ni do sada bio.« Isto je tako nejasno zašto I. Filipović nije htio vratiti Botiću rukopis »Bijedne Mare« ćirilicom kad ga je molio, želeći ga štampati, jer je bio izgubio namještenje (isto pismo). Kasnije je, poslije smrti Botićeve, taj isti rukopis I. Filipović poslao Arheološkom muzeju u Splitu (danas se čuva u Gradskom muzeju u Splitu).

Na kraju moramo požaliti da Botić nije opisao svoj put iz Dalmacije preko Hercegovine i Bosne do Beograda i do Zagreba, koji bi nam — uz opise koje već imamo — upotpunio sliku stanja u tadašnjoj Bosni i Hercegovini. Botić nam je ostavio jedino opis puta iz Zagreba do Đakova (v. IV 1.).

Ne treba naročito naglašavati da su ovdje donijeta Botićeva pisma vjerno prepisana iz originalâ ili iz štampanih publikacija, a najvažnijim komentarima nastojalo se olakšati čitanje i upotreba njihova.

Većina je pisama, kako se vidi, štampana u cjelini, a samo nekoliko njih u regestima, jer nisu od naročite važnosti.

Pisma donosim alfabetskim redom adresata, jer se kronološki ne dadu svrstati bez štete po preglednost.

¹¹ Botić, op. cit., str. XXII—XXIII.

¹² M. Šević, Pismo L. Botića Zmaju J. Jovanoviću, *Savremenik*, 1916, br. V—VIII, str. 269.

¹³ J. Ravlić, *Ostavština književnika L. Botića*, Republika, Zagreb 1946, br. 9—10.

I. PISMA IGNJATU BARTULIĆU¹

1.

[Đakovo, 20. VI. 1854.]

Dragi gospodine!

Vaš pozdrav jako me je razveselijo ne toliko s'pohvale kojom hoćete da me obaspete, koliko što mi biva to sigurniji dokaz, da nijeste zaboravili onog prostog dimijaša, s' kojim ste se dostojali u Zagrebu više putah sastajati. Za me, Gospodine, iskreni pozdrav prijatelja mnogo više vrijedi od preporuka jednog velikaša: jer sve preporuke svijuh velikašah na svijetu ne bi vrijedne bile nadahnuti me čustvima za koja sam i vašu i drugih ljudi pohvalu primio. — Kesa zveči a srce pjeva. — Hvala Vam dakle na prijateljsku ljubav koju u Vašem listu izrazujete i kojoj pripravno moje srce otvarate. U kojoj ljubavi grih

Vas Vaš

Luka Botić

Djakovo 20. Lipnja 1854.

¹ Ignjat Bartulić (rod. u Jasenovcu 1. siječnja 1830 — umro o. 1895). Gimnaziju je učio u Vinkovcima, a s ispitom zrelosti svršio je u Zagrebu. Poslije toga se osposobio za nastavnika matematike, fizike i hrvatskoga jezika na Akademiji. Bio je postavljen za suplenta gimnazije u Osijeku 16. veljače 1857. Govorio je i pisao hrvatski i njemački. Dne 4. studenoga 1858. premješten je na gimnaziju u Senj. (Historijski arhiv, Osijek).

Ispravni su profesori bili uvijek cilj nenarodnih vlasti. Levin Rauch ih je optuživao zbog panslavizma, jer su tobože »kvarili« mladež. Bilo je mnogo odličnih profesora koji su svojim osjećajima i radom izvan škole pokazivali da su pristaše političke stranke koja je tražila samostalan od Ugarske i autonoman položaj Hrvatske i Slavonije i ujedinjenje Dalmacije. Zbog toga je dvorska kancelarija u Beču mnogim profesorima dijelila ukore, pa čak i s opomenom isključenja iz službe.

Iz Senja je Bartulić premješten u Požegu, gdje je bio i ravnatelj. Ovdje je bio kažnjen od dvorske kancelarije u Beču i strogo opomenut zbog »primjetjene pretjerane narodne zanešenosti i odatle proizvirućega neobzirnoga postupanja Vašega u privatnom i javnom životu« te mu daju »strogu opomenu na vršenje prinadležeće Vam dužnosti koja glavno u tom postoji da odvratajuć školsku mladež od političkih agitacijah bud koje vrsti, istu potičete na što veći duševni napredak, te da ju odgoite u duhu mira, snosnosti i pokornosti prema poglavarstvu i njegovim odredbama.« Zbog toga su mu ozbiljno zaprijetili da će »biti bezuvjetno otpušten čim bi se usudili sudjelovati u političkih agitacijah te ili sami opirati se vladinim namjerama ili druge na odpor bud riečju, bud pismom ili činom poticati«. (U Zagrebu, 30. rujna 1867, Zlatarović).

Odavle je Bartulić premješten u Karlovac, te je 1882/83 spojena tamošnja gimnazija s realkom u Rakovcu u jedan zavod, u realnu gimnaziju. To je proveo Ignjat Bartulić, te je umirovljen 28. veljače 1884.

Bartulić je radio i književno te je surađivao u škol. izvještajima pa u »Nevenu«, »Sedmici«, »Književniku«, »Vijencu« i »Obzoru«, pišući članke iz svoje struke i jezika. Osim toga je skupljao narodne pjesme, većinom iz svoga rodnoga mjesta te ih objelodanjivao u listovima i časopisima. (Karlovački glasnik, 1935, br. 3).

[Đakovo 18. IV. 1857.]

Dragi prijatelju!

Dakle moja trgovina ne bi u dobri čas? Kako je da je, da se i ja mentujem brige, a i Vi da se oslobodite napasti, gledajte, molim Vas, srebrne kašičice, onaj prstenčić i burmuticu da prodate kako bolje možete. Burmuticu dajte slobodno rastaviti i izmjeriti. Sa onim što učinite ja ću svakako zadovoljan biti.¹ Kad primite novce, da nemorate čekati prilike, i tako ih neće biti mnogo, predajte ih u pismu na poštu erga retour- recepissee, dobro zapečativ pismo. Faliti neće, jer ne prelazi preko mnogo poštah. A ono drugo, ako Vas mrzi imati kod sebe, možete predati Brošu². — Kako imam nješto Brošu preporučiti ovom poštom, tako pišem u brzo, a Belaju³ još i neizručiv Vaš pozdrav; no kako ga vidim, biće pozdravljen, a to neće daleko biti. Oprostite što Vas nastupjem s'takovijem stvarima, pa i Vi meni zapovjedite. Želimo Vam i ja i moja supruga sreću i zdravlje i bivam

Vaš prijatelj
Luka Botić

Djakovo 18/IV 857

Adresa:

Ignjatu Bartuliću,
učitelju pri gimnaziji
u
Osijeku

¹ Zbog neprilika u obitelji, Botić je poslao Bartuliću u Osijek, da mu proda neku zlatninu svoje žene.

² Broš Ignjat, brat Botićeve prve žene, dak gimnazije u Osijeku, na kojoj je Bartulić bio nastavnik.

³ Belaj, vjerojatno Boelein Dragutin, namještenik vlasteninstva, i to 1854—1863 blagajnik, 1863—1874 revizor, a 1874—1882 direktor vlastelinstva.

[Đakovo 18. XII. 1857]

Dragi prijatelju!

Vi se baš požurili moju želju i moju molbu glede Broša izvršiti! Za sve Vam, brate, hvala, pa koliko od moje strane, toliko od strane moje žene a njegove sestre. Kao što sam Vam već pisao, kakogod Vi uredite, ja ću zadovoljan biti; te i s'ovijem što mi do sada pišete, ja sam zadovoljan podpuno. Ako Pitarović¹ baš bude svakako htjeo imati za svaki mjesec novce unapred, a ono ću mu ih poslati. Oko toga nećemo zapeti.

Pišete mi da će Jurković² božićevati u Đakovu; a kako bi bilo, kad bi se Vi šnjime pridružili, i šnjegovijem, pa i Vi k'meni na Božić došli? Četri dana praznika, a ovdje bi Jurković bio, a imamo slikara Karasa³ — a Vami je i Cerauer⁴ poznat — osim nas drugijeh što nas ovdje ima, pa bi mogli lijepo nuz čašu vermuća i vruću peč po koju riječ prodivaniti o Rašiću⁵ i Andriću⁶, ako ne budemo imali nikakvog boljeg predmeta. Istina da je obzimi putovati oteško, ele nije to preko svijeta, a što bi Vas više u kolima bilo, tijekom ugodnije

putovanje; koje, kad bi ma kako neugodno bilo, ne traje duže od nekoliko sati. Za Broša ništa ne pišem, jer, što bi mi s'jedne strane dobro došao, da ga za Božić obrijem, to bi me možda i ljutio onakvog velikog dana.⁷ Zato mu ni riječi neću. Ako prilikom kakvom uzmogne doći i uzhtije, dobro, a ako ne, i tako dobro. Ovo dana mi pisa Naco⁸ iz Beča, da je opet jedan rigorozum sretno prehitio, i da mu sada ostaje još jedan, i to malo znatan, pa će tražiti promociu.

To je sve što Vam za sada pišem, a ustmeno, ako dojdete u Djakovo, ostalo. S'Bogom, brate.

Djakovo 18/12 857.

Vaš brat
Luka Botić

¹ Stanodavac Brošov u Osijeku.

² Janko Jurković (1827—1889), književnik, profesor gimnazije u Osijeku.

³ Karas Vjekoslav (1821—1858) hrvatski slikar. God. 1852. poslat u Bosnu da slika, te je u Sarajevu napravio veliku sliku Omer-paše.

⁴ Cerauer, jamačno Mato Cerhauer, svećenik, zaposlen prije toga u Ministarstvu nastave u Beču, a kad se je u Đakovu osnovala preparandija, postavljen je prvim njenim učiteljem (1857).

⁵ Rašić (vjerojatno David-Milan, 1825—1875), profesor i književnik, poznat najviše kao prevodilac »Čiča Tomine Kolibe« (1853/4), i dr.

⁶ Andrić (možda Aleksandar), književnik (umro u Beču 1869), napisao i Geschichte des Fürst. Montenegro (Wien, 1853).

⁷ Ignjat Broš je neko vrijeme bio popustio u učenju, pa na to misli Botić.

⁸ Ignjat Brlić (1834—1892), u ovom času stud. prava u Beču, brat je Andrija Torkvata Brlića, a sin Ignjata Alojzija Brlića (1795—1855), pisca »Grammatik der illyrischen Sprache...« (Budim 1833, Zagreb 1842, 1850).

4.

Đakovo, na tri kralja 1858.

Potvrđuje primitak 64 for. srebra, »što ste mi za dukate poslali, pa ma da Vi žalite što se nijesu mogli skuplje promijeniti, ja nemogu negd Vam za ljubav i gotovost zahvalan biti; a vjerujem, što slučaj sobom donosi da se takove stvari ne mogu koji put polag nada i želje obaviti, niti se Vi ni ja imamo čuditi, a žaliti još manje; dok je glava biće kapa, kaže se.«

Misli da će Ignjat Broš »biti malo pametniji« poslije neke pogreške. Dobro je, što je o tome obavijestio upravitelja gimnazije. Slaže se svim mjerama koje misle poduzeti.

5.

[Đakovo, 6. III. 1858.]

Zadovoljan je time, da kamogod smjesti ženina mu brata Broša. Žali što mu prije o tome nije pisao. Ovih poklada nije vidio Broša ni Janka Jurkovića. Vidio je školsku svjedodžbu Brošovu, ali nije zadovoljan zbog 22 izostanka.

»Onomad je bio A. Brlić kod mene i koješta mi je od Zagreba pričao.« Poziva Bartulića k sebi u Đakovo o Uskrsu, razgovarat će, kušat će ono vino što su Đakovke brale pod njegovim nadzorom. Ima sada svoje vlastite konje i kola, pa će malo protrkati po okolici.

Brošu je onomande poslao 12 for. za čakšire i školarinu i 14 for. za hranu u veljači, a 2 for. vraća što je posudio Brošu.

[Đakovo, travnja 1858.]

Zahvaljuje mu što mu javlja, kako Broš »razkriljenim rukama... leti nesreći u naručaj«. Hvala i profesorima i ravnatelju što se tako očinski brinu za povjerenu im mladež. Moli ga da ponovo vrati Broša na stan kod Šechtla. Broš je od njega otišao zbog toga, što je na drugom mjestu bilo jeftinije za 2 for. »Istina da se sa 2 mjesečna forinta nemože izplatiti bezcjenu čudorednost i buduću sreću njegovu, ali nažalost ni krajcara njegovog očitstva nije još uloženo kroz Sud na kamate, a meni vehoma teško biva sastavljati bar za sada, svakog mjeseca toliko novacah za njega... a za sve dosta Vam spomenuti da sam ja novi gazda.« Pisao je Brošu pismo, »što bi suze cjedilo iz očiju čudorednoga mladića«... Opet će mu pisati. Bartulić neka nastoji da Šechtla nešto spusti cijenu, jer je sve pojeftinilo.

Kad je posljednji put Broš pisao, preporučio mu je da Bartuliću javi, kako mu je žena oboljela do smrti. Moli ga da se propita, da li ima kakvu instrukciju, jer »to bi za njega bio jedini novac, kojim bi se sada kvariti mogao.« Pita, da li mu je Broš platio ona 2 for. 30 krajcara što mu je posudio za popravak sata. Moli ga, da mu priloženo pismo preda, pošto ga pročita.

Đakovo 5. 5. 1858.

Nek se ne čudi, što mu odavna nije pisao. Čekao ga je o Uskrsu, ali on je otišao u Vukovar, gdje mu je milije bilo. Poziva ga k sebi o praznicima.

»Pišete mi dosta žalosnoga o našoj nesretnoj raji izselivšoj iz svoje otačbine. Neznam jeste li ova dva dana sastajali se s'And. Brličem u Osijeku? Nebili Bog dao da sretno bude, što mi je kazivao da će se preko preduzimati! Ali drukčije nije, kad dogori do nokatah. Znaete da su se rajini poslanici vratili iz Beča kućama? Taj njiov povratak morao bi značiti, da među glave u torbu, i da su nakanili skrajnje kušati, kad već ni žalbe ni molbe ne pomažu. A dok jih je raja, gola, gladna raja, o svom trošku, kako je mogla, izdržavala na tom putu, možete znati, da imadu njeno povjerenje, i da su pripravn i učiniti i kušati, ma jih na kaku skrajnost potegli, a ti su poslanici, čini se, baš naumili i smislili, da se napokon pokuša, što se kod našeg mirnog naroda uvijek na posljedku kuša. Da smo na bliže, i o toj stvari bi Vam što poblize mogao kazati, po onome što je meni kazano; a ovako neka ostane do prve prigode, ili dok stvar i sama počme o sebi po svijetu govoriti.«

Zahvaljuje mu što je Brošu pribavio zaradu. Kaže, da mu taj dečko zadaje dosta brige. Sad će vidjeti, kako će položiti ispit zrelosti. Moli ga, da Brošu ne daje novaca: Ako Broš ne vrati ona 2 for., Botić će ih vratiti. On i žena su zdravo. Šunić ima sina a on kumče.

II. PISMO MATI BENKOVIĆU

[Dakovo, 5. XII. 1855.]

Dragi moj Matane!¹

Jučer sam primio od Zuliana² odugo jedno pismo, u kojem mi između ostalih stvari i to javlja, da si prefectom u sjeminištu Spljetskom. Ne treba da Ti kažem koliko mi je povoljna ta vijest bila, jer Ti znaš, koliko uhvanja ja postavljam u mladež našu, a ti si tijem sada u prilici svestrano je k' dobru i plemenitom rukovoditi i nadanjivati. Nemoj zaboraviti, Mato, naše nade i naše mlagjane razgovore i valjda nije prokletstvo takovo, da se med toliko mladićah nemože nijedan naći koji nebi primio tvoj domородni savjet i dao se ponukati na ljubav prema našoj narodnosti i našem materinskom jeziku. Spomeni se, Mato, da je to najuže do sada vezalo naše prijateljstvo, pa bar za uspomenu istoga, ako te nebi za buduće zanimalo, gledaj da štogod u tom smislu uradiš. Polje Ti je sada prostrano, a ako usiješ nije moguće da ne iznikne.

Onomad sam pisao Miji³ i pozdravljao sam vas sve, pa ni do danas nikakvog odgovora nemogu da dobijem. Nevjerujem da je zaboravio na me. Piši mu i pozdraviga od moje strane, i reci, da željkujem njegov odgovor. Gdje je Vezić⁴ sada i kako mu je ? I njemu reci neka mi se javi, da barem znadem, gdje je i je li živ i zdrav. — Čujem da Spljet jako napreduje u materialnom napredku, ali imali što boljega od materialnosti ? Ima li u duhu našijeh mladića iskra kakva, iz koje bi moglo s'vremenom štogod dobrotvorne vatre biti ? Napredujel' šta naša narodna strana, ili i dan danas taljanština traći svoj posao preziranja i nadmašenja ? Što mi o tome, vi moji stari prijatelji češće nepišete, da me dobrijem tješite, a zlijem da me na djelo ponukate ? Ušutili ste svi, kano da vam je sišlo s' pameti što bi se moralo svud u svako doba zauzimati. Što sada izgleda kano da je mirno vrijeme, ne dajte se uljuljati u prevarljivom snu, pa da vas dogagjaji iznenada iznebuše, jer površina mora na mjestima izgleda tiha, ali pod tom tihom površinom strašni glogolj vrije. Budite u svako doba pripravnii znamenitijem dogagjajima⁵.

Nadu koju svake godine gojim, da ću vas na skoro vidjeti, ma bilo za kratko vrijeme, sada opet mora da odgadjam do proljeća. Oh koliko bi stvarih imali da zajedno porazgovorimo i pretresemo. Čisto mi se duša smuti, kad promislim razliku u ljudima i u mjestima koju bi našao tamo, a gorim s' druge strane od vruće želje, da vam priobćim svoje izkustvo crpljeno iz ovijeh posljednijeh 4. godinah mojega života. Ja sve mislim, da dogjem k' vama, da bi

kod svakoga nuz talijanske knjige našao i novinah i knjigah i rukopisah u našem jeziku, da bi vidjeo, kako je naš jezik prodro već svuda, i nikome nije više stran, do nekolicini još talijanacah, koji nijesu kadri niti nam pomoći, niti nam što odmoći. To su moje misli i moje nade, koje bi mi se možda iznevjerile i izdale većom stranom, kad bi med vas stupio, pa možda bi mi jedina utjeha ostala u tome, što bi me vi, braća moja i prijatelji, uvjerali, da su u vami želje i nade goruće i dan danas; ele opet ja u tijem mislima i tijem nadama bar za sada još uživam.

Pišite mi, braćo, i pišite mi što duže. Svašta, da znate, da mene zanima što se tiče moje postojbine i osobah svezanih s' mojiem uspomenam i mladjanijem mojiem životom. Pozdravi sve one, koji žele mog pozdrava i koji su mi dobro želili i činili. Pozdravi osobito moje prijatelje i preporučim neka mi pišu.

Primi, dragi Matko, cjelov bratski Tvoga

Luke⁶

Djakovo dana 5. Prosinca 1855.

Adresa:

Štovanom Gospodinu
Mati Benkoviću
nadziratelju Sjemeništa
u Spljetu
u Dalmaciji

Pečati:

Werpolje 6. Dez.

Knin 10. 12.

Spalato 16. Dec.

¹ *Mate Benković*, »nadziratelj sjemeništa u Splitu«, jamačno prefekt sjemeništa, Botičev stariji kolega.

² *Zuliani Josip*, Botičev kolega iz sjemeništa.

³ *M. Pavlinović*

⁴ *Nikola Vršić*, drug Botičev iz sjemeništa.

⁵ Apsolutizam je, vidi se, činio svoju, na ovaj ili onaj način, većinom silom, ali Botić je kao na mrtvoj straži: pazi, kori, savjetuje pripravnost zbog znamenitih događaja — sloma apsolutizma.

⁶ Pismo je nepotpuno štampano u predgovoru Mihovila Pavlinovića u knjizi *Botić, Pjesme*, Zagreb 1885, str. XIV—XV.

III. PISMA ANDRIJI TORKVATU BRLIĆU

1.

[Zagreb, 15. I. 1852].

Čestiti moj Gospodine!

Kad ste tako usrdno primili glasa o jednome neznanome domorodcu, te ste se na mah potrudili pisati kako bi se mogao izvaditi iz nezgode u koju je zagazio¹, cjenim neće vam biti na žao dvie tri riječi od istoga na rodoljubive i srčane vaše ponude. Što pišete dakle, da bi možda dobro bilo po moju osnovu kad bi se ja prikazao našem narodoljubivome tamošnjem Biskupu kano željan popovskog čina, znajte da od toga nemože ništa da bude; e u sedam godinah što sam se baš tome spravljao, poznao sam kakvi strašni teret prima na se pop, i kako se strašno obeživa i pred Bogom i pred ljudima; tako da kad bi ja htio pod kaukom sve moje dužnosti obavljati (a to bi morao, ako neću ili da mi unutarnji crv dušu do smrti grize, ili da silom iz glave izbacim što sada cjenim dobro i razborito), slabo bi se mogao držati književnosti, koju esapim najzgodnije sredstvo koje bi nas moglo iz naših jadah izpraviti; a osobito danas kad su ljudi tako gjavolasti postali da popu malo vjeruju, niti dadu da se pop u njiove poslove mješa; a niti moja vatrena i zasukana ćud nebi priličila krotkome popovskome činu, niti bi kano pop smio raditi i pisati sve ono što mogu kano svjetovnjak, niti bi onako mogao kano što može svjetovnjak. Pa kakogod sam se provuko iz mog zavičaja i ostavio popovanje za moći slobodno, po prilici i po zgodi, prihvatiti se književnosti, i za moći slobodno i djelovati i pisati i govoriti štogod može doprinuti k' blagostanju duševnome i tjelesnome kukavne naše braće, tako ni sada, radi te iste slobode i nezavisnosti, i uz istu svrhu, nemogu da se primim popovskog čina. A ja pak evo i jesam zabasao nekoliko s' mojega puta, zbog nezgodah kojima se nije bilo nadati, ali opet nijesam zaboravio mojega putovanja, niti sam izgubio nadu da ću se opet dohvatiti moje prečie ceste, ako i moram sada za nekoliko vremena zalaziti. Kad bi pak vidio da potom svega mojega truda i moje želje, putom kojim sam udario, ili zbog moje nevrjednosti, ili zbog drugih uzrokah, od mojega namjeravanja ništa ne biva, pa kad bi još bio na vreme primitise popovskoga reda, i tako štoli toli bolje bi mogo podpomoći braću, vjera i Bog primiobise i toga; dali mi valja prie dobro omjeriti, pa skočiti, e stvar učinjena konca nema.

Od ostaloga pak što mi pišete, da bi ste me mogli upotrebiti kod sebe ili kano pisara ili kod drugog kakvog posla, to ja jedva čekam, jer, bilo kakomu-drage, cjenim ostaćemi prost koji sat preko dana kako mogu raditi štogod za moju svrhu; e, poštovani moj gospodine, osobito sada u ova moja mlagjana

doba hoćemise vremena za učiti, jer ja nijesam još ni poletar, kamoli da bi se usudio letiti spored starih pticah. Nego vas molim, ako je moguće, još za koju nedjelju ovde da ostanem e mi je to potrebito radi mnogih uzrokah, a da mi nije potreba vjerujtemi nebi se ovde šugao i dan na dan jadno gubio, kô da sam ji malo do sada izdangubio; nu ako drugćie biti nemože, nego da se odmah uputim, a vi, molim vas, samo javitemi, pa me evo na mah².

Eto vam i nezahvaljivam na vašu domorodnu ljubav; a što bi vam sada zahvaljivao, kad ko brzo zahvali brzo i zaboravi? a ja, mojemu Bogu hvala, ako i hude sreće, nijesam barem tako hudog srca da neznam procjeniti ljubav i dobar čin od obraza. Megjuto od Boga vam svako dobro, ili mu se vi nadali ili nenadali, kako vam je čast i poštenje.

Od poniznoga vašeg poštovatelja

Pavla Savića³

Iz Zagreba na 15 Siečnja 852

U nastavku Botićeva pisma piše Ignjat Brlić bratu Andriji ovo:

Dragi i ljubezni moj brate!

Tvoju pošljednju poslanicu od 11/1 primio sam, fala Bogu! živ i zdrav, što i tebi od boga želim.

Polivke⁴ baš sada nije u Zagrebu, a kad dođe ja ću onda zaiskati od Kise-ljaka knjigu, te mu ju povratiti.

Čubelić⁵ te lijepo pozdravlja; on je namah, kako sam mu kazao, da ti još rublja primio nijesi, u Vrpolje poštaru pisao, pa će ti ga onda na Osjek, kako ti želiš, poslati.

Bogovićem⁶ još nijesam se sastao, a kad se sastanem, kazaću mu, što si mi pisao; ali ja ne znam, što bi se ti izgovarao, za što si otišao iz Zagreba, ta i sam te je Bogović, kako čujem, jednom na promenadi kudio. Sa Starčevićem⁷ sam se upoznao i razgovarao o onijem lakrdijama; on sada jako žali, što ste se onako grdili i što se nije mogao prije odlaska s tobom sastati, da se pomirite; on je u mene sasvim cijenu izgubio, jer zbilja vidim, da ništa nezna i da preko svakoga psuje, bio on komu drago: Gaj ili Horvat, Srbin ili Dalmatin. Ovi je dana u N. Novinama izgrdio Kukuljevića, al još zarana dođe Gaj u štampariu, te nije dopustio, da se proglasi; Kukuljević i mnogi za to znađu, pa se ljute strahota, a tebi šaljem evo korekture nešto samo, da vidiš, jer ti sve ne mogu poslati, budući, da je toga mnogo.⁸

Drago mi je, da se ženiš, u dobri čas i na sreću ti bilo i bog te blagoslovio; pozdravi mi ljubezno i milo moju snahu.⁹

Od našeg društva književnog otišao je Filipović banu s molbenicom; a ban je obećao, da će se do skora dobro rešiti.¹⁰

Evo ti sâm piše Luka Botić (to mu je pravo ime, u Bosni se zvao Bogdan Ljubibratić, a sad ima tursku tezgeru pod imenom Pavao Savić); on je drago-voljno tvoj poziv primio, jer misli, da će više kod Vas moći raditi, nego ovdje kao nadničar, tako rekuć. Molim te otpiši mi, kada da dođe k Vama; on bi rada još 2—3 nedjelje ovdje ostao, jer čeka svoje stvari iz Splita. Bog će Vam sve dobro dati! što činite za tužnu otačbinu našu; dobro ga primite, kao brata, jer će Vam biti zafalan. Kada dođe do Vas vidiće te dušu našu, koja bi i život

za svoj narod dala. Ja ću s njime možda u praznicima Bosnu, Srbiju i Bugarsku proplovati.¹¹

S Bogom ostaj, Svi te tvoji prijatelji pozdravljaju, a ja te bratinski ljubeći ostajem Tvoj Naco.¹²

Baš sam sada u stiski rad novaca, pa ne mogu, da pismo platim, za to oprosti; otac će mi istom 10 veljače poslati novce, pa sad na kredit živim; ako ti je moguće, pošalji mi koju krajcer za odeću, što ću je dati praviti.

¹ Kako je poznato, Botić je u Zagreb došao iz Beograda. U Zagrebu ne znajući nikoga, kaže da je prao slova u Gajevoj štampariji. Osim toga nije imao ništa do »bosanskog« odijela na sebi.

Ignjat Brlić, brat A. Torkvata, kao gimnazijalac u Zagrebu, upoznao se s Botićem preko bosanskih fratara, te ga preporučio bratu Andriji, koji je tada radio kod Strossmayera u Đakovu kao direktor biskupa. dobara.

² Botić je želio da nastup službe u Đakovu odgodi za kraće vrijeme, jer je iz Dalmacije od svojih drugova očekivao neku pomoć u odijelu i knjigama.

³ Botić nije po Bosni putovao pod svojim imenom, već pod imenom »Bogdan Ljubibratić«, a pasoš je imao do Zagreba na ime »Pavao Savić«. (V. dodatak ovome pismu od Ignjata Brlića).

⁴ Polivka Jan (1827—1892), inženjer. God. 1850. stupio u drž. službu, te je bio pridijeljen u Zagrebu.

⁵ Cubelić; ne znam tko bi to mogao biti.

⁶ Bogović Mirko (1816—1893), hrvatski književnik i političar.

⁷ Starčević Ante (1823—1896), hrvatski političar, osnivač Stranke prava.

⁸ Nije mi poznato, da li je negdje sačuvan taj Starčevićev članak.

⁹ A. T. Brlić se bio tada vjerio nekom Unukićkom, nećakinjom Strossmayera. Vjenčao se Andrija Torkvat 1861. s Franciskom rođ. Daubachy-Doljskom, hrvatskom slikaricom (1830—1883).

¹⁰ Ne znam o čemu se tu radilo, niti koji je Filipović odnio tu molbu, jer Filipovića ima više.

¹¹ To se putovanje nije ostvarilo.

¹² Ignjat Brlić (1834—1892), brat A. T. Brlića.

2.

[Đakovo, 4. IX. 1853].

Kaže, da ga je obradovao više listom negoli ponudom »premda bi ona mogla ugodno moje okolnosti promieniti«... Kaže, »da bi mogla vaša ponuda ugodno moje okolnosti promieniti, jer niti znadem kakve bi moje dužnosti morale biti kod mogeg novog boravenja«, i zato želi vidjeti ga što prije, da čuje ostalo.¹ Na kraju ga pita, što će s novinama koje mu pristižu u Đakovo.

¹ Iz pisma se ne vidi o kakvoj se ponudi radi. Ali, kako se vidi iz pisma koje slijedi (br. 3), od 19. IX. 1853, bit će da mu je A. T. Brlić nudio mjesto instruktora kod nekoga, a uvjet je bio poznavanje francuskog jezika.

3.

[Đakovo, 19. IX. 1853.]

Gospodine!

Biskup je 17. o. m. otišao u vizitu, i noćivati će 20^{og} u Herkovcim, 21^{og} u Indiji, 22^{og} u Slankamenu, 23^{og} u Doljn. Ludivičku kod Varadina, 24^{og} u Iloku, 26^{og} u Berku će ručati a kući na konak.

Ja sam evo ovog časa, tj. 19^{og} 8 satih u jutro vašeg lista primio, dakle nije do mene, ako, kano što želite danas odgovora ne primite.

Pozdravlja Vas Ergotić¹ i onaj debeli fratar. Fra Marjan² ode u Bosnu, a Topalović³ u Rim. Sve mi je po volji što mi glede posla odhranjanju one

djece kažete. Glede francuskog jezika, ako i nijesam vješt za sada u izgovaranju, nadam se da ću i glede istoga moći se pohvaliti, jer sam se sada upoznao s'Mozbaurom⁴, koji će me učiti i knjigah francuskih mi uzajmljuje. Da ste mi zdravi i veseli.

Juče se Horvat⁵ oženio,

Vaš štovatelj
Luka Botić

Djakovo 19/9 853.

Pečati: Diakovar 19.9. — Essek 19.9.

Adresa:

Gospodinu

Andrii Torkvatu Brliću

kod gospodina Mihajla Benka u *Vukovaru*

erga retour-recepisse

¹ Vjerojatno Nikola Ergotić, svećenik dakovačke biskupije.

² Fra Marijan Šunjić (1798—1860), fratar bosanski, kasnije direktor bosanskog sjemeništa u Đakovu i napokon biskup bosanski.

³ Topalović Mate (1812—1862), hrvatski književnik, tada profesor sjemeništa u Đakovu.

⁴ Dr Sigismund Mosbauer, liječnik Strossmayerov.

⁵ Hrvat Mirko, odvjetnik vlastelinstva i hrvatski političar.

4.

[Đakovo, 28. VII. 1854.]

Vrijedni gospodine!

Predao sam jutros Vaš list i očitovanje Sudcu, koji mi je obećao kroz 8 danah odluku izreći u toj drugoj parnici i odmah dostaviti mi je. Sadašnje to vaše očitovanje nije mi nego na pò usta obećao da će u obzir uzeti, jer nezna uprav nije li možda kasno podnešeno za moći ga primiti. Ako bi odsuda proti vama se izrekla, mislim odmah izjaviti, da vi na nju pristati nemožete, i da ste nakani prizivati. Osam danah, po sadašnjem postupovniku ima odsudena strana samo vremena, za uložiti razloge priziva, a 24 sata poslie izrečene odsude za moći uložiti priziv. Žao mi je jako što nijesam sposobniji za moći Vas, kako bi se za Vašu osobu dostojalo, zastupati; a truda zaišta nebi žalijo. Kako mu drago tražiću da Šviglinove naputke (koji je, što u tome vrijedi, uvjeren da u ovoj drugoj parnici nijeste krivi) i savjet tako sliedim, da Vam što manje stvar dosadi. Glede prve parnice stvar je već sasvijem gotova. Zemaljski sud Vas je također odsudio, samo što je globu na 25 for. srebra utanjijo. Kaže taj, da bi na nekoliko mjesecih zatvorah bili zaslužili da se odsudite, no da uzima u obzir vašu osobu, i priznaje da Vas je zanjela jedino revnost pretjerana u bivšoj vašoj službi. U toj parnici prizivati više ne možete, jedno što je stvar gotova (jer je Vlastelinstvo već položilo za Vas 25 for.) a drugo što ste *in principio* dvaput sebiце odsuđeni. Ja pako mislim da Vi ste u tomu zato zadovoljni, što ćete se jedanput iz tihuh tricah dosadnijeh izbaviti; pa Vam zato i ne šaljem tu odsudu i njene razloge u prepisu. — Glede svega toga, ako šta drugčije mislite, molim Vas, za ravnanje da mi javite, a odluku u drugoj parnici, kako dobijem, odmah ću vam dostaviti.¹

U Varošu, a u Brodu još teže, teško ćemo se vidjeti, jer su me ključevi nesretnog ključarstva baš zaključali u ovom gradu. Gospodični sam veliki trn u

oku, tako da bi skoro vjerovao da bi se i oka lišila za lišiti se trna. Kakvi će tome kraj biti, nemogu nikako nazrijeti u knjizi moje sudbine.²

Biskup će koncem ovoga iz toplicah otići u Prag, da se sa starijem carem³ o nječemu, kažu, porazgovori. Kaže se i to da mu mladi car⁴ nije dopustijo k' sebi pristupiti. Iz Praga će pako kroz nekoliko danah doći kući. Da me nijeste pitali, jamačno da Vam o takovijem stvarima nebi pisao; no bi vam bio kazao, da sam nakan, kad dojde Biskup kući, moliti ga da me pusti za koji dan u Beč otići, gdje bi tako radoštno zagrlio Nacu,⁵ i kako bi s'takovijem putovanjem razvedrijo malo moj duh, koji u ovoj čami gradskoj svaki dan to gore propada. Za tu ću milost moliti kako još nijesam za nikakvu drugu; premda slabu nadu gojim da ću to uspjeti. Oguglali su već na moje prošnje i na moje žalbe. Ali ako bi još tako sretan bijo, da me puste, osim drugog veselja, imao bi i tu radost s' Vama se u Beču sastati, jer cijenim da ćete oko 20. kolovoza još tamo biti. Fra Blaž⁶ ode sa đacima u Bosnu ima jedno dvije nedjelje, i ostavi kod mene njeka dva motulja vašijeh pisamah, koja ja sad kod sebe čuvam, dok šnjima možda drugačije ne uporabite. Pri odlasku ni sam mi nije znao uprav kazati gdje će se kad nalaziti; nego je Jukiću⁷, sadašnjem kapelanu u Trnavi, ostavijo naputak, kako da mu se pisati može.

Vaše uspješno poslovanje na književnom polju vehoma me veseli, skoro kan da bi iz istog i meni slave dolazilo⁸. Šteta što ova noblesse nije kadra ni zastiditi se od vaše slave iza nepristojnog postupanja prama Vami.

Srdačno Vas pozdravljajući, bivam u

Djakovu 28. Srpnja 854.

Vaš zahvalni
Luka Botić

A. T. Brlić na pismu napisao:

Odg. 9/8 854 iz Broda. Da idem u Vukov. odmah 4.5. u Beč, nek dogje, pa ćemo zajedno. Manger⁹ bi rad u Omiš a theolog. da svrši a Bisk. da ga redi. Praus¹⁰ bi pobr. rad izdat. Nagrada 50 — 100 Exempl. Topalovića¹¹ nek pozdravi i nek mu javi kuda ću. Joksima Novića¹² put i pozdr. da u Frušku goru idu.

Adresa:

Velecijenjenom Gospodinu

Andriji Torkvatu Brliću, kod čestite Gospođe njegove sestre u *Novoj Gradiški*

¹ Radilo se o nekim parnicama u koje je upao A. T. Brlić — kako se čini — zbog službe u vlastelinstvu. O čemu se zapravo tu radilo, nije mi poznato.

² »Gospodična« je neka biskupova svojta, koja je bila »namijenjena« Botiću, ali ovaj nije htio za nju da znađe.

³ Stari car, Ferdinand V. (1835—1848).

⁴ Mladi car, Franjo Josip I. (1848—1916), koji je 1848. došao na prijesto.

⁵ Ignjata Brlića, brata A. T. Brlića.

⁶ Fra Blaž Josić (1820—1868), bosanski franjevac.

⁷ Fra Ivan Frano Jukić, koji je poslije zatvora u koji ga je bacio Omer-paša i progonstva bio privremeno pomoćni župnik u Trnavi kod Đakova.

⁸ A. T. Brlić je štampao tada »Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreich. türkischen Kriegen« (1854).

⁹ Vjerojatno don Petar Manger, splitski kanonik. Po svoj prilici je A. T. Brlić Manger vidio u Beču. Manger je poručivao Botiću, kako vidimo, da se vrati u Dalmaciju, a prije da svrši teologiju u Đakovu.

¹⁰ Josip Praus, urednik »Nevena«. Poslije velikog uspjeha »Pobratimstva« Praus je predložio Botiću preko A. T. Brlića da bi »Pobratimstvo« izdao u posebnoj knjizi, ali do toga nikad nije došlo za života Botićeva.

¹¹ Mate Topalović (1812—1862).

¹² Joksima Nović Otočanin (1807—1868), književnik srpski.

Dragi gospodine!

Dok mene bude ovdje — a o promjeni mojeg stanja još se za stalno ništa nezna — neću Pinteroviću¹ činiti nikakve ponude radi vaših knjiga, jer on sigurno neće ih moći prije od mene razprodati, budući njegov dućan sadašnji č. činovnici ne pohađaju kano što su pohađali prvašnji, a za druge prigode Vi dobro znadete kako je u Đakovu. — Bepi Jakševčevoj i Rezi bivšoj Dungjerovičevoj žao mi je što nemogu Vaš pozdrav odnijeti, jer znate kako bi se mladoženje naperili za kakvi moj posjet, a drugčije, kako sada od kad je Šviglin² išao u D. Miholjac, nikuda ne idem ili još manje idem kuda nego što sam prije išao, teško da prigodu kaku dobijem. Nego znam da tome ne dajete baš toliko važnosti. — Ali što je meni žao i što me smućuje, jesu nepovoljne okolnosti koje, kano što čujem Vaš mir i Vašu slobodu uznemiruju. O tome sam dosta čuo, a dosta sebi predstavljam, pa mi svakojake misli prolaze po glavi promišljajući kukavna današnja vremena, iz kojih nadam se i srčeno želim da se izvlačite bez da Vam se vlas na glavi pomakne; i mene takova nada može nešto da utješi. Velim nešto, jer ko može dosta siguran biti kod praćenja, pazenja i izpitkivanja današnjih okatnijih ljudi? To mi, Gospodine, na srcu kano kamen leži, pa nijesam mogao da Vam ne javim i odkrijem, a cijenim ujedno najbolji način kojim bi mogao ja Vas, koji ni drugih ljudi savjeta ne trebate, moliti da za utjehu vaših prijatelja opazni budete, da je kazati Vam koliko bi žao bilo tijekom istijem kad bi Vam se šta nepovoljnog moralo dogoditi. Vidim da ni tijekom nijesam izrazio podpuno moje srce, ali Vi razumijete svaki srdačni i iskreni ako i postidni izraz. Ako šta uzput spomenete Prausu³ glede one moje pjesme, kano što mi pišete da će te učiniti, to će mi drago biti ne toliko s' toga što bi želio da se ona preštampa, koliko što bi rada ma kakvi odgovor na moje postavljene mu uvjete da dobijem.

Želim Vam svako dobro a osobito izpunjenje posljednjeg članka očenaša.

Vaš prijatelj
Luka B.

Djak. 5/12 854.

(Na protivnoj strani adrese stoji napisano rukom A. T. Brlića: 28/12 odgovorio. Da mu hvalim na viestima o Đakovu, jer me kraj u kom med narodom življah zanima. Nek se neboji. Si factus etc. Ja se nadmudrujem.)

Adresa:

Gospodinu

Andriji Torkvatu Brliću
u Beču

¹ Pinterović, trgovac a, vjerojatno, i knjižar u Đakovu.

² Šviglin Janko, kasnije (1861) narodni zastupnik u hrvatskom saboru.

³ Josip Praus, urednik književnog časopisa »Neven«; Botić misli na preštampavanje »Pobratimstva«, što je sam Praus bio predložio, ali do čega nije došlo.

Dragi prijatelju!

Dogjo u Brod da Vas, poslije toliko vremena, vidim i pozdravim ustmeno, pa da Vam i ja rečem moje sučuvstvo žalosti, a Vas u Brodu ne nagjo. Zao mi je to, jer sam se i nadao kano pomiriti se s' Vami, iza one komedije; u kojoj premda čist, način izvršenja naredbe Biskupove, izgleda mi kano grješno za me;¹ jer znam nikakve pogibeli iskreno prijateljstvo nebi morale plašiti. Primite to moje izjasnenje kano kaznu za grijeh, i pišite mi, kano što sam ja željan pozdraviti Vas pismeno odkad do kad, pod tugjom adresom. Opazljivost, mislim, nesramotna i probitačna za me². Ako ostanete, kano što se nadam i želim, u Brodu kod gospodarstva, prigode će biti češće da uztražiti uzmognem Vaše savjete, do kojih sam svegjer držao; koje mislim uzkraćivati mi nećete. S' tom željom ostajem u Brodu
na uskrsu 855

Vaš Luka

¹ Ne znam koju je to biskupovu naredbu, neugodnu za A. T. Brlića, morao Botić izvršiti. Vjerojatno je ona u vezi s bivšim namještenjem Brličevim, kao direktora vlastelinstva.

² Kako je ovo bilo u jeku apsolutizma, a Botiću su zamjerali što se dopisuje s A. T. Brličem, Botić mu najavljuje povremeno dopisivanje, preko tuđe adrese, kad ga već zbog dopisivanja s njime progone.

Dragi moj gospodine i prijatelju!

Primio sam sat prije pismo Vaše kroz oca Blaža,¹ i pročitavši ga, uplašio sam se bio, da neću Vam moći skoro želju izpuniti, jer po podne idemo u Semeljce da tamo sjutra počmemo ovogodišnji komput²; pa sam se bojao u subotu ću doći kući pa Cekuša³ možda neću naći itd. i tako će stvar zakasnuti. Ele Bog će dati, da će dobro biti. Bio sam baš ovog časa kod Cekuša (zatekao sam ga srećom!) i predao mu Vaš list. Pročitavši ga reče: »Dobro! Dojdite sjutra k' meni, jer dotle moram se malo obavjestiti, pa će te dobiti to svjedočanstvo.«⁴ A kad sam mu kazao, da me kod kuće neće biti do subote, umolio sam ga, da bi kroz svoga Vam pisara izvolio sam odpremiti u Beč tu svjedodžbu, i dadbh mu zato vaš adres. Obećao mi je, da hoće to svakako učiniti, i primjeti mi, da Vam odmah, prije nego odem, pisati mogu, da će te što prije željenu svjedodžbu dobiti. Možda je, promislil ja u sebi i sigurnije, što će to ići pod adresom oblasti jedne! Drago mi je vehoma što je stvar tako dobro upućena, i idem na put utješén, da sam uradio odmah ono, za koje bi Vama bilo možda teško čekati. Oprostite što Vam tako naglo pišem. Da ste mi zdravo i sretno.

Djakv. 27/I 1856.

Vaš iskreni prijatelj

Luka Botić

¹ Fra Blaž Josić.

² Komput, od lat. computus, račun, tj. obračunavanje seljačkih radova s dužnostima njihovim prema vlastelinu, što se je vršilo svake godine u siječnju i veljači.

³ Cekuš, Czekus Karl, kotarski poglavar u Đakovu.

⁴ O kakvu se »svjedočanstvu« tu radilo neće biti, možda, teško pogoditi. Vlastelinstvo đakovačkog biskupa moglo je dati uvjerenje o namještenju, pošto je A. T. Brlič bio direktor tog vlastelinstva i zamjenjivao pravnog zastupnika (v. pismo A. T. Brlič od 16. II 1856), ali uprava vlastelinstva skanjivala se da to dađe, jer Strossmayer nije bio u dobrim odnosima s A. T. Brličem.

[Đakovo, 16. II. 1856].

Dragi Gospodine!

Primio sam sinoć istom list Vašeg brata¹ od 9. t. m. došav baš iz Punitovacah. Ne treba da Vam kazujem koliko mi je žao što je ona stvar, za koju ste meni i Cekušu pisali, zapela. Prošaste nedjelje, kad sam se vratio iz Vuke, tražio sam ga da ga upitam, jeli riječ danu mi držao, no Cekuša kod kuće neima, a sutra dan je hotjeo da ide u Koprivnicu, da traži ženinu baštinu. Odtuda ga ni danas neima još natrag; a ako do sutra po podne ne d[ojde] opet neću moći ništa uraditi, jer u ponedjeljak u j[utro ide]mo' u Drenje. Da znate pako u čemu se sastoji [ka]lmen napastni, mogu Vam kazati, da je Cekuš na Biskupa pisao, postavivši mu pitanje: jeli istina da je on bio punomoćni zastupnik vlastelinstva kod c.k. uredah? — Na to pitanje hoće Biskup sam da odgovori: da ste Vi jedino u slučaju odsutja odvjetnika vlast. zastupali vlastelinstvo; no da je Vami Providiteljstvo jedino povjerenno bilo, a Biskup da se vidjeo prisiljen i to Vam oduzeti, kad je uvidjeo da ne nastojite si pomnjom i trudom prisvojiti ono što Vam iskustvo i godine nisu dale. — To sam kroz odvjetnika Hrvata proćuo; no odgovor još nije odpravljen i Bog zna kada će biti. S'toga sam namjeravao moliti Cekuša, da ne čekavši od Biskupa odgovor, već potraživši u pismohrani dopise po Vami potpisane, na temelju istih Vam svjedočanstvo izdade. No je neprilika i zlo što ga neima a nađe nije da ću ga skoro dočekati. Da ima ovdje osobe kakve s' kojom bi se Cekuš dobro gledao, pokušao bi tu stvar kroz nju mu preporučiti, no su Đakovci Vama dobro poznati, a i Cekuš je dosta smješan. U ostalom nemojte još nadu da odmah gubite, jer ću ja sve žice pokušati, a nada mi je, da Cekuš neće, i kad bi za Vas nepovoljan odgovor od Biskupa dobio, strogo uzeti riječi u obzir, jer [jedna riječ ne]čitljiva]. Ured kotarski prama vlastelinstvu mnogo oporiji nego što je pod Krajčevićem bio, kad je Sviglin bar bio malo umjereniji od ostalih². Dosta mi je gorko što moram da Vam pišem glasovah ne sasvijem povoljnih, u toliko više u koliko Vi možda predviđali niste taj razvitak Biskupove ćudi.

Ako sutra do popodne Cekuša ne dočekam, svakako ću gledati da Vam danas osam danah što povoljnijeg javim, ako po mojoj želji bude moglo ma što biti. U toj nadi za sada zaključujem, iskreno Vas pozdravljajući

Vaš

Luka Botić

Djakovo 16/2 1856.

Adresa:

Sr. Wohlgeborenen dem Herrn
Andreas Torquato Brlić

Wien

Untere Bräuner Strasse № 1127
Kanzlei des Dr Dvoraczek

Kratak sastavak Brličev za odgovor:

Odg. 14/4. Dobio sam svjedodžbu. Dobro nek otvori prije ženidbe oči. Ako je Broschova Paulina dobar izgled. Biskup kod Cara u milosti i Starac će biti trpljen dok ne umre. Prandau³ i Pejačević⁴ nisu sa denuncijacijom Panslavizma uspjeti.

¹ Ignjata Brlića (Nace).

² Kako se vidi — usp. pismo od 27. I. 1856., bilj. 5 — A. T. Brlič je od vlastelinstva tražio posvjedočenje, da je »bio punomoćni zastupnik [pravni] vlastelinstva kod c. k. uredah«. Mjesto da Cekuš sám dade odgovor, pitao je biskupa Strossmayera. A. T. Brlič je bio tada u nemilosti kod biskupa, pa je biskup zastupao mišljenje, da je A. T. Brlič »jedino u slučaju odsutja odvjetnika vlast[elinskoga]« zastupao vlastelinstvo. To je svjedočanstvo Brliču trebalo, jer je tada radio u odvjetničkoj kancelariji Dra. Dvoraczeka u Beču.

³ Prandau Gustav, barun, vlastelin u Valpovu i Donjem Miholjcu.

⁴ Pejačević Petar, grof, vlastelin retfalski, kasnije zamjenik i veliki župan virovički.

9.

[Đakovo, 23. IV 1856].

Štovani gospodine i prijatelju!

Primio sam 18 ovoga pismo Vaše od 14^{og} kojim ste mi veliko dobro možda učinili, javljajući mi u kakvom se stanju nahode tamo stvari na Biskupa odnosne, jer Vi znate dobro, kako čovjek nikada nemože biti dosta pametan ni predostrožan; a ja uviđam sve više moju pogrješku iskrenosti neumjestne.

Vaša pisma na oca Blaža¹ i na Cekuša, čim sam ih primio uručio sam i Cekušu i Kuni.²

Kano što vidim iz riječih Vašeg pisma, poznato Vam je već, da sam se 16. t.m. vjenčao s'Pavkom Brošovom. Korak taj jeli takov, da bi mi bolje bilo da sam u bunar skočio, prije nego što sam ga učinio, to će mi budućnost pokazati, koju za sada u gorkosti ne očekujem. Međutim sve više mi razcvaje nada, da ću od žene što je moguće više imati slobodu djelovanja u duhu mojeh idealah. Hoće li mi pako ona podpora i ostan pri istom djelovanju biti, i to, kano što je prije ženidbe bilo, ostaje i danas nadom, nada bujnog zelenila, koja kad bi uvela, mnogo bi zadovoljnosti u mojemu srcu zamrlo, i teško da domaće sveze nebi sbilja postale mi verige. U koliko se s'toga Vi za me brinete, iskreno Vam hvala, a utjeha ujedno neka Vam u tome bude, što sam sve to i mnogo što više prije moje ženidbe promišljao, i svakom sam koncu mojom bar maštom mogao na kraj stati. Da nijeste u Vašem listu glede tog predmeta spomenuli i primjetili, da je u ostalom dobar izgled ako je Pavlija Broš moja supruga, Bog i duša ako me Vaš list nebi malo uzdrmao kano kobno proročanstvo! Ta Vi znate kako sam ja mekana utiska kadkada?

Nadam se da nećete, ako se desi zgodna prilika i bude izgleda da će mi šta pomoći moći, propustiti preporučite me Biskupu. Ako je Vuk³ tamo, pa se šnjim sastanete, molim Vas pozdravite ga. Pozdravite mi Nacu⁴ kad mu uzpišete, a i Vi da ste zdravi.

Vašem prijatelju
Luki Botiću

Djakovo 23/4 1856.

Primate pozdrav i od moje žene.

Adresa:

Dem Herrn Andreas Brlić

Wien

Untere Bräuner Strasse № 1127. Kanzlei des Dr Dvoracek.

A. Brlić odgovara:

Odg. 10/5. Da mu sreću k ženidbi želim i ženu u prijateljstvo primam. — Biskup odlikovan. Ima ga rad. — Vuk će doći. Jukića narodne pjesme će gledati¹. Nek ljubi jezik.

¹ Blaž Josić

² Kuna, netko iz blizine Blaža Josića.

³ Vuk St. Karadžić

⁴ Ignjat Brlić, brat A. T. Brlića

⁵ Ivan Frano Jukić je želio da bi se posavjetovao s Vukom Karadžićem glede izdavanja svoje knjige narodnih pjesama.

10.

[Đakovo, 28. V. 1856].

Dragi Gospodine i Prijatelju!

Odgovaram Vam na Vaše pismo od 10. Svibnja.

U ime Vašijeh accidentiaha imate još primiti 337 for. 20 Kr. sr.

Drago mi je bilo čuti tako povoljne glasove za našeg Biskupa; od kojega se ovdje već na sva usta, a i po Osijeku, kazuje da će ga arcibiskupom napraviti. Ja se od Vas nadam, ako bi šta od toga u stvari bilo, da bi Vi tako dobri bili te bi mi javili; to nije od moje strane toliko puka znatiželjnost, koliko i briga za moju budućnost.

Oprostit ćete mi što si uzimam slobodu preporučiti Vam dostavljanje ovog pisma. Prijatelj, kome ide, piše mi, a ne javlja mi put, kojim bi mu odgovor dostaviti mogo. Taj moj prijatelj Pavlinović¹ je mlad pop iz Dalmacije, koji se tamo često sastaje s 2 jurista dalmatinska: Miho Glavinić² i Ljudevit Luetić.³ S tom opazkom znam da vidite puta kojim bi to pismo moglo do Pavlinovića doći. Ako to mučenje ne izpane za rukom, jer Pavlinović neće još dugo u Beču ostati, molim Vas poslati mi pismo natrag, jer mi je do njega stalo. — Opet Vas molim da mi slobodu u zamjerku ne uzmete.

Jukić⁴ željno očekuje Vuka⁵ da se šnjime o književnijem stvarima posavjetuje, a i ja bi ga osobito rada za života vidjeti, jer mi je i želio i učinio dosta dobra.⁶

I zahvalnost je uživanje. Želi da o tome budete uvjereni, iskreno Vas pozdravljajući

Vaš prijatelj

Luka Botić

Djakovo 28/5 856.

Adresa:

Andrija Torkvato Brlić

Wien

Untere Bräuner Strasse № 1127 Kanzlei des Dr Dvoracek.

Kratki sastavak Bričev za odgovor:

Odg. 6/6. Da neće biskupa premjestiti. Nek revan u službi bude: a literaturu nezapusti. Pismo predadoh Rogiću⁷ neka kaže, da njegov članak iz Borovika ...

Wien, Zgb. i ost. P.

¹ Mihovil Pavlinović (1831—1837), kolega Botičev iz gimnazije, mladi za jedan razred od Botića.

² Miho Glavinčić (1833—1895), rodom iz Makarske; kasnije arheolog i školski nadzornik; tada student u Beču.

³ Ljudevit Luetić, nepoznat mi.

⁴ Ivan Frano Jukić.

⁵ Vuk Stefanović Karadžić.

⁶ Kad je Botić odlazio iz Dalmacije u Srbiju, preporučio ga je Vuk nekim ličnostima u Beogradu (V. L. Botić, *Pjesme*. Zagreb, 1885. Pavlinovićev predgovor, str. V).

⁷ Rogić Petar, svećenik, župnik u raznim mjestima dakovačke biskupije, Strossmayerov školski drug.

11.

[Đakovo, 5. IX. 1856].

Štovani gospodine i prijatelju!

Ima poodavna odkad sam skanio da nješto izradim iz srpske povjestnice, naime iz vremena drugog selenja Srbaljah u austrijske pokrajine pod patriarhom Arsenijem Jovanovićem, a uvijek s' poslom zapinjem zbog nedostatakah povjesničkih datah. U Medakovićevoj povjestnici iz brze ruke navedeni su glavni slučajevi tog nesretnog drugog selenja, ele je stvar više spomenuta nego opisana, kako bi trebalo da je potanko, da bi čovjek iz nje mogao sve saznati i upoznati se sa značajevima osobah, koje su tom prigodom glavnu rolu kod srpskog naroda igrali. Na p. nijedno pismo ćesarovo, ni ćesariskijeh generalah, ni patriarhovo, kojim su ovoga na selenje nagovarali, i ovaj na to pristao, navedeno nije. Ko je bio onaj kapetan Stanišić koji je nesretno pismo Patriarhu doneo, i po kojemu je ovaj odgovor poslao, i kog su Turci uhvatili? Što su Turci šnjime počinili? Jeli taj Stanišić, onaj Mlatišuma u crnogorskiem tradicijama? Zašto da se pašina žena, i to kako kroz ćehaju njegovog, zauzela za Patriarha, kad su ga Turci bacili u zatvor? Despot Gjuragj Branković nije moguće da nije bio stekao iz naroda, a osobito između sveštenikah, privrženikah svojemu imenu, koji nijesu mogli da ne mrze na austrijsku vladu s'toga što ga je ova prevarila i zatvorom smakla; te nije moguće da nijesu bili protivni selenju u austrijske krajeve. Poetično kraljevanje Karpos-a i njegov životopis nigdje nemogu da obširno prošitjem, a mora da je vehoma zanimivo, i da je u ono doba znatno zasjecalo. Značaje ćesariskijeh vojvodah koji su učinili da naš narod tom prigodom strada, teško je razabrati iz knjigah za koje ja znam. Imade znamenitijeh datah glede tog vremena u Vašoj knjizi: Die freiwillige Theilnahme itd. ele, što se tiče g. 735, 736, 737. u koliko bi mi trebalo odgovora na gorestavljena pitanja, baš je nekako promašno. O patriarhovu stradanju n.p. neima ni riječi. — Kad bi Vas molio, da bi mi na ova moja pitanja štogod odgovorili, znam kakvog bi Vam teškog posla, a kod ostalih Vašijeh poslova, zadao; zato se usugujem samo moliti Vas, da bi me bar uputili na izvore, do kojih bi ja mogao doći; a u ostalom Vama bi možda moglo biti štogod o tom predmetu pisati i sastaviti za Sednicu ili za Neven. Tijem Vaš trud

nebi bio samo za moju malenu osobu; već bi bio za narod naš, kog Vi toliko ljubite. Ja uzimam da je od prevelike znamenitosti to za naš narod: povjestnica selenjah Srbaljah izpod Turakah, i da je selenje pod Arsenijem II osobito tra-
gičan i za nas pun nauke.¹

Ta sama epoha mogla bi pružiti predmet za čitava djela povjestnička, poli-
tička i juridička, jer je našem narodu donijela sasvijem druge okolnosti i odno-
šajna politička, kako je [riječ izrezana] da manja od pol vijeka kome narodu
donese. A nije toliko važ[no] za nas razaznati jesmo li tijekom promjenama više
izgubili ili dobili, koliko što je i odtale naukah crpiti za budućnost. A u tu
jedino svrhu usudio sam se ovaj list da Vam napišem; jer kad nebi po ničem
drugome prijatelj, po narodu smo braća i kano bratu svojemu, lijepo Vas po-
zdravljajući, preporučuje Vam se

Vaš prijatelj
Luka Botić

Djakovo 5/9 1856.

Adresa:

Andriji Brliću

Wien

Untere Bräuner-Strasse № 1127. Kanzlei des Dr Dvoracek.

Odgovor Brlića:

Odg. 10/11. 856. Iz Beča. Da ću gledat u Arkivu Hofkrigs Ratha. Ali tom
predmetu moraju višegodišnja iztraživanja u arkivu predići. Rogića Petra ži-
votopis ćemo izdati. Nek napiše.

¹ U svom književnom radu Botić je imao raznih planova; htio je obraditi, ne znam
u kom obliku, drugu seobu Srba pod Arsenijem Jovanovićem, zatim neki tvrde da je
htio obraditi despota Đurđa Brankovića, on na jednome mjestu (v. pismo Ignjatu Brliću
od 2. III 1852) kaže da će opisati svoj put po našim zemljama, itd. Šta je od svega toga
napisano, ne znamo, jer nam barem za sad nije poznato što je s ostavštinom Botićevom.
Vjerojatno je nestala zauvijek. Isp. L. Botić, *Pjesme*, Zagreb 1885, predgovor F. Marko-
vića, str. XXII—XXIII, gdje se vidi, što je Marković imao u rukama. — *Zvezda*, Zadar,
1863. — *Prilog* uz Narodni list, Zadar, 12. rujna 1863, br. 73. — Isti list, 1863, br. 87—88.
— *Narodni kalendar*, Zadar, 1864. — J. Ravlić, *Da li je L. Botić napisao autobiografski
roman?* Hrvatski glasnik, Split, 1939, br. 299. — Isti: *Ostavština književnika L. Botića*,
Republika, Zagreb, 1946, br. 9—10. — Dušan Bertić: *Rukopisna ostavština L. Botića*, Knji-
ževni Jadran, Split, 1953, br. 15.

Kaže, da je Ignjatije Broš položio ispit zrelosti, pa bi sada htio učiti me-
dicinu, kad bi mogao u Josephinumu dobiti besplatno mjesto kao vojni pitomac.
Molba će stići na vrijeme, a njega kao vrlo poznata u Beču, moli da je pre-
poruči preko dra Dvoračka ili drugih svojih prijatelja, jer je Botiću nemoguće
odcijepiti od sirotinje 3—400 for. godišnje.

A. T. Brlić je zabilježio na Botićevo pismo: »Sisak 25. 8. [18]58. da sam
biskupu pisao.]

13.

[Đakovo, jesen 1858.].

Žali što Ingjat Brlić nije prošao kroz Đakovo u Beč, još mu je teže što čuje da A. T. Brlić nije najzdraviji.

Ignjat Broš nije dobio Josephineum. Njemu svakako hvala. Biskup Strossmayer se izgovara, da je pismo primio tek u Đakovu. Kako su svi prije željeli da uči medicinu u Beču, sad su svi zadovoljni pravom u Zagrebu. Fratar Filip Pašalić pita, da li bi se mogao s A. T. Brličem sastati u Brodu 19. ili 20. t. m.

14.

[Đakovo, 21. III. 1860].

Štovani prijatelju!

Kao što je meni preporučen bio Aleksandar Jablonowski poljak iz Kijeva¹, tako ga ja vama preporučujem kao jednog od rijedkijih poljaka, koji se zanimaju sa sveslavjanskijem stvarima, a da ne mora sav svijet po njihovoj glavi misliti. Zanima se povjestnicom; proputovao je glavnija mjesta Engleske, Francuske i Njemačke, a sada iz Praga, Beča, Pešte uputio se preko Osijeka i Broda u Zagreb. Kroz ovo pet dana što je Djakovu bio, mislim za stalno da se ne varam, ako kažem da iz svega pokazuje da je vrstan, čestit i vrijedan ukrajiniac. Iz njegovijeh usti će te možda čuti, što Vas zanimati može.

Od Hrvata² nejma nikada ni glasa, a došlo je u Djakovo, da c.k. oblast očituje kakvog je ponašanja bio.

Veselilo me kad sam slušao da svoje ime graničarima preporučujete, ako i glasa bijaše, da ste dopali apsa³.

Hvala Bogu sve ide na bolje, ako kud ne zapne. Šteta što nejma više općenja ! Ja sam ujedno sa ženom zdrav. Dokazano mi je ovo dana da je Vaš prijatelj Joso Hegediš špicl⁴, i čisto sam se upropastio, znajući da ste šnjime dobar prijatelj, a ne sjećajući se više što sam kada šnjime govorio što li nijesam. Taj njegov zanat mogao sam do duše i od prije kao moguću stvar uzimati, ali vremena nijesu bila tako ozbiljna kao danas, pa se na takovo šta ni mislilo nije. I to znam da je propitivao o meni koješta ljude koji su svaki dan samnom.

Budi te mi zdravi i veseli a i meni i mojoj ženi i onijem kukavcima što od batina umiru⁵.

Djakovo 21/3 1860.

Vaš štovatelj
Luka Botić⁶

¹ Aleksandar Jablonowski (1829—1913), povjesnik poljski, koji je 1860. proputovao neke naše krajeve, pa svratio i u Đakovo. Napisao je nekoliko radova i o nama (Dubrovnik, Mostar, Beograd, Guslar srpski, o Strossmayeru, itd.).

² Hrvat Mirko, direktor i odvjetnik vlastelinstva, nekamo je bio otputovao, jer je on u službi vlastelinstva do 1862.

³ A. T. Brlić za čitavo vrijeme apsolutizma bio je, kad više kad manje, nadziran od policije. Granica je znala za njegov patriotski rad, pa kad je Krajina 1861. bila pozvana da pošalje u hrvatski sabor zastupnika, među ostalima bio je i Andrija T. Brlić.

⁴ Hegediš Joso, koliko sam mogao naći, nije bio namještenik vlastelinstva, osim ako Botić nije mislio na liječnika dra Josipa Hegeduševića.

⁵ A. T. Brlić zalagao se kao čovjek i kao odvjetnik za mnoge hapšenike.

⁶ Pismo je pisano ćirilicom.

IV. PISMA IGNJATU BRLIČU

1.

[Đakovo, 2. III. 1852.]

Na 2 ožujka — Jučer pri podne sam došao u Đakovo, kano u kakvu pustinjku. Kućah vidim, a ljudih ne vidim; a da ji ima po čuvenju nebi nikada poznao, jer je sve mukom zamuknulo. Moje nesreće! brata¹ nenagjo, e dva-tri sata prie nego što sam došao, otigje u nekakvo selo; a ni Topalovića mi nema; otišao u Osjek, kad je ovdje.* Nego hajde da ti kažem sve redom i putovanje i došastje moje u Đakovo.

U srijedu², kako znaš, rano, oko šest sati, uprti tešku torbu na rame, pa na nju kabanicu i čizme, te nategnuvši opanke, hajde, hajde, hajde kano čvrst konj za jedan sat; no to malo po malo torba sve teža, i pantljik hoće da mi ramena odvali, te se kukavac obzirem svaki čas nećeli koja kola zamnom; ali obzirao se ne obzirao sve mi jedno, kolah nema, te ja poslije sata i po putovanja i obziranja, prostri kabanicu ukraj puta, snimi torbu i čizme, te legni ugrijao se kano da sam bio kod žestoke vatre, premda po mrazu sam gazio, i vjetrić me niki razlagjivao. Uzmem zemljovid u ruku, i gledam koliko sam po prilici odmašio: Sesvete mi kaže blizu Zagreba, a ja bajan još nijesam ni u Sesvete; te opet olovnu torbu na rame, pa kabanicu pa čizme, pa hajde, dok dogjo u Sesvete; tude pred krčmom obazrem se još jedanput nećeli kakva kola, a kad kolah ne vidim, ugjem u krčmu: imali vina i hljeba? »Ima«. Pojedem malo hljeba, popijem malo vina: pa se uputim nadalje. Kad dogjem do nekakvog raskršća, okrenem se da upitam koga, kud se igje u Kloštar-Ivanić, to zamnom naklapa nešto čovječine, štapom u ruci. Bješe Bjelovarac, i hoće da igje u Belovar, i kaže mi da su sada iz Zagreba dovezla kola do u Sesvete. Kada to čujem, još teža mi torba bude, a hoću da puknem srdit. Dogjosmo do krčme kod grada Draškovićeve, veli mi drug: Sada ću malo počiniti u bircauzu, i štogod pojesti, pa ću nadalje. Ja mu ništa na to neodgovorim, te on meni: A i vami bi bilo potrebito štogod uzeti, jer ima još mnogo do u Dugoselo. Ja ni riječi, već sjednem prid krčmom, a on stade mokriti, pa videći da ja neulazim u krčmu, nastavi svoj put. Kad ugjem u krčmu, upitam imali što za ručak, i donesemi nešto mesa; velim ja — ne mrsim se danas, no donesi ako imaš što postna; a ako nemaš ništa, a ti vina i hljeba. Dok krčmarica otigje da mi donese malo hljeba, upitam jednog čoeaka koji se baš iz krčme spremao da odlazi — kud igjete: »U Dugoselo«.

— I ja igjem u Dugoselo, pa možemo zajedno. »Ali ja neću pješe, imam kola«. A vi, molim Vas, primite me u vaša kola, pa što bude pravo, evo sam.

— »Dobro, dobro — ali ja igjem odmah. Možete u Dugoselu ručati, nude će te naći postna.« — A mi hajdmo dakle — kažem krčmarici da neću ništa, i pogodim se 12 krajcara što će me provesti u Dugoselo. Kad sam došao u Dugoselo, pojedо nešto jeguljevijeh repova, koje sam morao loviti u lokvetinu vode i srdit što su mi tražili forint za povesti me u Kloštar-Ivanić, uputim se opet pješe, ali kakvo bješe to moje putovanje Bog sami bi mogao kazati. Pantljik mi kida ramena, a teško mogu da dišem kako su mi se prsa pod torbom umorila; noge gaze po blatu, a poplati me nešto bole kano da su ranjeni. Kod Kloštar-Ivanića na putu dogjo do nekakvije kola koja su iz polja kući hodila, i stadem prositi i kumiti da bi me prihvatili, ali utaman: kamenita srca nijesam mogao da izmolim. Došaosam u Ivanić-Kloštar oko tri sata. Kad sam u krčmi zapitao, hoćeli ko u Slavoniu, vele mi da ima trojica, megju kojima jedan žandarski kapetan, koji igju u Brod. Ta trojica sastalise s'nekim oficirima, te se kartaju; a ja hoćuli neću li, da ji molim nebilime primili sa sobom. Najpotla stisko srce, kapu u ruci, pa kucnem na njiova vrata. »Errain«. — Gospodo, moliću vas za veliku jednu ljubav, a da ste u mojoj prilici i vama bi bilo drago da vam se učini što ja sada od vas prosim. Vi igjete u Slavoniu, a i ja igjem tamo, da bi ste me primili s'vama, i da bi ste mi zaštedili truda i umora, a što bi pravo bilo platiti nebi se uklonio. »Moj sinko, drage volje bismo te primili, no nas ima pet, i prtljage podosta; konji slabi, a put vidiš kakvi je. A da možemo, drage bi te volje primili.« Tada dobro ručam, pa malo zadrijema[m] na stolu; pa još za vidila platim forint za ručak i krevet, te otigjem da spavam. Kada svlači obuću s'nogu, sva mi noga u vodi, a pod nogom napeli se prišti kano očistjene glavice bijelog luka. Sjutra pak rano oko pet sati i po obučen ranjene noge, i natovarim torbu nad kabanicom da me pantljik manje kida, pa prie zore začmem nabađati po smrznutom blatu, kano po čavlima. Ko me vidi, čudise turčinu kako sam tako rano bob sadi, a koji se samnom za malo uputi, na mah me opsadne: što se govori? hoćeli što biti? kažu da se Turčin sprema za boj i.p. i.p. Tako se uputi samnom jedan katolik iz svoje kuće do u bližnje selo. »Otkud igješ, komšia?« Iz Zagreba. »Što se čuje u Zagrebu, hoćeli biti boj«. — A Bog bi ti znao, brate: znaš što su ljudi, svaki svoju bacaniju kaže; to što ti znadem kazati, jest — da nije nikome pravo — da se svak tuži. — »To je istina, bogme. Da ti pravo kažem, mi smo bolje pravice imali pod Magjarima. A što radi Ban? jeli sada u Zagrebu? Jest. »A pače, što sam čuo da će biti tabor kod Zagreba?« Tako se govori, no ko zna jeli istina. »Kod nas se i to čuje; baš mi je jučer jedan moj susjed Srbin kaživao: da je Caru Ruskome osvanula knjiga pod glavom, da otme sveti grad Jerusalem Turcima, i da će zato biti boj s'Turcima«. — Da bi Bog dao da se taj boj zametne, i Bosni bi bolje bilo, a Rus, bogme može, samo kad hoće — nije Turčin Rusu ni svirala. »Ali da ti kažem, Rus nije dobar car«. Kako nije dobar car? »Kažu svi da je jako nemilostiv; Srbi, koji su šnjime jednoga zakona, pa i sami kažu da nije dobar car? Pače, brate skladujete li kako vi katolici sa Srbima koji s'vama živu? — »Ah dobro, sve kano da i nijesmo drugoga zakona; dobro, dobro«. — Ej, brate, kako zaboravi pisati ti srpski.

U Križu sam taj drugi dan ručao, i sasvim da sam jedva mogao nogu za nogom vući, odlučio sam bio noćiti u Kutini. Svak mi je u Križu govorio da nemogu nikako doći do večе u Kutinu. Podne već bješe prevalilo, te se počelo rastapati smrznuto blato; pa eto meni gore na gore: sad bježe noge podamnom, i svakog časa hoću da panem. Iz Vidernjaka me poveze jedan seljak za jedno po sata. Kod Volodera pak hodio je za nekoliko vremena samnom

jedan starac, koji je hodio svojem vinogradu; s'ovim sam se starcem drago-
voljno razgovarao, i tako od teškoga puta zabavljao; i srčeno me nudio da
se svratim u njegov vinograd čašu vina da popijem, i bio bi se svratio da nije
bilo sunce već dobro sašlo. Kad sam došao u Voloder jedva sam mogao nože
iz blata vaditi, a sunce je već bilo zašlo. Nego kad sam pred krčmom vidio
jedna kola okrenuta za Kutinu, srce mi se skrozi razigra, snage mi se pomladiše,
i požurim se da dođem do krčme, kano žedan jelen do vode; a osobito, kad
zapazim da su ljudi počeli sjedati u kolima, tada sam sebice gazio do koljena
i niže koljena. Molim vas, gospodine, kud idete s'kolima? »U Kutinu!«. Tada
ga stadem moliti i priklinjati da bi me primio, da nebi žalio dobro mu platiti;
ali ga nijesam nikako mogao domoliti, jer ji bješe 4 u kolima. Ja da sam
tada mogao upaliti i njega, i njegova kola, zgrčeno bi mi se srce ponapravilo,
i htjeo sam da ga opsujem radi nemilostiva srca, i da ga kunem; no ja neznam
što me usteglo, te se okrenem krčmarici — bili mogao ovde noćiti. »Nebi«,
odgovori mi, namrštenim licem, videći me onako blatava, i bojeći se da joj ne
ostavim turskije ušiju. Ta ni đavlu u paklu nije suvlje srce nego što je tada
moje bilo. Do Kutine kako ću doći onakvim blatom, a sumračje već hoće da
se hvata? a ako ostanem nemam de noćiti! Smrkne mi se od srdžbe pred očima,
no drugo nije bilo, morao sam se uputiti nadalje. Kola preda mnom sakataju
preko blata, pa stadoše, jer jedna žena hoće da se malo porazgovori gazdom.
Dok se gazda razgovara, sluga mi njegov maše rukom da dođem brže — a kad
dođem, upita gazdu — Gospodar, evo ovoga momka, hoćeteli ga primiti u
kola[?] — »Hajde, hoću«. Uzdahnu tada. Pitaju me tada, otkud, kuda, kako,
koju knjigu hrvatski pisanu, »jer srpski neznam, a da srpski znađem, davno
o bratimskoj ljubavi (jer mi gazda reče da je Srbini), stadoše mi se moliti da
prostim što me na mah ne primiše »jer što će te, mi vas nijesmo poznavali«. A
kad začuše da sam učio u tiskarni, veli mi gazda da mu prodam, ako imam,
koju knjigu hrvatski pisanu, »jer srpski neznam, a da srpski znađem, davno
bi bio pop«. Tada mu poklonih »Iskrice³ i 4-u svezku narodnije pjesama⁴. Taj
gazda bješe iz jednog sela blizu Belovara, kovač bogati; odvede me da noćim
šnjime kod svoga jednog pobratima, i svu večer nije drugo radio ver (= već)
zanaglio = Ala lepog govora, u ovako mladog čoveka! Da svako selo ima
ovako jednog čoveka! eh! Pij Pavle⁵, pij! Ja sam tu noć spavao na dobrome
jednom krevetu, a domaćin se zavalio na klupu. Moj prijatelj mi dade svoje
ime, naredio je svojemu pobratimu, da, kad bi prošao drugi put onuda, ne gleda
za me potrošiti koliko mu drago, da će on sve platiti. A od mene drugo da ne
traži osim jedne knjige i jednog srčenog pozdrava. Taj čovjek, ima ženu, a
djece nema • Sjutradan, kad sam došao kod Ilove, jedno je momče hodilo
spram meni iz Lipovljana. Kaže mi da je iz Jasenovca, i da su otac i dva
brata Bartulićeva⁶ u Lipovljanima u velikoj krčmi od nekoliko dana, radi drva,
i da će skoro se vratiti kući. To me razveseli. Kad dođu u krčmu u Lipovlja-
nima, poznam na mah po govoru starijeg brata Bartulićeva, pozdravim ga,
kažem da mu je brat svjedočbu dobio itd. On tada zovne oca, koji mi počme
koješta kaživati i pitati o Naci⁷. Pojeo sam bio malo hljeba i napiose malo
vina, platim i hoću da odlazim, al'mi dobar starac veli: »Što odmah ideš? Ako
ćeš, počekaj za po sata dok ručamo, pa ćeš samnom u kolima do Novske, a da
idem dalje i dalje bi te poveo kad se poznaješ s'mojim Nacom«. Zahvalio sam
mu i ostado. Zvašeme da dođem šnjima ručati, no nijesam mario. Stariji brat
ostade u Lipovljanima radi drva, a mlađi i otac otiđoše. U Novsku, kad do-

đosmo, ponudi me starac, hoćuli da se napijem, no nehotivši, rastadosmose, 1 priporučio me da mu pozdravim Nacu i tebe kod koga sam se s'Nacom pozno. Tu veće sam došao u Raiće. Iz Raića, u subotu mi se trefiše kola do u Okučane, a odatle druga do u Novu Gradišku, a treća iz Nove Gradiške do u Oriovce. Ono popodne me je snijeg pratio. Tude u krčmi ugledam jednog Dalmatinca Splječanina, i kažem mu da sam ga viđevao kad sam bio došao iz Bosne u Spljet; on ti tada stade vikati = Živila Dalmacia, pa mene zalije rakijom, da ti svu onu veće, mira nijesam imao. Onu noć sam srećom zatvorio sobu u kojoj sam spavao, a drugčije bio bi nagraisao, jer kad sam se obnoć probudio, čujem kao neko ševrda oko moje ključanice; bješe u krčmi dvadesetak cigana, i cigankinja, pa ili su me oni htjeli pohoditi, ili koja sluškinja, jer osobito jedna crnomanjasta visoka, jedra a vatrena svu me onu veće pogledala. Sjutradan, čekavši utaman kola za jedno dva sata, uputim se pješe, dok me stigoše i povedoše jedna kola do Andrijevacu gor. a odavle s'drugim kolima do Broda. U Brodu sam također za jedan sat čekao kola, dok me namjera ne namjeri na jednog Švabu, koji se vraćao s'vašara u Vinkovce. Ovaj me povede do u Vrpolje. Tude, bojeći se mojije ušiju nedadoše mi sobu i krevet nego mi prostriše na stolu, a kad ja lego, dođe mi sluškinja jedna, pa mi šapće kano ljubećime: [»]rekla je gospodarica da vam je spravila sobu, ako hoćete u sobi spavati«. Nijesam htjeo. Sada kako ću ja u Djakovo doći? Kola nema, veće za 4 — 5 for.; a pješe ni đavao ne bi pregazio, ne samo u opancima, no nebi ni u švapskim čizmama. Da imam 6 for. kupiobi jedne čizme, pa bi u njima gazio; no nemam nego 5. U mucu sam bio tako za nekoliko sati, kad dođe jedan seljak, i pogodise da će me u Djakovo povesti za 3 for. Dođu u pusto Djakovo oko podne, blatav, i zamazan kano đavolski sin; sjašem pred Biskupovim vratima, na kojima stoje pet-šest momaka, te gledaju što će ovo Bosanče amo.

— Jeli gospod. Brlić kod kuće? — »Nije. Otišao jutros u selo, a u četvrtak će se vratiti«. — Ko je ostao ovde mjesto njega? »Niko«. — A što će te?« Tada se ja uzmućim, pa neznaviš što, pridam onom kojega vikaše za ključara, list kojega mi tvoj brat upisa = Molim vas, podajte toga lista Biskupu. Vele oni meni da ja otiđem k njemu. — Kako ću pred njim doći ovako blatav? A dok sam se prioblačio u ključarevoj sobi, jedno mi momče donese ključ bratove sobe i velimi = ponesite zamnom sve što imate. Pa me ostavi u bratovoj sobi. Tude stoj, stoj, i stoj, niti me Biskup zove, niti ko više za me pita, nego do jednog sata zovu me na ručak, a kad ručam otiđem opet u bratovu sobu; pa poslije tražim sam tri četiri puta bili mogao s'Biskupom govoriti — ali mi svaki put odgovore da je kod matere = A zadnji mi put vele da je mučno š'njime govoriti, jer da je bolestan. Sada neznam šta ću, ni kakoću. Nebi mogao nego otići ocu Biskupovu, no ako me pita odkud sam, i što sam? — Sinoć pak me zovnuše na večeru, pa mi dadoše jednu sobicu da u njoj spavam, a jutros, evo me opet u bratovoj sobi, ovo ti pišem = i ovde mi doniješe hleba i sira za priručak. Vidise da o meni misle, ali ko, kakoli, to sam Bog zna. Nije mi drugo nego čekati da brat dođe.

Kaži Martinu⁸, da mu još napišem, jer da još za koji dan brata nemoti vidjeti. Piši mi na mah, ima li što iz Dalmacie — Pozdravi Bartulića, Hristu. Martina. Bog ti.

Brat Bogdan⁹

Mnogo sam koješta izostavio ti kazati, što ćeš znati u velikome opisanju mojeg putovanja. Jer je ovo meni sve jedno putovanje dosada. Kada brat^o dođe, tada ću ti opet pisati, no ti toga nečekaj, već mi piši ako imam kakvog lista iz Dalmacije. Nemoj da ne pozdraviš kako sam ti rekao, a osobito Martina, jer sam mu bio obećao na mah pisati. Živ mi bio i voljan mi bio¹¹.

¹ Tj. brata Ignjatova, Andriju T. Brlića.

² Prema tome Botić je iz Zagreba do Đakova tada putovao od ranog jutra u srijedu, 25. II., do ponedjeljka »pri podne«, 1. III. 1852., tj. punih pet dana. Iako je Luka Botić slično putovao otkad je otišao iz Dalmacije, pa bi njegovi putopisi bili od velika interesa, ovo je nažalost jedini opis njegova puta.

* Rečenica ovakva u pismu.

³ Nikola Tommaseo, Iskrice, dotad štampane tri puta: Kukuljevićevo izdanje u Zagrebu 1844, Kukuljevićevo II. izdanje u Zagrebu 1848. i zadarsko izdanje 1849.

⁴ Vjerojatno Vukovih.

⁵ Pavle Savić = Luka Botić.

⁶ Ignjata Bartulića.

⁷ Ignjatu Bartuliću, svome sinu.

⁸ Martin (vjerojatno Nedić), bosanski fratar i hrvatski književnik.

⁹ Bogdan Ljubibratić = Luka Botić.

¹⁰ A. T. Brlić.

¹¹ Pismo nije adresirano, ali je poslato sigurno Ignjatu Brliću; nije ni potpisano, ali ga je sigurno pisala ruka Botićeva. Pismo je pisano pola ćirilicom, pola latinicom.

2.

[Đakovo] 6 ožujka [1852].

Pobratime!

U utorak (2 ovoga) po podne pozove me Biskup¹, a ja k njemu u mojim haljinama i u dimijama. Blagoslovite presvjetli, vašeg poniznog slugu — pa ga u ruku poljubim. — »No kako je?« — Zdravo, Bogu hvala; a i dobro, kako sam pod vašu obranu došao.

»A, biće dobro, nebojte se.« Pak me pita kako sam putovao, bilise moglo moga pasoša dobiti od moje kuće; tko mi biaše moj Biskup i t.p. na koje sam mu odgovorio.

— »Jesu li vam dali sobu?«

Jesu —

»Ali čujem, da je mračna kad se naoblači.«

Ta nije ni mračna; a i ljeto igje, pa sunce se više vidi nego sada.

»Kad dogje Brlić, š njime se razgovorite, i on će sve napraviti, što bude potreba. A ostaće vam vremena i za čitanje«. Pa se osmjehnu. »Nanno! biće dobro«. Pa me stisne za ruku, a ja njega poljubi u ruku: jedan se drugome poklonimo i rastadosmo.

U srijedu pak u podne, ugledame mršavi jedan pop, pa mi veli: otkle ti Turčine? — Iz Zagreba. No, gospodine nijesam ja Turčin. — »A što si ti?« — Osmjehne se on meni, a ja njemu, pa mi se približi, i upitame za zdravlje, kad sam došao i p. Pa me poče koriti zašto nijesam došao ga naći. Tada se osjeti: ovo je Topalović; kako sam ga mogao pohoditi, kad je bio otišao u Osijek? — Pa mi reče da kad kod Biskupa opremi nešto posla, da ću otići š njime u sjemenište malo se razgovarati. Ono popodne čekaj ja njega i čekaj, nema ga do u večer i tada probesjedismo nekoliko riječi i reče mi da sjutradan (u petak) dogjem u njega.

U četvrtak u veče dogje brat² iz sela.

— »Dobro došli — Dobro došli — kako ste putovali«. Pruži mi ruku i »servus. Mi ćemo se razgovarati malo, igjem sada gori« — Onu veče progovorismo po koju riječ, a sutradan u jutru po koju riječ, a popodne po koju riječ. Pred podne sam otišao Topaloviću i razgovarali smo se za jedno 2 sata. Dobar čovek, dobra srca: meni je za čudo kako čovek u onakim godinama ima onoliko mlagjane vatre u sebi. — Meni je Topalović jako do srca, a kako se on meni dopada, rekaobi da i on mene rado ima, te jedan drugome obećasmo češće se viditi. Jedan ti mi pak činovnik Zagrepčanin, dogje jutros u moju sobu (brat mu je otkrio ko sam) te se ljubezno počeo sa mnom o književnicima i o svačemu razgovarati; i taj bi se razgovor na dugo protegao da nas nije rastao »gradski kaznadžia«. — Brate moj, od ovakijeh ljudi i od ovake sreće kad otigjem (a otiću što kasnije budem mogao, e sam na dobroj prigodi za moje poslovanje, da je bolje teško i želiti) čitavo će mi srce kod nji ostati. — Dogjeliti koja knjiga za me? Pozdravi Bartulića³ i Hristu⁴ — i pridaj što prije toga lista Martinu.

Zdravstvuj mi brate, e pandur igje sada na poštu, pa moram pero otresnuti. — Dobro je, dobro — što Beogradski ni Zagrebački književnici neučiniše, ti učini. Jutros sam pisao i Banu⁵.

Brat Bogdan

Otkada sam ovde ni oca, ni sestru Biskupovu nijesam još ni vidio mojim očima [nedostaje komadić papira] li da bi ti je opisao.

Adresa:

Gospodinu
Ignjatiji Brliću
učeniku u Akademiji
u Zagrebu

¹ Josip Juraj Strossmayer

² Andrija Torkvat Brlić, koji je vjerojatno kao direktor vlastelinstva pošao bio po poslu u neka od sela okolice.

³ Ignjat Bartulić, tada đak gimnazije u Zagrebu.

⁴ Botić ovo lice piše Hristo i Risto; ne znam tko bi to mogao biti.

⁵ Matija Ban (1818—1903), književnik u Beogradu, kod kojega je Botić odsio nekoliko dana, kad je bio u tom gradu god. 1851.

3.

[Đakovo, ožujak 1852]

Mili moj brate! Knjigâ ni ništa još primio nijesam, no čekam spokojno, kad kažeš da će biti dobro sačuvane. Kod klerika bio sam koji put, i opet ću oditi, e me rado dočekaju; osobito onaj tvoj rođak brodanin okrnutog nosa, kojemu neznam još ni imena ni prezimena; van da ako nije on Malin¹ o kojemu mi pišeš.

Ne budi tako sveder i u svemu zubat na Hrvate = da je veliki poštanski put iz Dugog-sela do Lipovljana, zaista i kolâ bi više bilo = pa bi se i tuda bio vozio kolik i iz Raića do Vrpolja.

Što mi pišeš da ćeš možda o Uskrsu otići u Dalmaciju, budi ti na volju; no ako ćeš mene poslušati, ostavi to putovanje za jesen, pa ću tada i ja s'tobom doći, a i samnom će doći ovdašnji jedan oficir, ako mu dopuste; zgodnije i prijatnije bi bilo tako putovanje a i jevtinije i u bolje doba; a đaci će moji tada biti otpušteni iz Sjemeništa; a sada u Sjemeništu niti ji uprav viđeti, kamoli se dobro upoznati i sprijateljiti šnjima; a osobito o Uskrsu kad ji molitve i duhovanje gore zatvara u onim zidinama. Ti izbiri što je tebi drago; a ja ti samo moje mnjenje kažem i moju želju, e ću ja svakojako o jeseni pružiti noge do moje braće; a u toliko te više molim da odgodiš to putovanje do jeseni, u koliko znadem za stanovito da će za koju godinu trajati u Bosni sadanje čemerno i prekukavno stanje, kako već možda znađeš; a [u] sadašnjim okolnostima neka ne ide u Bosnu ko je rad svojoj glavi². Razaberi se svrhu toga, i što skorije odgovori mi što si odlučio; nemoj prvu moju molitvu iz Đakova odbiti od sebe. Što želim ne mogu da doželim, a da ne želim i pred nogama bi mi se valjalo. Koliko sam želio i još sada želim da ti tobože! nevjestu u oči pogledam, a evo još nemogu da imam te sreće; nego evoti od nje što sam mimogred i mahom mogao poznati: srdita pa dosljedno i pomršava, nos na kraju izbočen, a lice nebi rekao devojačko, već žene udate, sasvim da nema možda više od 20 godina. Drugo ti o njoj neznam za sada kazati. Ali da ne bi ti otkuda zaključio da je ružna ! e bi se zaista prevario. Jeli ti draga istina? eto ti je.

Biskupa ti nijesam s' tvoje strane pozdravio, budući sam i ja tada jedva izčekivao da ga vidim; a kad sam k njemu čeo pristupiti, iznenada me zovnuše, pa nijesam ni mogao uprav da se saberem, i da se spomenem tvog pozdrava; a sada više na vreme nije. A ni nevjestu ti nijesam pozdravio — niti me zato moli. Dragi moj brate, živome sada Bogu zahvaljujem, što nijesam u Bosni ostao i baš vidim da njegova ruka upravlja samnom kad me je iz onoga kukavila izvadio. Ostalo si možda čuo, no neznam znađeš li da prokleti Omer-paša traži 900 zlatnijeh dukata za glavu Jukićevu³; zatvorene trgovce i sveštenike sunećeli su; a ko se nije dao sunećeti odrizali im komad uda čovječjega; a pritom svega toga upustili nizamâ u tamnicu da blude na tijelo tih kukavaca; pa su i na Jukića bludili! Da sam ostao u Bosni što bi sada od mene bilo?! Vjerujmi, brate, nikada žalostnije nijesam pomišljao na Bosnu, na prekukavnu našu Bosnu, što sada; pri žalostnom prizoru te naše nesrećice svijest mi se smuti, niti može da se sabere, i da promisli što može od nje napokon da bude, Božje uhvanje mene nikada nije ostavilo, no me jednako u svakoj narodnoj nesreći češilo; ali kad hoću da sada moje uhvanje probudim da me razgovara, i da mi pridstavlja priobraženu Bosnu, moje se uhvanje smuti. — Evo je taman sada Topalović kod mene bio; mio mu bješe tvoj pozdrav i milo te otpozdravlja, i moli te da mu pozdraviš tamo njegove prijatelje.

[Nekoliko redaka već napisanih učinio je nečitkima svojom rukom].

Čeo sam da ti pošljem jednu pjesmu za Neven pa sam se porekao; neću te neću ništa da na svjetlost dadem prije mogeg spjevanja o »Pobratimstvu⁴. — Što je od tvojih pjesama? pogodilise? Pozdravi mi Bartulića⁵ i Hristu, a i Starčevića; da ti rečem i Vezića⁶ znam da bi ti mučno bilo.

Nije ti potreba da se staraš oko toga kako bi se [sprija]teljio s' mojiem prijateljima; ta oni su već tvoji prijatelji kako su doznali da si ti moj a ja tvoj; nego što se tiče dopisivanja, to cijenim biće mučno [nekoliko riječi precrtano] dok lično nepoznaju i oni tebe i [ti] nia: a to hoćeli biti o Uskrsu, ili o jeseni, ti znaš; a ja bi volio da o jeseni bude, kako reko. Ako te ko upita

za me, slobodno mu kaži da mi je amo dobro. Naco, otkada sam živ, sveder sam bio bogat ljubavljju i ko me kad ljubio, sveder sam ga ja dvaput više ljubio — ne znam kakobi ti bolje otkrio srce moje. Živi tvojemu

Luki⁷

Adresa: Ignjatu Brliću
učeniku osme škole u
Zagrebu

¹ U Đakovu, u župama biskupije, kao i u Brodu, ima više Malina, pa ne znam na koga on ovdje misli.

² Botić misli na vladanje Omer-paše Latasa u Bosni (1850—1852).

³ Ivan Frano Jukić (1848—1857), fratar bosanski i književnik hrvatski. Zatvorio ga je Omer paša 17. I. 1852. Razlog vidi: J. J. Strossmayer, Dokumenti i korespondencija. Izd. Jug. Akad., knj. I., Zagreb 1938, str. 202—203.

⁴ Kako je poznato, Botić je štampao »Pobratimstvo« u »Nevenu« 1854.

⁵ Bartulić Ignjat.

⁶ Vladislav Vežić (1825—1894), odvjetnik i književnik u Varaždinu.

⁷ Pismo je pisano ćirilicom.

4.

Djakovo 4/4 [1852]

Mili moj brate!

Sve sam primio što si mi poslao. Hajde da te pohvalim — čovjek si! A pače triput si čovjek, kad si privolio čekati do jeseni za vidjeti naš narodni alem kamen. Vjeruj mi, brate, što se više promećem kroz naš narod na svakom kraju, to više se svaki dan uvjeravam da nema pokrajine jugoslavjanske koja bi u sebi toliko krijeposti sadržavala koliko spavajuća Dalmacia. Nije toliko do njenog mrtvila koliko do okolnosti ako je ona ostala većinom otuđena u narodnom pokretu. Da su Hrvati drugu politiku držali 48-e godine, da nijesu vojevali protiva narodima, koji su se jedino za svoju slobodu podignuli, i Dalmacia bi bila pristala s' Hrvatima; no su Hrvati braneći svoju slobodu navaljivali na sveti narodni plamen drugih naroda, a Dalmacia nije se htjela odreći svojeg ćućenja, ma i nezagrllila braću! U tome ima krivice, a ima i žica pravice; a to pravo Horvati joj već dopuštaju kako se kaju svoje budalaste vjere. Nego »tempo è paglia« vele Taliani. Iskustvo uči čovjeka, a živinu nagon; a međuto će je nesreće tu i sreće ima. Brate moj, meni je vidjeti Dalmacie koliko zagrliti sve što mi je najdraže — a vidjeću je dakle!? Plašivico, česa se bojiš da mi se može dogoditi? Izdaje se nebojim e dobro poznajem braću kojoj ću se otkriti [pečatnim voskom iščupan komadić papira, pa i riječ na njemu] pak, bi se ticom prometnuo moram ispuniti moju želju!² Međuto znaj da ćeš o Maloj Gospojini biti u Solinu na sastanak s' mojom braćom, i na najveći vašar našeg naroda, što dosada znam, i najnarodniji. Ti spominješ Srbiju u putu, a ja sam drugčie osnova, no će mo se oko toga lako pogoditi; meni je najvažnije da vidimo Dalmaciju; pa poslije vodi me kud ti volja, i u vatru bi. Pišem li što? Pisukam i ćitukam, e sada ima spainskog posla najviše u godini. Ali mi, brate, neda pjevati, da bi svršio ono pjevanje. Miran sam, no uzhićen nijesam da bi mogao pjevati, a ja ne mogu da pjevam kad mi srce

ne pjeva. — Spoznao sam se ovdje s'jednim Zagrebčanom podžupanijskim činovnikom, pošten, rođan i podobro naučen; do sada sam se šnjime najdragovoljnije u Djakovu razgovorao. Što me, brate, pitaš koliko ti je brat u milosti kod Vladike, jedino ti to mogu odgovoriti da ga vehoma rado ima, a potanko ti o tome nebi znao ništa reći, e su oni gori a ja sam doli. — Nego ti je brat nešto žalostan, neznam što mu je: van da mu nije nepovoljno izraživati spahinski dug. Pozdravi Ristu i Bartulića. Zapečaj i predaj Martinu³ toga lista. O Đurđevu po prilici da otidem o Osjek na vašar: do tada ću već ostaviti moju bosansku opravu. O fratrovima našijem ništa ti neznam kazati: ko bi o njima govorio, kad je čitav narod u neredu? Došao je u Bosnu drugi vezir⁴, i u njega se nada raja, kano u svakoga, jer žalost drugog značaja nema: no bio on kakvi mu drago. Omeruca⁵ se nepromijeni. Uzeo je silom šurevu ženu, koji je morao pobjeći amo, i cesarskom dvoru se tužio: nećeli oduť popara doći ! Zdrav mi, brate. Što tebi pišem, ne pišem ti bratu, jer činimi se kazao si mu što o nevjesti ja mislim. Bog ti, brate

- Brat Pavao⁶

Pečat: Diakovar 4. 4.

Adresa:

Gospodinu

Ignjatu Brliću

učeniku 8 škole u

Zagrebu

¹ Interesantan je taj navod Botičev. Čini se, da je takovo gledanje mladih Dalmatinaca bilo 1848. u samoj Dalmaciji; vjerojatno je to gledanje ponio sa sobom Botić iz svoga Splita, gdje je 1848. bio. Iz toga se vidi pravilna politička linija boraca za slobodu Dalmacije, a u daljoj konsekvenciji omogućuje sporazum svih potčinjenih u borbi za narodna prava. Ipak je ona nejasna.

² Ignjat Brlić je u svome pismu — sudeći po ovome Botičevu pasusu — spomenuo Botiću, da bi ga mogao u Dalmaciji neko odati, i biti uhapšen, vjerojatno kao bjegunac. Do ovog putovanja s Brlićem, nažalost, nije nikad došlo, već mnogo kasnije (1860), kad je sam Botić išao u Split, te je »u svom Splitu bio tuđinac«. (L. Botić, Pjesme, Zagreb 1855, predgovor M. Pavlinovića, str. XX.).

³ Martin (možda Nedić).

⁴ Omer-pašu naslijedio je na vezirstvu Bosne u proljeću 1852. Giridli Veljudin-paša.

⁵ Omer-paša Latas.

⁶ Pismo je pisano ćirilicom.

5.

[Đakovo, krajem travnja 1852.]

Mili moj brate!

Oprosti što sam sumnjao da si ti štokod bratu napomenuo od onoga što sam ti o nevjesti pisao; e me je u tu sumnju poveo nekakvi bratov posmijeh kad mi tvoj odgovor prida; a kako mi je tajnost sveder nadasvim draga bila, tako ti moj dobri brate, i predam. Nego to je bilo i prošlo. Koga si vruga udario, da mi je zlo! Vjerujmi, tako mi poštenja, meni je spailuk sada kano što je

bio i kad sam došao; a ako mi i je štokod duši, to nije ni do spailuka ni do brata, već do Boga i do mene. Go nijesam, a gladan nijesam, a oskudan s'vremenom nijesam : a što mi drugo može brat i spailuk ? hoće li mi oni donijeti ovdje Dalmatinske obale, i Dalmatinske vedrine: i Dalmatinske prijatne brežuljke nad nestašnim morem? To ti mi je, brate, moje neveselje. Evo smo do Đurđeva došli, a snijeg još ovdje pada, pa ti iz kuće nemogu; a ovdje mogao bi i Sekretaru, i bratu ti otići, no ti poznaš zatvorenu moju ćud. Vjeruj dakle da ti se na nikoga nemogu tužiti, i sa svakim moram biti zadovoljan : ja sam pako zdrav, ako i nijesam veseo — to moje neveselje, kako reko, nije nego do mene, i do Boga. Paće da ti kažem, što o meni do sada nijesam znao: osim konaka i hrane imam na godinu čiste plaće 60 for. sr. koji bi, kako znaš, dobro mojim slabim potrebama zadovoljili, kad mi nebi za ovo prvo doba moje službe bilo potreba za haljine trošiti. I da ti kažem, o Đurđevu ću saraniti moju bosansku opravu, a oblačiti njemačku, koja će me zapadati jedno 30 for. sr. tj. po godišnje plaće što ću u naprijed od spailuka primiti.

Što me, poganine, od Đakovkinja pitaš, kad niti ji čujem, niti ji vidim? a i kad bi ji mogao i čuti i vidjeti znaš da mi srce pred ženskom kano zec bježi; a osobito u Slavoniji đe su toliko milostive. Ovdje me na priliku u gradu sluškinje žale što nikuda iz sobe ne izlazim, što ne dodjem koji put u kuhinju malo se porazgovoriti, itd., itd., jer ji, moj brajane, ni moje dimije nebi uplašile, čeljad oko mene i nerazgovarase o drugom osim oko đevojaka i ljubavi; a svak mi kaže, a i sam vidiš kako su ti stidne Slavonkinje, pa sada promisli kako ti mi je nužda čuvatise, jadnom đaku, da se i u pameti čist sačuvam; jer, brate, i zbilja govoreći: uz ovakog razbluđenja našeg naroda, kakvoj se krijeposti nadati? Kad je supruštvo i obitelj pokvarena, odkud ti dobra čitavom narodu? A mi, ako iskreno naroda ljubimo, nemožemo takove njegove rane bez pobrinuća i dubokog sažalenja mimoići; kamo li da bi se čoporom pomješali ! Bolje bi bilo da se naši književnici za take narodne rane postaraju nego oko poluglasnice r , i oko Dubrovačkih spisateljâ novim pravopisom prištampanih ! Time bi cijenim bolje svojemu činu odgovarali. Piše mi Ban' i šalje mi jedno svoje djelo (Mejrima) na poklon, kano što i Biskup².

Primio sam i od braće lista, i vele mi: kamo sreće da bi se sakupili u Solin za prorazgovoritise m a l o ! Pišu mi da su još jednog brata dobili. Kada svršiš tvoje školske poslove možemo se uputiti na mah kroz Dalmaciju; pa se ma gdjegod sastali s' braćom; u Solinu bi najradije bio da se sastanemo, e bi se oni svi mogli tude sakupiti, i ti bi vidjeo vašara kakvog niti si vidjeo niti ćeš vidjeti; vidjeo bi svu Dalmaciju i svu Bosnu jednim pogledom; vidjeo bi bolje naroda nego u mjesec dana putovanja. Nego o tome za sada ostavimo: postupaćemo po okolnostima. Kada budeš o svršetku školâ javićeš mi, pa ću ti kazati dan u koji ću ja doći u Karlovac, đe ćeš i ti doći da se sastanemo, pa odtuda što Bog da. Jesili dakle uglavio da mi je tijelu dobro; a i duši bi mi bilo kad bi to visilo o bratu ili o spailuku? — Nego ostavimo se kukanja, doće i veseo Đurđev dan i doniće sunca i cvijeća; pa će se i moja duša probuditi, i svoju pjesan nastaviti; ali ti veselu pjesmu, cijenim brate, nikada neću moći zapjevati, e se naše veselje davno zakopalo: nadatise, želiti, raditi i sažaljevati, eto ti moja pjesan i moj život: a cijenim morao bi biti i svakog čovjeka koji na svoju veliku svrhu smatra. Ali nuto! Zaćeo Bošnjak³ mudrovati kan da nije još u dimijama: jer kad navlačim pantalone i nataknem na glavu crni tiganj, tada kano mudriji moću i dubokijeh razgovara sukati. —

Pozdravi Ristu i Bartulića. Pače ti mi napomenu nešto o tiskarni amošnjoj, a neizkazana; molim te dakle da mi što prije o tome javiš, e ja ništa neznam. S' Bogom, dobri moj brate. Ja u sobi uskrsova; a kako mi ti brate. Lijepa ti je ova riječ: brate!

¹ Matija Ban.

² J. J. Strossmayer.

³ L. Botić.

⁴ Pismo nema potpisa ni datuma, ali je pisano Botićevom rukom, i ćirilicom. U pismu Botić kaže: »Evo smo do Đurđeva došli«... što bi značilo, da je najviše par dana pred Đurđev-danom. Međutim malo niže Botić veli: »I da ti kažem, o Đurđevu ću saraniti moju bosansku opravu«... što nas upućuje, da Đurđev-dan nije bio tako blizu. tj. da je do njega trebalo barem jedan tjedan. Kako Đurđevdan pada po novom kalendaru 6. svibnja (po st. 23. travnja), to sam pismo datirao: *krajem travnja*. Godinu sam odredio po tome, što je početkom 1852. Botić došao u Đakovo, pa se je želio svoje »bosanske opravke« što prije osloboditi.

[Đakovo,] 14. Svibnja [1852].

Naco, brate po Bogu i po srcu!

U Osjeku nijesam bio na vašar, nego sam Djakovačkog vidio, i' dopada mi se; ali ti, brate, nema onog veselja, onog ushićenja, pa da bi ti u pameti za dugo vremena ostao. Šatorâ mnogo kô utaborene vojske; to se oku dopada, i dopadase navala kolâ sa svake strane. A da ti kažem što je mene osobito zanimalo! — Kad no bješe dva prva dana marvinski vašar, pa ja ustani rano i otidi k' vašarištu, a od svakud naglo bičkaranje, i krika, i aekanje: dok etoti čopora uzvirene krmadi s' jedne strane, a čopora s' druge; sad jedno bavrne iz čopora a za njim srebroljubac ko bjesomučan, sad drugi onamo, sad treći: sve dok se uredi, i skupno upute. Tako arlanje i alabučenje, a u jutru rano, kad sve ostalo muči i sokaci su pusti, mene je to jako zanimalo i to jedino me op[om]injalo vašara dalmatinskih.- Pače, Naco, kad bi ti amo došao, kako pišeš, pa da bi se odavle na put opremili, to ne samo što bi mi najpo-voljnije i za naš put najshodnije bilo; nego bi meni i trebalo poštogod tebe. za da me lakše odavle puste, i za opremiti nešto drugo važno za čitav moj život, o čemu bi sada bilo utaman i nezgodno razgovarati. Brate, strašno ti čamim! ja sam ti tako spao u ova dva mjeseca, da evo nemogu da pero u ruku uprav uzmem, za napisati braći dvije riječi pozdrava: i tebi sam ovoga puta morao prije pisati, no nadajući se da će me se ovo čamilo okaniti, pa da bi i Veziću¹ pisao i Martinu² odgovorio, odgađao sam dan po dan. Ima mjesec skoro da u Dalmaciju nepišem, a nikada nijesam imao više predmeta. Molim te, kad prvi put bratu pišeš, piši mu i to: »Šalješ li kada Bošnjaka³ u kakvo selo?« ali te zaklinjem da nijesi mu slova drugo, osim toga, napomenuo. Nebili me to štogod streslo! Čudno li je vrag zavrgo u svoje kolo te naše (ta đavolja, a ne naše kako su taki) književnike! Osim onoga što si mi pisao, čuo sam i to kako su se posvadili oko jedne pjevačice: bruke gore na svijetu ja neznam može li čovjek čuti!

18. Svibnja.

23. Svibnja — Eto da vidiš svu moju sramotu; u tri put da ti moram pisati dva slova! Nego da nije to do srca, ja se nadam da ćeš ti uvjeren biti, kako sam ja uvjeren da pravu ljubav pisanje niti može sastaviti niti rastaviti. e bi tad naopako bilo po ona srca koja ili pisati neznadu ili se neusuđuju o

listu jednom privjesiti svoje najtajnije misli, ili i neznadu rječima izkazati na što ipak srce kuca. A ja kad me spopane nekakvo čamilo za vas moj život ne zna zabrazdati dva slova. Nego ako Bog da, neću li se štokod opomenuti odsele. Bio sam dvaput ovo dana na selu, mrskim zaista poslom (tražiti da se spainski dug izplati), nego ipak me je nešto oporavilo što takovo općenje s' najpouzdanijom vrstom naroda, što ugrijanije sunce i zaodjevena priroda — Zabavljam ti se ovo dana Vukovim Rječnikom, i među zlatom da ti kažem dvije budalaštine. Malo više od pola sam ga dosada proštio, no u toj polovici samijeh taljanskijeh riječih biću našao jedno hiljadu, koje je on sakupio po Boci i Crnoj gori i uvlačio jih u svoj Riječnik kano čisto srpske: sad se bojim po Bačkoj i po Banatu biće i koju mađžarsku pokupio a možda i koju nje-mačku. Drugo ti je pak, što je suviše, jednu istu riječ na tri a možda i na više mjesta zabilježiti n.p. čovik vide čovjek — čoek vide čovjek; taj trud nije nimalo trebao ni njemu ni drugome; dosta je bilo, da je u predgovoru napo-menuo štogod o toj razlici među podnarječja jugoslavjanska, kano što je o izdavanju drugijeh svojijeh knjiga; a to je kod rječnika morao uraditi, da i nije kod nikakve druge svoje knjige; tada bi u rječniku manje tabaka bilo, pa i troška barem 1 fr. srebra manje: a to nebi bila mala stvar kod novčane sile naše književnosti. Da ja cijenim Vuka kano što cijenim većinu našijeh knji-ževnika, koji su se odtuđili od svake ljepote, manje bi mi srce vrijedalo, nego i onako su na Vuka pizmeni, pa neće ni ovoga propustiti da ga neopanjaju. A što bi nanj navalili bez razloga i pravde, to mi nije toliko žao, koliko kad prikor zasluži, pa neće da mu oproste u ime neizmjernog dobra što je s' druge strane narodu učinio, sakupljajući neizmjereno njegovo blago jezikoslovno, pje-sničko i etnografičko.

29° Svibnja. Pozdravi Bartulića i Hristu a i Vezića¹ i Starčevića. Bio sam opet na selo dvaput ovo danâ s' bratom; samo kad bi Bog dao da i odsele češće otidem.

Naco, brate, nadam se ovđe će mi biti dobro, a ono, ako i ne dobro barem neloše, za jedno pet-šest godinâ; a nadam se pak s' druge strane više mi neće ni trebati ovđe biti; nego, kako sam ti gori napomenuo, o tome ćemo se ust-meno razgovarati kad ti amo dođeš, pa ćeš i sam štokod pomoći mjeje namjere. Eda Bog da, da se sve ne izjalovi! Ostaj mi s' Bogom, brate. Pozdravi i da si mi sam zdravo. Što je od Zagrebčana. Čitao sam juče pet brojeva »Srbskijeh Novinâ« na koje se sada Biskup u Beogradu bivši pribrojio. Neki S. Popović pretresuje u br. 50. postupanje Zagrebčana glede njiovog poziva na književ-nike, da bi prevađali i pisali dramatičnijeh djelâ, pa da će biti naknađeni, no da se iste proizvode neće s' početka potanko gledati: tj. da ji samo bude, pa bili kakvi mu drago. Sada to pretresa S. Popović, nego umjerenost, praktič-nost, bistrina, dopada mi se do svake hvale. Ban⁴ je štampao nekakvo djelo »Mejrema« i poslao mi biaše jednog istiska, pa neznam kako na pošti propade.

A neznaš da ću ti možda Vuka vidjeti ovđe! Da ga voda može donijeti, pa da ga vidim i da mu zahvalim! Zatvori i zapečati lista Martinu, pa mu ga pruži. S' Bogom brate,

Brat Pavao⁵

¹ Vežić Vladislav, kojega Botić naziva Vezićem.

² Martinu Nediću (?).

³ Bošnjaka = Luka Botić.

⁴ Matija Ban je štampao dramu »Mejrima« 1849.

⁵ Pismo je pisano ćirilicom.

Naco, brate! — 10 sati u večer 18. Lipnja. [1852].

Jutros imao sam rano otići na Positu, pa, vrativši se, brat mi dade tvoga lista, koga nijesam ni imao kada da prošijem kod kuće, nego: Žurise sinko! hajde! a još si tuđe! i takovijem priličnim opremišeme na polje da nadgledam jedno 30. ženskadi kako rade; a tvoga lista putem do polja pročita, od kad do kad bacajući koju riječ družinom oko slavonskinjâ trulijeh. Sjutra pako moram za isti posao rano uraniti, pa i nemam uprav kada da opet prošijem tvoga lista za odgovorit' ti točno na ono što mi pišeš.

Nego o putovanju, brate, kad nemožeš za tvoju slast ove godine onamo da putuješ, molim te s' mene ne[!] ni ne okreći glavom; jer ja zbog iljadu važnijeh uzroka odovud se nebi morao nikuda na daleko ove godine krenuti odavle¹, da mi nije u glavi to: da ja nijesam ostavio sve što sam imao za iskusiti i za znati ja sam kako je kuda i što je, već je to jednodušno sa braćom zaostavašom bilo; pa da se nebi dakle od njia oduđio kano sa srcem tako ni sa inomišljenjem i iskustvom, i da bi malo pirnuo u našu vatru, napokon da bi željnom srcu zadovoljio moram ji, makar preko vatre i preko zdravlja vidjeti i šnjima se prorazgovarati. Dakle budući to jedini uzrok zbog koga mnogo ću prigroriti da želju napojim, meni nije u putu do drugog posla, niti mi je što drugo na pamet nego: kad ću doći! pa poslie: kad ću se vratiti. S' toga, brate, ja bi, kad ti nebi došao, ja bi letio do onamo; pa bi letio opet natrag; jer brate (a to ti je odgovor na onome što mi pišeš, da — ako budem ovdje i do godine), ja ću ti ovdje ostati barem 6 godina kod brata ti i kod Biskupa: a kako i što, znaćeš kad se sastanemo. Dakle, kad ti za se nemarim da idem onamo zasada, (jer bi ja jedino s' tebe potrošio više vremena i novaca na putu, a tu ću ja za jedno desetak danak pritegnuti opanke, pa hajde, dok me duša može nositi; a nije vrijedno da ti tako vrat zamnom lomiš bez potrebe. A do godine opet ja ću onamo otići, pa će mo zajedno². Za ostala omanja putovanja, dođi amo da se razgovorimo malo, pa hajdemo. A tebi pak osobito poslie dvije godine bilo bi potreba doći, a sramota ne doći u tvoj zavičaj! Čuti slavonskine kad skoknu pak zaviknu — ijaj!ahaha! — Kad dođeš amo čitaćuti opisane običaja jednog sela kog sam iz usta seljaka jednog iz istog sela uzeo³. Bog ti dao, Ignatije brate, da u redu tvoje stvari svršiš tamo, pa dodji, ne oklevaj, da se malo prorazgovorimo, pa da trknem časom k'braći. Tude u Zagrebu među đake bošnjake otiđi pa mi ji sviju bratski pozdravi i poljubi⁴. Oni za me sve znađu. A među njima ima fra Marko Tuzlančić⁵, crnomanjast srednji momak meni osobito ugodan s'kojiem ćeš se osobito s'moje strane sastati i upoznati. Upitaj ga hoću li njemu da pošljem onu kabanicu što mi bjaše dao da u Travnik odnesem povratiti jednom kapelanu⁶. Ako su ti fratrovi tude, odmah me opomeni da jim pišem. Fra Anđeo⁷ je u Sutiskoj u Manastiru, a fra Ivo⁸ je pod zemljom! Bog mu dao pokoj — Da njia nije Bog doveo u Zagreb nebi se sastali možda nikada Ignjat i

Brat Luka

Pozdravi sve one koje i drugi put. Nemoj da ne pozdraviš. Martinu kaži: zašto nemam kada da mu ovijem putem odgovorim uz tvoje⁹.

Na prednoj strani pisma Botić je zapisao svojom rukom: »Brat veli da ti je odgovorio, i poslao 25 forinta«.

Adresa:

Gospodinu

Ignjatu Brliću,
učeniku 8 škole

u Zagrebu

¹ V. bilješku 2 u pismu Ignjatu Brliću od 4. IV. 1852.

² Ni 1853. nije Botić uspio da vidi Dalmaciju i svoj Split (v. bilješku 1) ovog pisma.

³ Taj opis nije, koliko znam, nigdje štampan, pa je izgubljen s ostalom ostavštinom.

⁴ Neki bosanski franjevci školovali su se u zagrebačkoj teologiji.

⁵ Tuzlančić Marko, bosanski franjevac.

⁶ Pričao mi je F. Malkus iz Praga između dva svjetska rata da su mu franjevci u Travniku kazali da je u predaji samostana živa uspomena na boravak Luke Botića u tom samostanu. Na svoje pismo, da provjerim taj podatak, nisam od samostana primio odgovor.

⁷ Fra Andeo, možda Sunjić, bosanski fratar.

⁸ Ne znam tko bi mogao biti.

⁹ Pismo je pisano ćirilicom.

8.

[Đakovo,] 11 Studena 1852.

Brate! Evo sada pred veće izišavši s'tvojim bratom u jedno obližnje polje, čuo sam da je Gaj, vrativši se iz Beča, izdao u svojim novinama jedno očitovanje s'kojim kudi Starčevićovo postupanje, i izjavljuje svoje *blagonaklono uvjerenje* prama srbstvu. Ja to očitovanje prošio nijesam... (Eto sam baš sada bio kod brata² i kod Tordinca³ tražeći ga, no badavno...) ali kako mu drago, vehoma mi je ugodno što se je očitovao na onaj način, kako iz bratovijeh rieči uviđam: drago mi je, jer sam o predmetu uvjeren, drago mi je radi bratske sloge, a i drago mi je s' toga što će se duh Starčevića i otdud nešto malo narodu pokazati. Rekao bi da mi je i zbog tebe drago, budući da si se javio bio, no neću [prebrisano nekoliko riječi]... Poslie nego si ti odavle odputovao, o Starčevićovom odgovoru⁴ bio mi je jedno jutro napomenuo Horvat⁵ nekakvim slavodobitnim ponosom, dok mu nijesam moje mnenje izjavio, te se nijesmo tako za jedan sat gonjali; za kojim gonjanjem on isto ode od mene neoprane glave. Pišeš mi svašta o Beču, a nepišeš mi, kakvi politički duh tamo vlada kod stanovnikâ, a kakvi kod raznijeh naseljenika — koji se bolje diče svojom narodnosti ili Česi, ili Srbi, ili Poljaci, ili Rusi? Koji su, osim Poljakâ, sebičniji, koji li marljiviji za dobro općeg slavenstva? Učeni Nijemci koliko tamo uče i ljube jezik i narod slavenski, koje narječje i stranu našeg naroda više uvažuju, koju li više ljube? Vuk, Radičević, Daničić i drugi naši književnici jugoslavenski, kakvog su značaja, kakve čudi, u vjerezakonu jesuli zanešeni, ili ustrpljivi, ili nehatni? drželi se kako ćudorednosti? A kako o našim jugoslavenskim pojedinim ljudima, tako u opće rad bi bio da mi glede tih pitanjâ i o drugim Slavenima, a osobito slavenskim književnicima, koji se tamo nalaze, pišeš. Kakvi duh vlada mladež? Kako se zovu tebi poznati

ti Dalmatinci? — — Koliko si mi stvarih imao pisati, o kojima ni sloveca napomenuo mi nijesi! Jer što mi pišeš o kafanama slavenskim, o predavanju slavenskih narječjâ u sveučilištu itd. to su ti brate, spoljašnosti, to su ti samo plod duša, koje bi ja u sebi rad bio poznati; jer osobito današnjeg dana, kad je život za čas spleten kroz toliko mreža, i sputan sa svake strane, a opet do časa prost i slobodan kano ptica, vrijedno ga je u unutarosti njegovoj poznati za znati, osim onoga što biva, po nešto i od onoga što bi moglo biti.

U Sjemeništu, prem da si mi toliko preporučio, još nijesam bio ove godine¹, jer me tamo srce ne vuče: no kada dođu (ako dođu kako govore) bosanski fratrovi ovdje učiti Bogoslovje, tada ću ji često polaziti, i tada naredbâ mi piši za u Sjemenište ako ćeš na vozove — — Bošnjak moj jedini ovdašnji prijatelj, odpozdravljate.

Zdrav sam ako i nijesam veseo; a kako bi bio veseo, kad se ovdašnji moj život kroz samo *moranje* provlačuje? O trgovini nešto se počelo, ako i slabo - no vjeruj mi, brate, sve to više ti se o tome sredstvu za moj život uvjeravam, koliko više stupam u poznanje našijeh *rodoljubacâ* i *književnikâ*. I tvoj brat² je *rodoljubac* i *književnik*, no, tebi smijem kazati, malo ima takove bojarske djece. Da sam se onomande namirio na kakvog seljaka, koji bi me za svog svinjara primio, kad mi je tvoj brat na njeke moje tužbe odgovorio, da ako mi je što teško ovdje, da slobodno odlazim, deset bi putâ u jedan sat Bogu zahvalio, što sam kod seljaka svinjar, a što nijesam kod takovog književnika domorodca pisar! Naco brate! ove sam dvije riječi ogorčene tebi izrekao, jer te uvažavam, jer se nadam o njima ćeš štititi kako svakome, tako i bratu; jer do moga dostojanstva odsada je jedino trpiti i štititi; a što bi god ti o tome pisao bratu, bilo bi ili ukor ili molba, a i ukor bi najposlije izišao kano molba, dok sam ja još ovdje; a ja neću da se tvoj brat s mene ni kori, ni moli, jer da je za me vrijedno i dostojno molitimuse, ja ga ukoriti, ja bi ga i sam ukorio ja li molio. — Molim Te pišimi, kako ću ti nadpisati na listu, kad ti budem hotio drugi put pisati. — Pozdravi mi ljubezno Ristu i Dalmatince, ako je koji iz Spljeta, od strane Luke Botića, neočitujući jim đe sam, što li sam. Tvoj mi je list bio predan po dvorkinji gospođa, koja me uz predanje i upita pozdravljaš li je, i reče mi da te pozdravim kada ti pisao budem. Da si mi zdrav i veseo. — Piši mnogo. Opiši mi Vuka Stefanovića³.

¹ U Narodnim novinama, Zagreb, 4. XI. 1852. (br. 253), str. 689, na uvodnom mjestu, štampao je Lj. Gaj svoje »Izjavljenje radi Starčevićevih članaka o Sèrbima i sèrbskom jeziku«, u kome kaže, »da su se spomenuti zlokobni članci samo u mojoj nenačnošći u onaj list uvući mogli, koji je od svog prvog početka neprekidnim tečajem od 16 godinah kao što ljubav slavjansku u obšte, tako osobito bratsku slogu među Sèrbima i Hèrvatima pobuđivao, podičao i gojio...« Pregledao sam Narodne novine od početka godine, pa sam našao dva članka dra A. Starčevića i to: »Iz Zagreba 18. kolovoza« (nepotpisan, ali sigurno Starčević, Narodne novine, XVII/1852, br. 189, str. 511. i potpisani od Starčevića: »Odgovor Srbskome Dnevniku i beogradskim novinam« (Nar. novine, XVIII/1852, br. 221, str. 602—603.).

² Tj. kod A. T. Brlića.

³ Tordinac Juraj (1813—1893), hrvatski književnik, svećenik, upravitelj biskupske kancelarije.

⁴ U vezi s bilj. 1) ovog pisma.

⁵ Mirko H(o)rvat.

⁶ Misli na škol. godinu 1852/1853. Bosanski su klerici počeli redovito školovanje u Đakovu 1853.

⁷ V. bilj 2) ovog pisma.

⁸ Pismo nije potpisano, ali je sigurno rukopis Botićev.

Brate Ignja! Što mi pišeš o Radičeviću smutilo me. Ja sam i prije od Bana u Beogradu bio čuo, da je slaba zdravlja s toga što je u mladim godinama odveć razuzdano živio, no da se on za to tako odprto kaje, i da žali što je drugu knjigu svojih pjesama izdao, to znao nijesam. Duša koja se znade tako pokajati i grijeh svoj ispovjediti, zaslužuje bratsko sažaljenje; i ja jadnika našeg sažaljujem, jer njegovo plemenito srce da je u pjevanju čestitu svrhu i temeljitia načela imalo, kano što mu je misao često lirički policala, i pjesam sama tekla, i riječ sveder pripravna, i izraz krasan bio, vele li ti je mogao uzvišiti duše braće svoje! Te ja nemogu da sažalim njega a da ne promislim na hudu našu sreću. Umro nam je vladika crnogorski Petar Petrović, kakvog pjesnika imali još nijesmo i Bog bi dao da ga drugi na skoro izmijeni, a sada eto i taj mladi pjevač hoće da izgubi na vijeke svoj glas, kano da nam ga je jedino za to Bog bio dao, da vidimo, da je mogao duljim životom i jedriom pameću razvedriti čelo braće svoje.

Kad si mi od Atanackovića¹ spomenuo, kojega mi se duh u njegovim romanima toliko dopada, molim te, što radi? piše li sada štokod? jeli u svojem životu ozbiljan čovjek, ili je vatren, ili ženskaš. Molim te opišimi ga, da vidim jeli onakvi kakvog ga ja mislim, ili u čemu je drugčiji. Ovo moje naručivanje ne budi ti dosadno, jer ja jedino ovdje živem tijelom, a duša mi tumara svuda đegod može naći čestitu dušu u našem rodu. I u to ime hiljadu ti puta hvala na tvoj list, koji me o toliko stvari ubavjestio, a i nadalje si mi obećao takovog šta dostavljati, i nadam se da ćeš zadanu riječ držati. — Piši mi što-god o mišljenju tamošnjih ljudih glede sadašnjeg položaja političkog svijeta.

Što bi se ti, brate, kajao što si izradio, da iz Zagreba ovđe dođem, kad meni nije ni najmanje to žao; kad mi je dapače deset putah ovđe povoljnije nego u Zagrebu, jer mi je ovđe bolje, jer što sam tamo vidio Hrvatsku, ovđe gledam Slavoniju, što tamo hude spletku književničke, ovđe terete i život seljaka, oholost bojarsku i podlost udvornikah, što tamo nebožtvo domorodacah, ovđe domoljublje sveštenstva. Zašto bi ti dakle žao bilo, što si me do ovog za me novog pozorišta uputio? A što meni ovđe nije najpovoljnije služiti, što ja žalostno uzdahnem, kad se talas zla preko mene odvalja, što meni srce njekoje stvari podnijeti nemože: za sve ovo ni ja ni ti nemamo pravo žaliti što sam ovđe. A pak ti dobro znaš, da se srce čovječje kroz nepovoljnosti čisti kano zlato kroz vatru; ti znaš da krpež i trpež drži sav svijet. Dakle ne žali što si me od Gaja prebacio k Vlastelinstvu. Što mi je ovđe zlo, drugdje bi moglo biti gore, a teško onome koji je sveder u dobru.

Od tamošnjih đakah iz Dalmacije Derosi-a², Vujinovića³ i Marinkovića⁴ poznajem, ako je taj Marinković onaj isti što je samnom u Spljetu mudroslovje učio. I ovoga mi jedinog pozdravi, ne očitovavši mu đe sam, jer s'ostalom dvojicom nijesam nikada općio, budući nijesu bili moji saučesnici: premda će oni za me znati, a osobito Vujinović koji se s'mojim bratom Pavlinovićem natjecavao u školama.

Piši mi mogu li se u Beču dobiti ove talijanske knjige: *Speranze d'Italia di C. Balbi*. — *Speranze d'Italia di N. Tommaseo*. *Roma ed il mondo di N. Tommaseo* (koje djelo možda ćeš prie naći u izvornom francuskom jeziku). *Osservazioni sulla morale cattolica d'A. Manzoni*. — *Introduzione allo stúdio della filosofia per V. Gioberti*.

Ako se koje od ovijeh djelah nađe, piši mi cijenu, da se ravnati mogu za naručenje.

Pozdravi brata Ristu, i da si mi kroz svaku dobru sreću živ, zdrav i veseo. I srce i čelo sve ti, brate, veselo. — Piši mi, i o svačemu mi piši, jer pamet i srce čovječje kroz svako čustvo i kroz svako znanje plemenitije i bogatije postaje, ako pokvaren nije sasvim. — Ona o kojoj si mi pisao, *da voliš da te se sjeća da te grdi, već te je zaboravila.*

Brat Savić⁵

Adresa:

Gospodinu
Ignjatiju Brliću
juristi

u Beču
Wieden: Teresianum

Pečat: Essek 11. 1.

¹ Bogoboj Atanacković (1826—1858), srpski književnik, štampao je u »Nevenu« 1852. neke pripovijesti i posebno roman »Dva idola«. Atanacković je od 1851. stalno živio u Novom Sadu, pa će biti na kraće vrijeme došao u Beč.

² Derosi, potanje nepoznat.

³ Vujinović, dalmatinski svećenik.

⁴ Marinković Petar, Botičev školski drug iz gimnazije.

⁵ Pismo je pisano ćirilicom.

10.

[Đakovo, 5. IX.1853].

Naco, brate!

Zašto sada nisi kod mene kad sam na nogama i kad mogu štogod s' bolesnom rukom vladati, da se malo đaćki proračgovorimo i njevoliko satih zajedno sprovedemo! Đaćki bi želio razgovaratise još za mladosti moje, jer poetičnijih dana od đaćkih dana, ako i jole vatre i duha ima u sebi đak, sebi predstaviti nemogu, niti sam ja u mojem životu izkusio; tako da još u mladosti mojoj, poslie đaćkog života, činimise kan da sam u doba starosti došao (kano što eto iz ovih samih riječih uviditi možeš, gdje nehotice tako govorim, kano da sam Bog zna koliko živio, i, osim đaćkog života, kan da sam hiljadu životah drugih proživio dosada). — Hoćuli ja, Naco, još koji dan u životu đaćovati, tj. poetizirati, i u sebi vatru i izlet mladosti osjećati? Ja se tome nadam kano rob slobodi svojoj; drugčie mi se čini sve će u meni slabo i nesavršeno ostati. Pišem ti tvoj brat, da na se primim odhranjene Rubidinih sinovah¹; što ću i učiniti, ako i najmanje se odtud nadati budem mogao, da ću se tim sredstvom moći dokučiti kakvog sveučilišta; i s'toga jedva želim da ga vidim, za porazgovoritise šnjime o tome obširnie. — A i tebe izgledam, za da me još bolje u želji đaćkog života uzpališ dok se ta želja još izpuniti može...! jer godine, brate, bježe i život čovječji ide s' juga k' sjeveru (od vatre mladosti k' sjeveru starosti), a ja se bojim da me sjeverina za rana ne

kupi, jer eto već brinem se za japunce, dok o trgovini i novcu mislim. Piši mi barem kada misliš amo doći, da ti se znam nadati. Onda ćemo o tome dalje, a međutim živ mi i zdrav bio.

Brat Luka Botić²

Djakovo 5/9 853.

¹ Vjerojatno se misli na Sidoniju Rubido (1819—1884), prvu hrvatsku primadonnu, koja je pisala 1852. iz Osijeka pismo, vjerojatno A. T. Brliću (v. I. Brlić-Mažuranić, Iz arhiva obitelji Brlić u Brodu n/Savi, I, Zagreb 1934, str. 37).

² Pismo je pisano ćirilicom.

II.

[Đakovo, oko 20. siječnja 1854.]

Dragi brate!

Za da dulje ne čekaš na moj odgovor, odgovaram ti s'ovim da sam zdrav sada, da mi ti nisi ništa skrivio, uslied čega bi ja naša dopisivanja zanemario, niti bi ja u tom slučaju ćutanjem mogao popravljenje tražiti, nego ti od nekoliko vremena pisati nisam mogao sbog svakovrstnih poslova, koji me na svaku stranu trgaju.

S prijateljio sam se sa Šunićem¹, koji me uči njemačkog jezika, a nadam se do nekoliko danah upoznati i prijateljiti sa Živkovićem², kome se nudi mjesto pisara prevremenog kod ovog Vlastelinstva, budući mi nije samome moguće odoljeti sili poslova. — Od pisara vlastelinskog pako isti tvoj prijatelj mogao bi u provincialu učiteljsko zgodnije mjesto dobiti, nego što sada u Štitaru uživa. Uvidi iz toga kakove planove može napraviti prijateljstvo Savića — Šuntičko. Za da ti pako ne oстане neposlušujući član toga društva, rolu koju ti ja namećem jest, da nagovoriš Šunića da se ženi, budući mi samome nikako moguće nije da ga ženitbenom vodom pokrstim. Oženiti Šunića, dobiti Živkovića u Djakovo, i viditi moga Nacu *prie školskih praznikah u Slavoniji*, to su ti moje sadašnje želje, koje gojim nadom da će se dojedna obistiniti. Glede treće želje, sliedeći tvoju opaznost, neću da se bolje izjasnim. Što se tamo govori, hoćeli šta biti od dogovaranja velikih silah u predmetu istočnog pitanja? Ti si mi lani jednoč pisao, da su vremena čudna za naš narod, a ja tebi sada pišem, da su najčudnovatija i da u ovim čudnovatim vremenima prilika je da uzbudu čudesa. Nego — šuto, u grm! - - Filipović³ je onomad bolovao. Vidiš koliko sam ti u stanju pisati, kad nemogu ni držati se redom stranah lista. Nego ti to zamiriti nećeš, S' Bogom opet. [Nastavak pisma napisan je na krivo okrenutoj stranici.]

O pokladama idem sa Šunićem u Babinu Gredu, da vidim štogod i grance. U ostalom, kano što iz ovo malo riečih uvidjeti možeš, miran sam ti sada, niti hoću da se za šta tužim. Što ti se čini od Nevena, glasa Matice, koji prima r bez samoglasnice? O Filipoviću ništa znao nisam, dok mi ti nisi pisao, a također ni o Gaju⁴, ni o Čavloviću⁵. Pisao bi ti još štokod, ali evo tako me ova gospoda činovnici vlast. zagluviše kojekakvim budalaštinama (jer ti pišem iz pisarne naše, budući nemam kada da ti iz moje puste sobe pišem) zaglušiše, da se moram za sad s'tobom rastaviti. S'Bogom dakle! Pozdravi brata (koji, ćujem kroz usta Marinovića staroga, ide u Carigrad), Ristu i Bartulića, i ako

imade Bujasa tamo (tj. neznam više zove li se onaj moj poznati Šibenčanin o kojemu smo se zajedno ovdje razgovarali, Bujas ili Puljas).

Piši ti češće, kad ja nemogu i zdravstvuj

Tvome

Luki

Ako bi ti brat u Carigrad išao, bolju bi prigodu imao spomenuti se mene, a poznanje i njemačkog jezika priličnie bi me sposobna učinilo za kakvu porabu.

Pismo je adresirano:

An

Herrn, Herrn Ignjatz Berlić
zuhörer in 2-ten Jahre der
Rechts — Studien
Wien

Peč at: Essek, 25.1.

Vorstadt Wieden

N = 739

Poštar pripisao: »Adresat ist Wieden № 739 unbekannt, dürfte in Theresianum zu erfragen sein«. Potpis poštara nečitljiv.

Tu je Šunić napisao ćirilicom: »Pozdrav od Šunića«.

¹ Šunić Ante, učitelj u Đakovu.

² O njemu mi nije ništa poznato.

³ Vjerojatno Filipović Ivan.

⁴ Ljudevit Gaj.

⁵ Pavao Cavlović (1821—1877), hrvatski političar, koji je vršio razne službe.

12.

[Đakovo, 23. II. 1854].

Brate Naco!

Što se ne žuriš pisati mi i dati mi tvoj blagoslov, prije nego odem u logor Milošev? Ja ti s' ovim listom nemam drugo šta pisati, osim toga, jer je sada za me sve ostalo trice i kućine. Jutros istom (t.j. 23/2) čitao sam u narodnim Novinama,¹ kako Miloš u Maloj Vlaškoj ustrojava sbor dobrovoljacah, s' kojima bi Bugarsku, Hercegovinu i Bosnu ispod turskog jarma oteti pokušao; s' kojim čitanjem takovi sam ti ratnik postao, kakvi još u mome životu nisam bio. Ništa me od nakane, da se s' tim dobrovoljcima sdružim, ne zadržava, osim strah, da bi Miloš možda na drugo šta griješnieg, nego što bi bilo oslobođenje braće od turskog jarma, težiti mogao! jer osobito od kad je Gaj uapšen bio zbog dogovaranjah s' Milošem, bojati se je, da njegove novine namjeram Miloševim drugo lice ne daju, sasvim možda drugćie od onoga kojeg bi davale, kad bi iskrenie bile. Pisao bi, i tražio bi naputke od Bana M., no ti znaš da on pristano Karagjorgjevićevu politiku sliedi, ili vodi (neznam kako bi bolje kazao), te u tome, znam teško bi bio pravim putem upućen. Dede dakle, piši mi ti što o tome znadeš, ali piši mi ne kano politiker, već kano iskreni prijatelj. — Ja ostajem u nadi, da ću te svakako u skoro vidjeti, osim ako bi ja prenalgio ići u logor Obren. Što je već hasna, brate, oklevati! ako čovjek misli svom narodu

štokod dobra da učini, zašto bi izgledao neprevidiva vremena; a kad s'druge strane imade u sadašnjosti najizglednie prilike svoje požertvovanje u dobro uložiti! — Poljaci, jesuli i u sadanjim okolnostima strogi prema Rusima, kano prie? Što sada čustvuju Česi i drugi tamošnji Slavjani?

Što je od tvog brata? Što bi on radio u Carigradu? Piši mi, ali što prie pišimi: osobito glede prvog mog pitanja — jer znadem, da, i onako, glede istoga, kad ti i ne bi ja ovo pisao, imao bi mi šta pripoviedati: jer se sjećam što si mi pripoviedao o bratu M. Bana² i o drugim tamo se bavećim jugoslavenskim djacima. Nemam što drugo da ti pišem što bi trebao znati. Šunić je zdravo i pozdravljate. Živković nije hotje[o] doći u Djakovo.

S' Bogom

Pozdravi brata

Tvoj

Luka

Adresa:

Ignatz Berlić
Jurista

Peč at: Essek 3.3.³

Wien
Wieden № 739.

¹ Narodne novine od 20. II. 1854. br. 41, str. 109, desni stupac, donijele su vijest, da je Miloš Obrenović u logoru dobrovoljaca kod Smedereva održao »prošle nedjelje« svoj zbor od 2000 ljudi, kojom je prilikom rekao, da odbacuje tvrđenja protivniká, da se pod stare dane trudi da ponovo zasjedne na srpski prijesto, da ne želi u domovini izazvati građanski rat, već da je njegova nakana ratovati za južne Slavene u Bugarskoj, u turskoj Srbiji i Hercegovini, da i »ova srodna naša plemena steku one slobostine, kojih se drugi Srbi već uživaju«. Borba za slobodu toliko je oduševila Botića, da se je htio javiti u dobrovoljce. Možda ga je od toga odvratilo netko od prijatelja, jer odluku nije proveo u djelo.

² Brat Matije Bana je Đuro Ban, koji je u ratu s Madžarima bio ranjen; studirao je tada tehniku u Beču.

³ Pismo se mora datirati 23. II. 1854, ali ga Botić nije tog dana predao na poštu, jer nije moguće da je iz Đakova do Osijeka putovao 23. II. — 3. III. 1854.

13.

[Đakovo, 24. VI. 1854].

Brate Naco!

Zemaljski Sud osječki urgira odavna ovoga suda Đakovačkog da bi riješio parnicu koju tvoj brat ima s'njekakijem Kuhačem¹; a budući da ovaj Sud ne zna prebivalište tvog brata htjeo je oglas poziva u Novine uvrstiti dati, kojim bi se tvoj brat pozvao ili da se licem pred njeg stavi ili kroz zastupnika kakvog, dok ja obećao nijesam da ću mu sredstvom tvojim tu stvar javiti. Molim te dakle, kaži bratu da se odluči ili zastupnika si imenovati, ili prepustiti da sud ovaj stvar riješi po datumima što već ima. Ako ne želiš da se Brlića ime za takovu budalaštinu po novinama vuče, žuri se, molimte, odgovoriti mi i prebivalište bratovo naznačiti.

Drugog ti nemam za sad ništa. Prekjučer sam ti pisao.

Djak. 24/6 854.

Brat Luka

Na drugoj strani papirića Ignjat Brlić piše bratu Andriji T. Brliću:

»Istom što sam jučer odgovorio Botiću na njegovo pismo, primam danas od njega evo ovo, koje se tebe tiče. Ja sam mu eto sad odgovorio, da sudu kaže, da sada pribivaš u Knezgorici; za to se ti požuri, pa što prije piši na sud đakovački, da se zbilja ta sramota ne učini.

Iz tog njegovog pisma najbolje ćeš uviditi, kake su to stvari i kako stoje. Sad se sjećam, da ti je Knežević iz Osjeka pred odlazak pisao; možda o tom? Kako bi dobro bilo, da si mi to kazao.

Nadodato pismu rukom A. T. Brliću: Odgovor u odgovoru na Šviglinov list od 30/5.

¹ Da nije to možda Koch-Kuhač Franjo Ks. (1834—1911), muzički pedagog i sabirač narodnih pobjevaka iz Osijeka, koji se tek od 1871. nastanio u Zagrebu, a dotad živio u Osijeku?

14

[Đakovo, 21. II. 1855].

Dragi Naco!

Odgovaram ti na tvoj list od 11/2 t.g. a što ti nijesam odgovorio na jedan list pred ovim što si mi 18. pisao tome je komput bio kriv, a ne da bi se izgubio bio. Što si, Bogati, uzrovaio za komedije koje mora da bivaju u današnjoj sveopćoj komediji? Ja sam mislio da ćeš kad ti ja javim što mi je zabranjeno bilo, škripnuti malo zubima, i čutiti, kano što ja radim; a ti svedjer pitaš i priupitkuješ stvari koje dobra neće, a mogle bi zla donijeti! Ali već kad hoćeš, neka bude na tvoju. Kad je ovdašnji sudac Bojničić otišao u Valpovo sa željom da me tamo unotaroši, kako je prijatelj Baronov¹, očitovao mu je tu želju; a Baron na to: »Jeli to taj bundžija što je iz Turske došao itd. Molim te samo mi toga gada amo ne nosi itd. To je prva scena bila. Čuj drugu — Dogje u Varoš nekaki ritmeister žand.; počeo govoriti o biskupu kano o panslavisti itd. Rogić počeo Nj. Presv. braniti, a moj ritmaj. navede kako je Nj. Presv. mene renegata, bundžiju itd. pod svoje zakrilje primila. Obedvije te scene čuje kroz Rogića Regen², Baronov tukluk i javi sve to Biskupu, koji je odozgo, kano što prije pisa dobio nekakve ukore (bar tako mi reče i Biskup i Regen i Rogić i Blaž³ i što ti znam ko sve ne). Kad se ja vratim s' komputa iz Drenja, mene dozove Regen i od strane Nj. Presv. kroz dugu prodiku očitova mi, da moram prestati dopisivanje s' Brlićem, pisati javno, i čuvati se svakog izraza opasnog. Jednu nedjelju danah kasnije dojdem s' poslom nekim pred Nj. Presvjetlost, i ova mi opetova, da se čuvam Brlića, koji će stradati, i da opazan budem, jer se na sve gleda, i njoj je dopokoj nađeno šta zamiriti i ukoriti itd. Kakva su sve masla u toj cicvari neznam; samo znam da sam za čas promislio u sebi, kad sam na samo bio, i vidjeo da, kad baš hoće da budem lukav, ništa mi ne smeta s' tobom dopisivati, a tijekom putem i razumjeti se s' bratom, jer što mi dva pišemo, to može i on valjda znati.

Jesuli razumjeli pod imenom Brlića tebe ili brata, niti znam, niti sam mario pitati, već sam to razumjeo kako mi se bolje svidilo; a tebi sam javio ukratko stvar da znadeš na čemu smo. I ja mislim sva ta tandara neće ni tebe ni mene ništa poremetiti, i mi ćemo se pozdravljati kano i dosada, a što neću pod adresom tvoga brata pisati mu ili dobiti pisma njegovim rukopisom opravljena,

to je koliko da nije ništa, i možemo im prigrorjeti. Molim te dakle neka te ostane na strani. — Pisao mi je onomadne Ban¹ iz Carigrada: Kaže da s' Pašalićem² pravi za predstojeće reforme turskom carstvu projekte na projekte, i da su njih dvojica dospjeli do najvećih krugovah. Tuži se kako osim njih dvoje nema duše u Carigradu, koja bi se za našu narodnost zauzela, i kako se on mnogo nada izraditi s'otim fratrom. Ako ni sada na političkom polju ništa ne uspije, nakan je doći u Beograd i privatizirati na svome dobarcu, kojega je lane kupio u nekakvom seocu blizu Beograda i tamo se sasvijem književnosti posvetiti. Molim te nastavi ona ugodna pisma kojima si me bio počeo od nekoliko vremena veseliti, a kani se svijuh objektivnih i subjektivnih školah, od kojih sam rada da ti nikada ništa neznam. — Piši mi kako si sproveo poklade? Jesi li [se] zaljubio, kano što ja, u punu šaku djevojakah, a ne u jednu [imenom Sil]vija?³ Jeli Risto dovršio svoju novellu? Šunić će se možda ženiti (no o tom čuti za sada); umro mu je onomad otac. Ja sam ti ove poklade sproveo kano pravi bačvanin. Drago mi je što su prošle, jer brate, u onakoj neprestanoj galami i lumpovanju živiti čovjek izgubi ne kapu i čakšire nego pamet i srce. Prvi dan pokladah Nj. P. je svetila Marjana Šunića. Daj molim te oživi me što prije s'crtama tvoga bečkog života. Što je s' Mariom, s' Janom itd.? Pozdravi brata i naše prijatelje. Ja sam ti sada malo mirnije nego prije, jer u gradu niti spavam niti se bavim. Na košti sam kod Boelleina, a na quartiru u cancellariji. O praznicima ako dojdeš neće nas nitko buniti. Piši skoro. Bog, brate,

Tvoj brat Luka

Djak. 21/2. 1855.

¹ Baron, »šogor« biskupa Strossmayera.

² Regen Franjo, svećenik đakovačke biskupije, služio u raznim mjestima.

³ Blaž Josić, bosanski fratar.

⁴ Matija Ban, književnik i političar, imao je u Banovcu ili Banovu Brdu (u tursko vrijeme zvalo se Ordija, jer je na njemu logorovala turska vojska) blizu Beograda nešto zemlje (njiva) i dvije »tvrdio ozidane« kuće, s najljepšim pogledom (Sreten S. Popović, Putovanje po novoj Srbiji. Izdanje Srp. knj. zadruge, knj. 310—311, Beograd, 1950, str. 109, 112, 113, 114).

⁵ Pašalić Filip, bosanski fratar.

⁶ Vjerojatno aluzija na simpatiju Ignjata Brlića.

15.

[Đakovo, 4. IV. 1855].

Dragi Naco,

Dakle Gjoko¹ urednikom na skoro Dnevnika Srpskog! Kako sam čitao Medakovićev razpis natječaja za takvog urednika, želio sam da taj list dopane našeg kakvog čovjeka, i da nisu smješana vremena, možda, možda bi i sam se javio bio tamo.

Viest tu dakle, koju mi posljednjim tvojiem listom javljaš radostno sam čuo, i kad bi našem Gjoki Popoviću¹ što pomoći i podupirati mu mogao, učiniti-ću svjeder prostranijem srcem.

Čuo sam, ako je istina, žalostnu viest smrti tvoga oca², koju ti ovdje zato napominjem da bez drugih riječi primiš time i moje sučastje žalosti. On mi je sasvijem nepoznat bio, no mi je poznato tvoje srce, i znam da će se u

tebi uzbuditi na takovi glas sinovsko čustvo. Za moju pako utjehu kod takovog događaja piši mi, molim te, kako ćeš odsele namirivati troškove za tvoje školovanje daljnje, jer me ništa nebi tako žalostilo, koliko da moraš uslied toga prekinuti koji konac svojih namjerah.

Misliš li, polag onoga što si mi već odprije obećao bio, ovijeh školskijeh praznikah u Slavoniju doći i k' meni se za koji dan svrnuti, da se na tenani porazgovorimo o stvarima, koje odavna međusobno ćutimo. Znam da tome još ima vremena, no kako te željkujem, tako nemogu da ti već sada o tome ne spomenem i da te ne pitam. Između drugijeh za me važnijeh predmetah divanićemo o mojoj ženitbi; u čemu nadam se i savjetnik pametan, a i uputitelj da ćeš mi biti. Ako ti ikako moguće bude, traži da k' meni dovedeš još kojega našega meni još lično nepoznata prijatelja. Naše veselje ništa nebi moglo smetati, jer kano što sam ti mislim već odprije pisao, u gradu više ne sjedim a slobodnije mi je dihati nego što prije bijaše.

Sada dok su ti dogovori u Beču, piši mi jeli prilika miru, ili čemu se imamo nadati. Nastavi mi preugodne one crte vašeg života u Beču.

Mislim da je Andrija³ već u Brodu.

Mnogo nemam što za sada da ti pišem, već te iskreno grlim i ljubim sa željom da mi što prije štogod javiš, što bi me na život opomenuti moglo. — Bog, brate,

Tvoj brat Luka

4/4. 1855.

Adresa:

Gospodinu
Naci Brliću,
slušaatelju pravah
u Beču.

¹ Popović Đoko (1832—1914), tadašnji student prava u Beču, kasnije kustos Narodne biblioteke u Beogradu, pisac i prevodilac; bio je pomoćnik urednika Srpskog dnevnika (počeo izlaziti srpnja 1852.) D. Medakovića.

² Ignjat Alojzije Brlić (1795—1855), trgovac, gramatik i književnik u Brodu na Savi, otac Andrije Torkvata i Ignjata Brlića.

³ Brat Ignjatov Andrija Torkvat.

16.

[Đakovo, 6. IV. 1855].

Brate Naco!

Ne ljuti se ako neznaš što je zlo; a ja bi ti sada, kakvi sam ti crn, sve u naopako okrenuo. Pol sata iza kako smo se rastali, odem ti turskom (?) plemiću¹ zbog dopuštenja, pa nemogav, zbog poštene njegove bolesti k' njemu pristupiti, poručim mu po dvorniku, da bi rad u Požegu za uskrсна dva sveca. Odgovor mi je ovaj donešen: »On nedopušta da njegovi činovnici budu osim kuće nigdje« — Ili je nanjušio da ti je brat² tamo, pa hoće da predupredi naš sastanak, predviđajući ga možda, ili mu vrag duhom gospodari. — Da te u tvojoj žalosti s' takvijem predmetima gore glavu moram razbijati, žalostno je; ali obećao sam ti javiti, i javljam ti.

Hoćeli pako kakva skora naredba tu prvu ludu promieniti, kano na ugljenu nadam se, i ne nadam; nego kad bi bilo, ja bi ti opet veseo postao.

Jedina mi je utjeha, bilo ma što od toga (t. jest — došao ja nedošao o uskrsu u jutro tamo,) što polag tvoje dane mi riječi, mogu te za dva bar dana amo očekivati, da nastavimo naš divan.

Rad bi medjutijem čuti, kako si zatekao stvari, i jeli dobro i sve u redu. Pozdravi Andrišku¹ i kaži mu kako sam bio željan da ga vidim. Samo mi dvije riječi piši, da znam na čemu si. Sretne ti uskrсне svetkovine, ako ne uzmognem doći. Ja bi želio, da ti za mali uskrs dojdeš u subotu dojduću, ili ma u kakvi drugi svetac, ako ti je zgodnije. Time, brate, Bog.

Đakovo 6/4 855 u 10 satih u jutro

Tvoj Luka.

Adresa:

Gospodinu

Ignjatiji Brliću

u Brodu

¹ Neki viši namještenik vlastelinstva.

² A. T. Brlić.

³ Andriju, brata Ignjatijeva.

17.

[Đakovo, 6. IV. 1855].

Predragi brate!

Jutros ti piša, da mi nije slobodno ići u Požegu, a sada ti javljam da ću, kud puklo da puklo, u nedjelju, Uskrs, 8 — 9 sati u Brodu biti. Ako sam sluga, rob nijesam.

Pozdravi Andriju. Grli te i ljubi dok se opet vidimo

Tvoj Luka

Đakovo 6. 4 855.

Pečati: Werpolje 6 Apr. — Brod 7. Apr.

Adresa:

Gospodinu

Naci Brliću

u Brodu

18.

[Đakovo, 29. IV. 1855].

Zdravo da si mi, Naco, brat po srcu
A sdravljem ti svaka radost došla!
Man se tuge, mučnog uzdisanja
I sumornih mislih žalostivih,
Već kud gledneš sve nek ti se smije
Nek se sunce smije nada tobom,

Nek ti zemlja cvate poda tobom;
Kad kog gleneš, gleni ljubeznivo,
Da u svako lice čovječansko
Pozdrav čitaš čuvstva prijaznosti —
Čemu žalost, do da t'srce suši?
Čemu l' misli mrke, nevesele,

Do da t'gase svaki plamen čuvstva,
I da t' duši krila okisele?
Ko posrne o svaki kamečak,
Ko s' pokunji na udarac svaki
Il' zavrišti ko dete na bolju,
Tog će pošten svaki požaliti,
Ali neće reći: to t' je junak!
To t' je srca Marka Kraljevića
Kog nemože svako da nadjača.

A ti, Naco, kad onamo poglaš
Kuda si se duhom zavjetio,
Promislit je za takvoga puta
Nije svatko, d' osim tko je lagan
I opasan čvrstijem pojansom —
Istina je, brate, što ti kažeš,
Ko što biva istina pod suncem,
Da će svatko mudru riječ reći,
Dok je drugo reći, drugo smoći —

Da znam, Naco, da bi te u tvojiem neveselijem mislima bolje pjevanjem razabrao i razgovorio nego s' prostom riječi, nebi ti drugčije ni pisao do u pjesmi.

Ko ti je rekao, da si ovdje zločestu uspomenu kod djakovkinja i djakovaca ostavio? Kumice vele: Ah to je mortkerl, bio tko bio! Nekako kano da ne žale što si ji kao s' konja izljubio. Onog lista tvoga predao nijesam. A što bi ipak bilo da sam ga predao? Nego si me omrazio s' jednom, s' kojom u tri godine što sam ovdje nijesam nikada dvie riječi proslivio. Ta bluna misli, da sam joj ja kazao: »Servus«. Tužila se na me: no meni iz toga puste štete!!! Pa da znaš kakvijeh ti planovah sada sa Šunićem i Falcionom pravim, ti bi se krstio, odkud u nama toliko pameti! (Pače da ne zaboravim — naruči za Falciona jednu malu talijansku gramatiku u nemeckom jeziku složenu i piši šta košta, da ti može novce poslati). Koliko mi duguješ, Bog i duša, neznam. Primio sam od tebe, mislim, 11 komadah Brankovih¹ knjigah, 7 komadah bratove slovnice² i 1 knjigu die freiwillige Theilnahme³ itd. Jesi li mi šta drugo dao, neznam. No bi se ti manje morao brinuti za to, kad bi htjeo brat biti, a kamoli više nego rognjeni brat! Drago mi je što kažeš, da proklet bio, ako sam kada o tvom prijateljstvu posumnjao, jer me to prokletstvo stići nemože. — Nadam se da će Bubanović svršiti svoj i naš posao, i da će mi Gjoko Popović⁴ pisati.

Opozdravlja te Boellein, njegova gospoja, Falcioni i Šunić. Piši mi o stvarim dana. Imao sam ti tj. imam s' Cekušom malu nepriliku — kad ću moći u Brod ne[znam] još; možda o duhovim — Kumice ću ti prvom pri[godom] pozdraviti s' cjelovom. Pozdravi Jurkovića i sve [poznaj]te. Što je s Bartulićem? Ako što od igumna čuješ piši. Blažu⁵ je žao što se s' tobom o tvom odlasku sastao nije. Topaloviću sam podpuno tvoju poruku izručio. Malo ga je opeklo. Šeprtljio je izgovarajući se. Mani ga se, Boga ti.

Da si mi zdrav, veseo i zaljubljen — Piši što prije i što dulje — Ljubi te i grli

Tvoj Luka

29/4 1855

Adresa:

Gospodin

Ignatz Brlić

Beč

¹ Bit će pjesme Branka Radičevića iz g. 1851.

² A. T. Brlić štampao je »Grammatik der Ilirischen Sprache wie solche im Munde und Schrift der Serben und Kroaten gebräuchlich ist« (1854).

³ A. T. Brlić: »Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichischen und türkischen Kriegen« (1854).

⁴ Možda ga je Botić kao daka molio za podatke o seobi Srba pod Arsenijem Jo-
vanovićem, kako je tražio i od A. T. Brlića?

⁵ Blažu Josiću, franjevcu bosanskom.

Dragi Naco!

Tvoj me posljednji list baš veselo zabavio, eh da Bog da ih još nekoliko ovakovih primio! Prije nego što ću ti na Tvoj list odgovoriti, da ti moje novine ispriopovijedam. Rektor mi je ovo danâ pod prijetnjom daljnjih koraka zabranio dolaziti više u Sjemenište, i imati dogovora s'klericima, jer da sam excentričnijih mislih, pa da mu mladež kvarim. To je isto i Šuniću zabranjeno; ali sve kroz treću osobu (Beleina), tako da Prečastnom G. Rektoru nijesam imao prigode ni jedne riječi poštene odgovoriti.¹ — Drugo ti imam javiti, da mi je ovo danah Praus poslao nagradu Pobratimstva, i popratio je golemijem »panegiricom«.² Moli me da mu ne zamjerim što neću za »Dilber — Hasana« dobiti po njemu mi namijenjenu također prvu nagradu, budući su se nekoliko njih u Zagrebu zatekli, zloupotrebivši ondašnju pripravnost Vranjicani-a, obećavši toliko nagradah, gdje bi zadosta mogle biti, samo za prvo poletje podieljene, i za čitavu godinu. (Ako je dakle moguće da Bubanović ništa ne spomigne dalje, povoljno bi bilo). Moli me po pet putah da mu šta pošaljem za Neven, ma prevoda bilo, jer jadikuje da neima sada ništa čestita pri ruci. Sve ti je to pako gustom mirodijom nakađeno. Dâ; Pobratimstvo da želi preštašpati; no, ako mi je pravo, da se malo strpim dok ove opasne okolnosti minu, jer da nebi bilo probitačno to sada raditi iz uzroka, koje bi mi samo ustmeno mogao kazati. — Odgovorio mu još nijesam. A kad mu odgovorim, od prilike ću mu kazati, da pisati nesmiijem ništa, jer da mi je od Biskupa zabranjeno. — Juče sam bio s'Pašalićem; no divaniti o ničemu važnome nijesam šnjime htjeo, što je i Topalović bio tude.

Plan naš o djevojkama u tome ti sastoji da se ja zaljubim u Rezu, Šunić i Falcioni u Katu. Da Falcioni mene traži omraziti s Rezum sredstvom Kate, a ja Falcionia s Katom sredstvom Reze. — Šunić bi ti zbog Falc[ionia] bio sljubovan i držao bi polag okolnostih svoju stranku. Kad bi se dobro te igre nagrahali, i dokazali i Rezi i Kati, da i momci mogu se osvetiti onijem djevojkama, koje uživaju u tome što im nekada ide za rukom prevariti kojeg momka, zavjesa bi pala i komedia bi se svršila. Tu stvar smo počeli već tjerati, no neprilike od svakuda. Falc[ioni] pijan jednoč očituje ti jednom đakovcu, koga je Reza vodila za nos dugo vremena, te ti sada siromah zebe, sav naš plan. Ovaj ti se, osjetljiv, time pohvali rodu Katinom, a Kata očituje Rezi. Posljedice: Šunić je svako odnošenje prekinuo s'Katom, koja ti je s'toga iz oćaranja utekla iz kuće u rodbinu. Ja sam, prije nego što će o tom planu našem Reza što čuti, unapried joj kazao, da Falcioni (kojiem sam se tobož još od prije zamrazio) pripravlja meni zamku, i da traži da me šnjom zavadi; nego da ona uspita svoju prijateljicu, kakvu to zamku da je on meni pripravio. Ona mi obeća sve kazati; no nijesam mogao šnjome više da budem, te neznam kako ću morati igrati dalje. Stvar nije baš najpoštenija u sebi, to naše komediašenje, ele kad nas takove hoće ove djevojke, dobro! Đakovo i tako neima drugih zabava.

Prvi put kad mi pišeš, piši mi kako je Glavinić primio moj pozdrav. O njemu bi ti imao dugo pripovijedati, jer me je njegovo prijateljstvo koštalo dosta muke, nemira i dangube. Ono vrieme što sam o njegovom poboljšanju potrošio, da sam ga potrošio čitajući, danas bi imao štogod više u glavi nego što imam. Ali sve jedno već; što je bilo, više neće biti: a ja možda da je drugičije bilo, nebi imao u srcu što sad imam čuvstva i izkustva. Ja i Pavlinović

prije još nego što ćemo u filozofiju stupiti, dugo prije bili smo ti vatreni rodoljubi. I tako među ostalim, tražili smo u Sjemeništu između izvrstnijih i boljeg značaja mladićih da steknemo što više privrženika. U onijem okolnostima ta stvar nam je prilično s'početka išla za rukom, i mi smo već imali nekoliko rodoljubivijeh prijatelja ili pokrštenijeh talijanacah. Jednom mi se pokaže prilika, te ću ti ja i Glavinića] krstiti. Bio je dobre glave, i drugčije odličan, no nestašica da mu goreg para nije bilo. Sprijateljimo se u brzo, pokazivao se kano da poprima sva moja načela, i ja sam ga s'te pripravnosti vatreno i iskreno ljubio. Jest! ali moj Glavinić, ne projde nekoliko vremena, reve na stranu. Ostali moji prijatelji, koji su njegovu nestalnost dobro poznavali i sveder me od njega odvrćali da riječi ni vremena ne trošim u zalud, kad vide da se njiova proricanja obistinjavaju, okrenu oko mene da ga se okanim. A ja tada to više nastojati i nagovarati ga na dobro. Ali on sada mi obriče sve, sada ga opet neimam ni iz daleka. To ti je više od poldruge godine trajalo. Tražio sam da ga u Sjemeništu, kano u mjestu za njega sigurnijemu zbog društva moje ostale braće, zadržim, a on iz Sjemeništa ode; dok mi najedanput i ne očituje namjeru, da će se razpopiti; i to me šnjime rastavi; jer sam se bojao onaki mlad lud da će jamačno stradati, kano što možda i jest. Poslie sam išao učiti Bogoslovje u Zadar, te ga više nikada vidjeo nijesam, a dopisivao poslie nikada nijesam šnjime. Teško, Naco, da u svijetu svaki drugi momak čezne za milom djevojkom, kano što je mene konobalo (?) i patilo njegovo prijateljstvo. Pa mi je i danas, poslie više od 5 godinah, zanimivo sjećati se i čuti o njemu što je, kako li je. Da sam za narodnost našu učinio, koliko sam čustvovao, ja bi ti sad, Naco, bio kod našega naroda zaslužan čovjek! — Piši mi dakle kakvi odziv imadu kod Glavinića moji pozdravi. I pozdravi ga svaki put kad ti pišem, ako to zaslužuje bar sada. Pripovijedka o onoj noći onako divno sprovedenoj s'onom djevojkom u Letki nesretnoj, baš je šta osobitog, t.j. ne pripovijedka, nego stvar u sebi je zaista zanimiva. Ti mi to do sada nikad nijesi pripovijedao. Stvari za roman! O Duhovima svakako mislim ukrasti se do Broda da vidim što radi brat i Kata. Želim da ti sretno ispanu tvoji ispiti, da se još bolje mogu tobom dičiti, kad budeš državnom riječi čovjek. Ban se vratio iz Carigrada na svoje dobarce kod Beograda. Po onome što mi je o svojem osnovama pisao, to nebi na najbolje slutilo; nego bi za to bilo dobro, što bi se jedanput sasvijem književnosti posvetio, ma bilo to i iz političke desperacie. Ali-paša mu je odobrio njekoje njegove agronomičke predloge; ali čini mi se njegova će agnomia koristiti našem narodu prieko manje nego zagrebačke gospodarske novine koriste nam amo, ako ove što koriste kome. Ovo dana sam ti malo životniji nego što po običaju, jer sam ti nabavio nekoliko knjiga francuzkijeh od Dra Mozbaüera³ koji se s'Biskupom zavadio strašno te odavle otišao. Biskup ti od nekoliko vremena dobiva od Ministarstva ukor za ukorom. Misli da mu to prouzrokuju tužbe ovdašnjieh grofovah i barona, kojima je Mosbauer prijatelj, i misli da isti kroz ovoga mnoge stvari čuju. Biskup je svome doktoru htjeo zabraniti svako općenje s'tijem svoijem prijateljima, no doktor pošten starac nije htjeo do pošteno, te ti je Biskupa strašno napao. Ovaj je sjutra dan bolestan bio od jada i gorkosti, a Mosbauer skupi se pa ode. Mislim da će se toga B[iskup] pokajati, jer ga je M. od dana od kad je amo došao liječio i došao do najsitnijih njegovijeh tajna. Ali tako ti je kad vrag čovjeku oči zatvori. Kad će ići u Karlove - vari, neznam. — Pozdravi i Glavinića] i Jurkovića i Pacela⁴ (koga nepoznam do po imenu) i Ristu i siromašnog Bartulića. Boellein, ggja njegova, Šunić, Falcioni, Reza i Kata rekli su mi da te po-

pozdravim, kad ti pisati budem, uslied upućenog im tvojeg pozdrava. Piši. A da si mi zdrav, veseo i sretan u ljubavi, a osobito u romantičnoj, da mi znaš dugo pripoviedati, jer ti čitajući takove stvari bujim. Primi, Naco, iskreni celov

Tvog brata Luke

Djak. 14/5 855

Adresa:

Gospodinu

Naci Brliću

slušaocu pravah

u Beču

¹ Rektor je tada bio (1850—60) kanonik Adam Sukić.

² »Pobratimstvo« je štampano u »Nevenu«, 1854, br. 21—23. Josip Praus bio je oduševljen djelom, ali ne on sam, već i svi čitaoci časopisa, pa je Botić požnjeo veliki uspjeh, dobivši glasovanjem čitalaca prvu nagradu i jednu manju svotu novaca, koju je Ambroz Vranjčan u tu svrhu položio (v. Neven, 1854, br. 29. (20. VII.) i br. 36 (7. IX.) Usp. J. Ravlić, Dva priloga hrvatskoj književnosti: 1) Časopis »Neven« u apsolutizmu; 2) Prva književna nagrada u Hrvatskoj. Forum, 1967, br. 11—12, str. 833—854.

³ Dr Mosbauer Sigmund, liječnik Strossmayerov.

⁴ Vinko Pacel (1825—1869), student u Beču, kasnije profesor gimnazije.

20.

[Đakovo, 28. V. 1855.]

Dragi moj brate!

Na drugi dan Duhovah

8 sati u jutro

Evo se baš sada vraćam s'puta u Brod, gdje sam ti bio jučerašnji čitav dan od 7 sati u jutro do 6 u več. Dan sam ti s' bratom i u kući Malinovoj dosta sproveo, no me dočeka žalostna vijest da se Kata udaje za nekakvog Leovića. Na taj način ona nebi bila meni suđena; i ta misao, možda nenavidna, predstavlja mi bolje pred oči njene izvrsnosti, tako da ti skoro ozbiljno žalim što ne mogu da je zazovem mojom, ili pretekavši, ili, ako nije baš sasvijem gotovo, pomrsivši Leovićeve zahtjeve. Što ću kad mi se još b a r godinu danah treba promišljati, da ne posrnem u ludo ne promotrivši dobro okolnosti i moje i narodne i političkog obzorja, a možda neće biti s'gorega kad bi i više čekaao? — Opazio sam ti u mojemu životu, da ti svegjer u najodlučnijim i najvažnijim mojim stvarima z a k a s n i m; tako da je moj život, dosad barem, nalik na život Francuza Bontemps-a — opisan po gji Amable Tastu' — pod naslovom »Preveć kasno«, gdje ti ta gospogja opisuje kako taj vrijedan, pošten i marljiv čovjek imao je kroz čitav život tu nesreću, što nikada nije mogao da na vrieme dospije ma kakvom svojem dobru, dok ga napokon u dosta mlado doba i smrt nagje, kad su mu obećali, da će jednoč napokon njegove sposobnosti uvažiti. —

Naravno ja se nebi imao mojoj nesreći toliko potužiti, koliko taj nesretni Francuz, jer prema njegovoj marljivosti i radinosti nije velika osjen moje radinosti. No bi smješno bilo i pomisliti dva podpuno istovetna dogagjaja u

prirodi, a osobiti (sic!) u moralnoj. Dakle, moj Naco, preveć kasno! Odele ću ti brojiti slučajeve mog zakašnjenja, vidićeš da nije možda to ni temeljita slutnja, ni luda predsuda. Ele će mi bar ostati od Kate lijepa čista uspomena i jedno čuvstvo više za mojega života.

Vrag zna, Naco, jeli kod drugih ljudi ovako kano što je kod mene? Ni slavu, ni bogatstvo, ni moć ni ništa ti neće moje kukavno srce nenaviditi koliko što će nenaviditi, ako poznata mi mila ženska dopane tugjih rukuh: i da do te nenavidnosti dogjem ne mora mi baš preveć omiliti. — A što ti je još smješnije! U takovijem slučajevima, takova moja nenavidnost u toliko više ti se uzpaljuje u koliko mi je manje poznata osoba kojoj ide pripadati, kano što mi je Leović sasvijem nepoznat. —

Ovo sedam posljednjih riječih što primjećujem pišem ti 30. po podne, vrativši se jutros u ½ 9 iz Vinkovacah. —

U pisanju juče ovog lista dogje ti jedan šumar mladi, i predloži da idemo u Vinkovce. Istom sam se bio iz Broda vratio, pa opet primim ponudu i sjednem ti šnjime i Šunićem na kola pa put predase. U Vinkovcima sam ti bio od 7 u večer do 3 sata u jutro. Lijepo mjesto! Šteta što je soldatija sve pritisnula za one mnoge i lijepe djevojke što ih tamo imade! No možda, da soldatije neima nebi ni Vinkovci tako lijepo izgledali, premda militarija nije navela pod Vinkovce tih Bosut, koji me jako zanimao, ne manje možda od najljepše djevojke.

Na nikakvi korak da te ne odluče moje gornje riječi glede Kate. — Šuti i miruj sa svijem. Ko zna nije li moje dobro, što imam još kada vremena misliti i promišljati i pripravljati se za onaki odlučni čin! Slavjanska je ona izreka: »Gdje je sreće, tu je i nesreće, Gdje nesreće, tu i sreće ima«. — Pače da ti nezaboravam kazati, s'bratom sam ti skoro čitav dan bio i veselo u razgovorima sproveo. Dvaput sam bio šnjim kod Kate i Veronke i tamo se dosta zadržavali. A kolima sam ušao u Malinovu avliju, gdje su mene i šumara Malina jako prijazno dočekali. Jedino mi je žao što Malinovi na me se tuže, da sam se zahvalio na njihov ručak, prem došao k'njima, a ručao s'bratom. No mislim to će oni Andriji prebaciti, a on će me znati izgovoriti. Jesam li ti javio, da sam Jovom [Filipovićem] onomad se sastao bio? Došao je ženom rod pohoditi. N[a Braša]nčevo mislim ti u Miholjac i u Pečuh Belajnom i Šv[iglinom], a druge nedjelje Falcioniom, Šunićem i Sudarevićem u B[abinu Gre]đu. Ta sva pako putovanja kradom činim, jer dopuštenja nemogu da dobijem. U oči sveca odem, a preksjutra rano već sam kod kuće, ma gdje bio. To me tako razvedrilo, da sam ti sa svijem na kumice svoje zaboravio. Mislim, što bi čovjek čuvstvo svoje trošio kod hudijeh njekojieh djevojakah, kad je Brod, Vinkovci itd, pun izvrstnijih? Manah je svuda, ele... ele — šta ti znam da ti kažem šta mi tamo srce više zanimivosti nahodi! — Na p. kad ti jedan stari kapetan laska jednoj furirskoj kćeri, koja ga nevoli, a diči se laskanjem takove zvijeri, i nebi ga od sebe u nadi kakve sreće sirota odbacila; pa mu na njegove medene riječi u večer na sokaku, kuda Luka prolazi jednijem bećarom, odgovara, na prolazeće pogledav mahom, pa mjereći zamišljena zaljubljenika, koji je oči oborio na zemlju: Es freut mich! Takovog prizora u provincialu vidjeo nijesam. Niti nas je u provincialu ustavila baba kakva pijana, s flašom vina pod pazuhom, pitajući jesmo li gjaci? što prije nijesmo došli? da ih je bilo malo prije svakojakijeh stvorovah iz Vink. i okoline; no da ima jedna za nas sva tri. A kad ti se prikuči taj poliandrički stvor, gadna, brate, da nebi plju-

nuo na nju! tako gadna, da se čudi, zašto da nas trojica nemožemo iz jedne čaše piti.— Razumiješ me! Šta ti znam još pisati? Ništa, no da očekujem željno da mi pišeš što prije i što dulje, a ja sam ti, ljubeći te, tvoj stari Luka.

Pozdravi sve znance

Adresa:

Ignjatz Brlić
slušač prava,

Beč

Stadt-Convictsgebäude

Pečat: ime mjesta djelomično
otisnuto, vjerojatno Essek sa
datumom »2. Jun«.³

¹ Amable Tastu (1798—1885), francuska književnica, napisala više djela za omladinu.

² Papir poderan.

³ Drugi dan Duhova 1855. bio je 28. svibnja. Dok je pismo stiglo do Osijeka bio je već 2. VI.

21.

[Đakovo, 14. VI. 1855.]

Dragi brate!

Evo ti odmah na tvoj list, što mi po Filipoviću¹ šalješ, odgovaram, da prije dobijem obećano drugo obilatije tvoje pismo. Ovo mi se odmah evo po drugi put dogagja da me prijatelji mame na što skoriji odgovor svojiem listovima. Per esempio, onomad jedan djakovac, sada u Valpovu tajnik občinski — koja je rola meni bila namijenjena — pišemi razgovor što je o meni vodio s'jednom lijepom valpovkinjom, pa kada je došo do toga da mi glavno kaže, veli: kad mi na ovo odgovoriš čućeš što će dalje biti, jer nam došašće drugih osoba prekine naš razgovor. Ta ti je djevojka s' još jednom iz Valpova djeverovala lane samnom ovdje. Ja nijesam niti mogao niti htjeo da budem švabo, a ona nije htjela da bude rackinja, pa premda moja djeveruša, volela je popom Malinom² divaniti nego sa mnom.

To me opeče, pa pomislim: čekaj, kuco, biće i za tebe kolja. Kad sam vidjeo koliko mari za me, toliko počnem i ja mariti za nju, već sjutradan kada će odilaziti u Valpovo, napišem ti i njen i njene druge — čestite djevojke — opis, pa im ga svakom svoga predam. Njen je opis glasio: Bjeloputna, zagasiti-jeh pjega, plavijeh očiju znamenite bistrine u crnkastijem kolobarima, a zenice otvorene, lijenijeh usta na posmijeh i na smijeh premda pripravnijeh na smijeh: kosa kestenjasta; čelo na časove zastrto oblakom nepovoljnosti. Lijepa glava, a stas još ljepši, no skoro troma u kretanju očiju, glave i tijela. Samovoljna ponosna, a jedno i drugo možda s' drugovanja gospodom većom ma kako od svoga stališa. Slika uzorite ljepote za okvir a i za statuu lijepa. Sretniji onaj koga ona ljubi od onoga koji bi nju ljubio. No to je mnogo rečeno. Bolje reći: Kano uspomena, krasna! Kano ljubeznica, strašna! — Znao sam da sama neće razumjeti što te riječi znače i da će možda dati kome drugome da joj čita; i tada sam mislio, ako joj taj tolkovatelj bude potpuno izrazio moju misao, neće moći da se ne zastidi i ja bi moj cilj tijekom postigao. No

najteže mi je bilo doznati, što napokon tijekom listićem kod nje bilo. Kad sam se nadao ići u Valpovo za tajnika občinskog, mislio sam, sam ću doznati; no videći da me tamo ne žele, preporučim gore pomenutom djakovcu, koji mi je dosta siguran, da tu stvar razpipa. Prvijen dakle listom, kad mi je morao javiti, što je u stvari, piše mi kako ju je priupitkivao, i kako mu je morala očitovati, da ima jednu uspomenu od jednog djakovca; pa da su tada taj razgovor morali prekinuti, i da kad mu otpišem na to, da ću dalje sve doznati. Tako i ti često tvojiem listovima radiš; a ja siromah, vidim čitavu namjeru, i kako hoćeš da me natjeraš da ti što prije pišem, pa se opet nemogu prčiti, već ti kano ovca za solju blejim. Nego da ti svršim tu priču od te valpovkinje, kad sam je mimogred tako počeo. Taj moj znanac na Brašančevo dojde ti u Djakovo i kaže mi, da mu je vrajla kazala, da joj je onaj moj opis jedan pop prošio i rastumačio, da jedanput, kad je u bašći bila i promišljala ga, dojde mati, uzme cedulju, opsuje kći, i baci pismo u Karašicu, koja teče uprav pod njiovom baščom. Rečeno joj je međutijem da ja poludi za njom i da mi nemoze da iz glave izide itd. Na koja ona teke odgovara: kako da bi me tako rada imao, a jednoć smo se samo vidjeli!

Ele ako o Petrovu odem u Valpovo, tražiću da probesjedim šnjome dvije lude riječi. Od moga putovanja u Pečuh, malo imam dogagjaja da bi bilo vrijedno opisat ti ji. U subotu prošastu u 6 sati u jutro krenemo se iz Djakova, ja, Belaj i Pinterović ovdašnji jedan trgovac, i do podne prispjesmo u Valpovo. Tu ručamo, ja se okupam pa dalje Šviglinu u Miholjac do 6 sati. Tu veče i sjutra dan bili smo tamo veseli nuz tamburu, nuz vino i pjesme; i imao sam ti prigodu uviditi koliko jedan čovjek, kano što je Prandau imade moći utjerati u ma kakvi kalup toliko hiljada prostijeh i izobraženijeh duša! U pone-djeljak preko Drave, pa do 9 sati u Harkanj. Batjanove toplice kod Sikleuša njegovog grada gdje smo morali do 11 urediti, jer je prijetila oluja. Harkanjska su prve toplice, koje sam vidjeo pa ti nemogu kazati, kakvijeh romantičnijeh misli nijesu mi razastirali u mašti. Jer u sadašnjoj beletrističnoj književnosti toplice i kupke su u modi, pa šta sam ti god dogagjajah u toplicama sbivših se čitao, dolazili su mi na pamet i druge su mi dogagjaje kano moguće poradjale. U 11 krenemo se iz Harkanja i udarimo brdovitijem predjelom, da sam ti mislio dihati zrak Dalmatinski i dojdemo malo poslije podne u Pečuh. Položaj Pečuha je krasan, tako da razgledajući i to i crkvu Pečusku, i razmišljajući da ti u tom varošu ima više od polovice skoro našeg žiteljstva sve doseljenog negda iz Bosne, tako da se sva jedna strana Pečuha i ne zove drugčije nego »Bošnjaci«, bio sam ti očaran. U Pečuhu smo bili to popodne i prenočilismo, a sjutra oko 7 sati udarimo jučerašnjim putem u Miholjac natrag, samo što smo se svrnuli u »Sud« i ručali u Hrkanju. U Miholjcu prenočimo, pa zorom u srijedu preko Valpova, Petrijevacah i Osieka dogjemo u 11 sati u veče kući. Pojedine prigode i slučajeve da ti pripovijedam, nije vrijedno, jer neimadu u sebi mnogo znamenitosti; najznamenitije biva to, da sam se rastresao malo, da ti sada imam malo više pojma o magjarskijem mjestima, o spahilucima, o kupkama, o birtijama, o životu k.... itd. Ti mi eto, Naco, dvaput spominješ Pašalića i njegovo nutkanje i opisivanje nadah u Carigradu, gdje ti ja od moje strane imam to spomenuti, da premda mi se jednako jedna za drugom nade iznevjeruju, ipak sam ti tako lagan, kad pogledam u budućnost kroz zurmu nade, da ti se neznam braniti ni od najudaljenije; zato, molim te, da ne trošim misli oko nada koje ispuniti se manje nego neispuniti, nikad mi nemoj mnogo divaniti. Uzmi n.p. u ove tri godine što sam ovdje; nadao sam se Rezi Dungjerovića, nadao sam se Kati, nadao sam se postati učiteljem

varoškijem, poslije notarošem ili varoškim ili valpovačkim, ili odhraniteljem Rubidove djece, ili vojnikom s'tobom u Srbiji itd.; istina da je možda za me bolje što se njekeje takove nade izpunile nijesu; ele kako mu drago u tutanj sam se nadao. — Sada je fra Blaž³ kod mene; pozdravlja te i moli da tražiš od prilike saznati kada će konzul Atanacković⁴ odilaziti odatle amo, pa da javiš što prije. Falcioni kaže da je prezadovoljan gramatikom.

Od ovijeh pjesama što mi šalješ, ima po koja zanimiva i duh mi se njiov u obće dopada. No ipak ih nemogu toliko pohvaliti koliko ljepopis (kaligrafiju) kojim su pisane⁵. Kad sam čitao onu Vukovu ludoriju lakomosti⁶, čisto sam se zažario, i pomislio sam ti da je to mana u obće našeg naroda! Kata je prva kumica, Šunića ukućanka, kći koju si poljubio.

Piši mi od Glavinića. Pozdravi sve naše znance, a odavle te pozdravlja Belajeva kuća, Šunić i Falcioni.

Da znaš da sam ti u nestrpljivom očekivanju [riječ nedostaje, jer je papir otkiut] buruntije. Od ovdašnjih djevojak nemam šta da ti pišem, jer ti malo kada idem k' njima. A šta, Boga ti, guskama da radim, do kad bi se dosagjivati htjeo, a to mogu i kod kuće sa švabama po duvaru, da ne derem bar čizamah i da ne trudim jezika! — Brošova Paulina⁷ iz Trnave još se udala nije u Brod, jer tvoji Brogjani traže novacah. Bubanović me daje pozdraviti kroz jednog gjaka ovdašnjeg. Dakle, Naco, hoćeš da moje vjenčanje odgodim na dvije godine? Pa dvije, dvije! Ovaki zaljubljen kano što sam sada, mogu odgoditi ako ćeš dvajest a ne dvije. Sada valjda znaš da sam ti većinom po njivama i po livadama, po guvnima i po hambarima. Čitam ti sada, ako ti je drago znati, »Tausend und eine Nacht«. Pa da vidiš kad me ovamo peče žarko sunce, a ona mislim blago kako arapska mašta može si uobraziti kaki ti tada biva sukob poetički! — Ali što bi ti duljio lakrdiju, već da si mi zdrav i veseo. — Bog, dragi Naco. Piši o svačemu i što prije, jer si ja ne mogu predstaviti Beč kano što si ti možeš sve dogjajaje koji se ovdje mogu dogoditi.

14/6 1855.

Ljubi te i grli
Tvoj Luka

¹ Vjerojatno Ivan Filipović.

² Jamačno Malin Mijo, svećenik, koji je 1853. bio zaređen od Strossmayera.

³ Fra Blaž Josić.

⁴ Atanacković Dimitrije, dr., prvi austrijski generalni konzul u Sarajevu.

⁵ Čije su to bile pjesme, ne znam.

⁶ Ne znam zapravo o čemu misli.

⁷ Kasnije prva Botičeva žena.

Dragi moj brate! Primio sam sinoć žalostno tvoje pismo od 20/9 i uvidivši u njemu njevoja osobito kolebanja tvoje duše, vehoma me smutilo. Ja sam ti to sadašnje tvoje duševno stanje preživio ima nekoliko već godinah, te te zato mogu razumjeti, i pregorio bi Bog zna što, da sam za njevo vrijeme nuza te, da se trudim na filozofičke misli te povući. Nemoj se bojati da će ti to stanje dugo trajati; može najmanja okolnost izvući te; jer takovo stanje nije ništa

drugo, do posljedica iznevjerenih nadah i vatre mladosti, ili duševni umor. Odrasli ljudi duševno se neće tako lasno umoriti, jer im se duša ne koleba i ne hvaća svog posla tako vatreno, i naglo kano što kod mladog čovjeka biva, koji većinom svu dušu ulaže u svašto. Kod njiove ti je duše ono što naši za tijelo kažu: ku sporo ide, dalje dodje. — Misliš Naco, da si idealista i da je to uzrok tvoga duševnog zlostanja; i ja ti to vjerujem; no te za to baš ne žalim, dapače se tješim da si na dobrom putu, jer ništa te neće dovesti blagom životu, kano što *idealizam modificiran i ustegnut iskustvom*. To će ti se možda absurdnim činiti; no vjeruj tako je; jer vatrenijeg idealiste od mene nije ti bilo med stotine hiljadah dvije tri godine prije; kad sam pako vidjeo da svijet nije po kalupu moje pameti, u prvi mah me je to smutilo, zatijem pako, dugo razmišljajući u mojem ovdašnjem osamljenom stanju realno bivanje ljudih, uvjerio sam se, da i ako su rijedko posijane po svijetu duše, koje bi potpuno odgovarale mojem idealu, ipak pojedini ljudi imadu često jedno ili više svojstvah takovog; uvjerio sam se, da sami pojedini ljudi nijesu svedjer, dapače posve rijedko, krivi što nijesu onaki kano što bi morali biti, već je krivica u tuđim zlim primjerima, posudjenim običajevima, zloustrojenju državah, zločestom ili zanemarenom odgojenju u neposluženim kadkad nesrećama itd. i tada sam prestao kriviti pojedine ljude, pa zatijem pojedina društva ljudih, i napokon čitav svijet; a ono malo primjerah nablizu dolikujućih idealima, a ima i takovih ako ih samo čovjek ustrpljivo i postojano traži, to bolje su mi blažili dušu i krijepili je. Tada sam ti došao na tu misao, da čovjek koji želi da nije izložen udarcima iznevjerenjah i nesrećah, najbolje se može protiv tome oružati, ako se zanima ozbiljno najprije sa promišljanjem svojih dužnosti prema čovječanstvu, ako od ljudih malo zahtjeva zahvalnosti i cijene, ako u zemaljskim srećama ne ulaže toliko cijene, ako se uči uzkraćivati tijelu (ali ne duši duševna uživanja) tjelesna uživanja, ili bar u istima polagati mnogo važnosti; napokon ako čovjek sebe u svijetu smatra, po opredjeljenju njegovog bića, kano stvara aktivnosti namijenjenog i dobrim djelima, a ne uživanju materijalnom. Tada mu je sve slatko, tada ga ništa ne iznevjeri, tako sve zemaljske sreće bivaju mu nenadana i neočekivana dobra, ako dojdju, te time to sladje: a ako ne dojdju duša ostaje spokojna, jer ih ni tražila nije. Tada je čovjek podpuno pri sebi, bistro vidi u svačiju dušu, a dobro što vidi, više ga tješi nego što ga raztužiti može zlo koje opaža. Sve te stvari, mili moj Naco, dugo sam ti ja promišljao, i dosta sam ti vremena potrošio dok sam ih razabrao; no ih ipak nemogu ovako ukratko i sa malo riječi da kažem; utoliko više što su to stvari i misli srcem više promišljenih nego oštrom pameću. Glede pojedinih tvojih misli, kano promjene stališa kroz gorko iskustvo moje, koje me je vodilo na promišljanje, bivali tako i kod drugih ljudi, znam stanovito, da ništa ti gore nema za čovjeka koji u svijet hoće da ulazi i da se primi zvanja svoga, koliko mijenjanje stališah. Osim što se čovjek tijem privikne nepostojanosti (a time ti već odavna brata¹ tvog kore, pa bi mi teško bilo kad se ne bi ti pokazao uztrajni i krući) štetuje to što mora na jedanput prekinuti sve žice i svu osnovu snovanu kroz više godina, da počme drugu snovati, iz jednih običajevah u druge da se prebaci; pa što više mijenja stališe sve to gore uspijeva, jer biva stariji pa mu duša nikada nemože prionuti drugom zvanju onako vatreno kano prvom kad je mladja bila; te tako i uspjeh biva slabiji. Biva što i u ljubavi: od prve ljubavi nikada poslije nijedna sladja ni ugodnija. Čovjeku je tako teško uspjati promjenom stališah, koliko mu je teško najedanput narav promjeniti, jer kroz nekoliko godinah, što se jednom stališu posveti, misli i običaji tog stališa okrenu mu se u čist običaj i narav. No ja se nadam, da će tebe turob-

no to stanje običi na skoro, da ćeš, modificirao malo promatranjem realnosti tvoje ideale, onakve duše biti i s'onakvom željom kakve se u svijetu ovome lažljivom izpuniti mogu. Kad bi meni moguće bilo ma što doprinijeti uskorenju te ustrajnosti tvoje, Naco brate, i dušom evo me i tijelom. Piši mi o tome češće, pa nebili ti lakše bilo, sa mnom se malo o tom porazgovorio. Takova želja ne spada na materijalna uživanja, pa i dopuštam je mojoj duši. Šta ti ima novoga? Čini mi se Biskup i familija njegova namjeravaju mi pokloniti za suprugu njegovu jednu sestričnu. Plan počimaju izvršivati, vidiću kako će nastaviti. Od pritrpljenog kroz više od 2 mjeseca straha da imam možda šanker u nedjelju me oslobodi Magjarević prorezav mi mesarski okapinu. Sada sve u tome stoji, da izliječim ranu kroz operaciju nanešenu mi. Sada me možeš turčinom zvati e sam obrezan.

Do godine se nadam u jeseni s'tobom biti da tražimo za me djevojku i da mi se veseliš u svatovima. Biskup na sva usta navali da se ženim, čuvši nješto od moje bolesti; premda to, kano što reko, mislim da spada u njegov plan. Možda ću mu ga oboriti ja ovaki tupan. Hvali me jako; samo primjećuje, bi morao skinuti sa sebe oporu ćud dalmatinsku, a to s'toga što mu istinu kažem. Kani se, Naco, ženskadije bečke, pa ćeš vatreniji ljubitelj ženitbe biti. Prošlu nedjelju sam svu prilležao. Piši Bog

Djak. 26/9 1855.

Tvoj brat
Luka

¹ Andrija T. Brlić.

23.

[Đakovo, oko 8. listopada 1855].

Dragi moj Naco!

Glavinić se jedva dakle jedanput odvaži pisati mi. Ja mu eto na njegov prvi list odgovaram. Iz tvojih riječi uvidjam da je onakav i sada kakvi je 4—5 god prije - nestalan, rasipan, razmazan. Pišeš mi da si od njega saznao, da imam u Šibeniku sestru. Imam, Naco, sluškinja je kod jednog lajtnanta čini mi se — što je god u mojoj ruci bilo, učinio sam, da je odtale kući u Spljet odpremim; ele badava. Ima mnogo godinah od kada se kano dijete još odbila od kuće, a sada joj može biti 17—18 godinah; pa se bojim sramoti. Nikada, Naco, sve moje jade nijesam Ti izpripovijedao. Ele kako je, da je; to sam ti zato prihvatio i spomenuo, da propitaš od Glavinića, ima li od nje kakvog zla glasa i da mi potanko pišeš. To sam i Glaviniću pisao; no se bojim, neće mi svu istinu kazati, jer me možda nezna cijeniti, pa će misliti da će mi bolje ugoditi, ako mi što prije sakrije, ili bar misliće tiem prištediti mi jadah. Traži dakle da sve od njega propitaš, i golu mi istinu kaži, jer se svakako ja i od svakuda zlu nadati naučio sam se — — Sa Glavinićem vehoma bi mi drago bilo, da štogod opraviš za zdrelije njegove sadanje zameti, što ja nijesam mogao za djetinje; no da se u nadi ne varaš, kažem ti u naprijed, da se nije mnogo nadati; osim ako su ga strašni udarci i nesreće pameti naučile. Ne laskaj mu ni za vlas. No šta imaš raditi uvidićeš kad se bolje šnjim poznao budeš. — Sjeti se samo što sam ti prvi put o njemu pisao. U ostalom da bi

vrijedno bilo predobiti ga za srpstvo, to sam uvjeren, jer je talent, ako i za-
pušten. — Što budem mogao pomoći ti, drage ću volje i tijekom svesrdnije učini-
ti, što uspomene prve moje mladosti, duševne sile i djelatelnosti čisto me
pomladuju. —

Jukić ima pripravnijeh za tiskanje 3-u knjigu »Bosanskog prijatelja« i
mnogo »Narodnijeh pjesamah«¹. Nagovarao sam ga da ih dà kroz Medakovićevu
tiskarnu ćirilicom štampati, no badava. U tome ostaje fratar. Već mi je govorio,
da priupitam, bili bi se u Beču koji rodoljub našao koji bi se primio posla
prigledanja u tiskarni, korekture, pogodbe s'tiskarnom itd. On bi o svom trošku
štampao najprije »B. prijatelja« pa novcima iz njega izvađenim »Pjesme«. Ako
vidiš da je šta za uraditi, piši mi. Bio sam ti čitave prošle nedjelje u Mandi-
čevcu (Drenju) u berbi. No Drenje za me više neima veselja, što ode Reza:
sestra joj dolikuje mesaru. Da si sada kod mene, imam ti punu košaru groždja,
koga sit moram jesti. I tako, što se ti tužiš na glad, ja se tužiti moram na
sitost, jer mislim, da ti bar duševno živiš, gdje kod mene tijelo drži u jarmu
dušu. — Baron [,] biskupov šogor, videći da opraviti nemože ništa sa svojom
ljubom, e ga ona živa ne trpi, kradom uteče odavle. Ta to će Biskup ovo dva
dana stići u Beč, da mu se na trag stavi. »Take bruke, takijeh grdila« niti je
čovjek mogao kada čuti, niti će doživjeti kakva bivaju u bisk. dvoru.

Drago mi je što nam dolazi Jurković u susjestvo. Svakako ću gledati da
se sprijateljim s' njim ili bar dobro upoznam.

Tvoja kuma Reza udaje se za bogatog jednog orahovčanina. Jesi li primio
moje posljednje pismo? Da si mi zdrav i veseo.

Primi celov

Tvog brata

Adresa:

An Herrn Herrn

Ignatz Brlić

hörer der Rechten

Wien

Stadt Convictsgebäude

Peč at: Essek, 9. 10.

¹ Narodne pjesme bosanske i hercegovačke. Skupio Ivan Frano Jukić i Ljubomir
Hercegovac (G. Martić). Izdao o. Filip Kunić Kupriješanin. Osijek 1858. Sv. I: pjesme
junačke.

24.

[Đakovo, 14. XI. 1855].

Dragi moj Naco!

Bio bi ti od prije još pisao, da nijesam od dana do dana badava očekivao
obećani Glavinicev list. On mi ni do danas više pisao nije; pa Bog zna kada
će; te se evo primam pera, da te najprije upitam, jeli se Joksim Nović, za
kojega si mi to davno pisao bio, da se bavi u Beču, vratio u Vukovar; jer bi
mu imao poslati 6 f. 20 x srebra, za nekoliko exemplarah njegovog srpstva¹,
što sam ovdje razprodao. S' druge strane Jukić mi reče, da mu je po volji
pogodba koju mu je on bio predložio glede štampanja njegovijeh pjesmah, i
on je na sve uvjete pripravan pristati, tek da se štampaju. Tek je sad pitanje

znaš li ti pošto mu je brat¹ obricao da će mu se tabak štampati ! De očiju ti propokaj, kad uzmogneš tu stvar, pa ću ti tada poslati prilikom njegov rukopis, i kako uztrebalo bude novce. Spomenuti moram, da je možda sreća što ta stvar dopada našijeh šakah, jer Jukić dopušta, da metnemo predgovor, kakvi nam volja: dopokon dopušta, da oglaš štampanja sami napišemo. Hoće da mu se štampa u 12-ni. Knjiga će koštati 1 f [?] predbrojnikah i da se štampa u 1000 exemplarah. Rekoh da je možda sreća što taj rukopis dopade našijeh šakah, jer je u njemu pravopis strašno izgrdjen i narječje nestalno kano da hotimice između *i* i *ije* hoće da prizna *r* poluglasno: u prepisivanju narodnijeh pjesama misli da ima pravo šta po svojoj glavi popravljati i mijenjati. Te sve stvari mogu se pri štampanju ukloniti, ako našinac bude korektor i našeg duha i mislih. U ostalom mogu ti kazati, u koliko sam u mimogrednom čitanju uvidjeti mogao, ima ih baš čestitijeh pjesamah i svaka se mnogo razlikuje od sabrani-
nijeh po Vuku, nješto u dobru a nješto i u zlu. Čovjek čitajući ih odmah skoro osjeća duh Bosanski; i tako ti opažam da se duh naroda našega i u omanjim granama može kano u staklo nazrijeti u pučkijem pjesmama. Krasnog ogledala za naš narod ! Osim ove knjige koju sada daje na štampu, ima Jukić u rukopisu još pjesamah pučkijeh za čitave druge dvije knjige. Ženske pjesme, hoće da u trećoj knjizi posljednje štampa³. Te moraju biti osobite i dihati skroz istočnijem duhom, jer nigdje muhamedanstvo neobvlada tako naš narod kano što Bosnu.

Jedva jedanput izgledam da se tujah izpitah oslobodiš, pa da mi štogod obširnijeg pišeš. Sad su već valjda na novo podolazili djaci, te šnjima morala je i koja novina doći, za koju bi bilo vrijedno da mi pišeš ? Čujem što ovuda koje tko pripovijeda, da ti je bratu zabranjeno ganuti se iz Broda zbog polici-
cajnijeh sumnjah⁴! To bi baš bila nesreća, iz koje sama nužda mogla bi što dobra izvesti.

Djakovo 14/11 1855. Ovo gore bio sam 4 danah prije napisao pa nijesam prispio na poštu ti odpremiti. Tako mi vrijeme kradom prolazi. Piši mi na skoro i žurkaj Glavinića da se jedanput već nakani pisati. Netreba mu valjda ni elegijah ni epopejah pripravljati za list na me — Bog, brate,

A d r e s a:

Tvoj Luka.

Ignatz Brlić

Beč

¹ Možda pod tim Botić misli Novičevo »Srpstvo«, koje je izlazilo u »Sedmicu«?

² Andrija T. Brlić.

³ Od tih projektiranih zbirka narodnih pjesama, Jukić je (s. G. Martićem) štampao četiri sveska.

⁴ A. T. Brlić studirao je pravo u Beču (1853—1857), pak se to događalo, koliko je tačno, kad je došao iz Beča na praznike.

Dragi moj Naco!

Odkad sam sinoć prošio tvoj posljednji list kojim mi donosiš vesele glasove o tvome sretnom ispitu, čisto sam ponosniji i u mislima mojiem dičim se s' tobom. Što bi prigoreo da mi je bilo u Beču biti kad si pri ispitu bio, pa te dočekati, kad ćeš izilaziti, i ogrliti te u tvojoj najpoetičnijoj slavi, Naco,

ni sam neznam. Štijući tvoje riječi, sve si od prilike predstavljam kako je bilo onda oko tebe; i kako je bilo u tebi, i predstavljam se što će sad reći od tebe oni koji su mi dosad govorili — Oh Naco je čestit čovjek! Tek još da Bog dade, da sretno svršiš što si tako sretno počeo, pa eto puna života i tebi i braći tvojoj i rodu tvome. — Ti mi preporučuješ da o tome nikome ništa ne govorim, a ti neznaš da sam kano šugav što neimam kome da se s' tobom hvalim, što neimam na hiljade oko mene dušah, koje bi sačuvstvovale moju radost, da im je priobćujem.

Eh odsele te dakle sramotiti nesmiem! i neću ako Bog da. — Od Glavinića nikad ni rječice više osim one njegove prve ceduljke. Čuli što za Novića? jeli u Beču još ili u Vukovaru? Drugi ću ti put štogod više pisati, jer danas imam poslovati koješta. Bog, mili Naco.

Tvoj

Luka

Djakovo 7/12 855.

Adresa:

An Herrn

Ignatz Brlić

hörer der Rechten

Wien

Stadt-Convictsgebäude

26.

[Dakovo, 27. I. 1856].

Dragi Naco!

Dobio sam malo prije pismo tvoga brata. Javlja mi da od mene pozdrav očekuješ; i ja te evo pozdravljam, ma i u kratko bilo. — Sada podne zvone, a do dva sata idemo u Semeljce da komput držimo, tako da me kod kuće, osim nedjelje i možda subote koje, neće biti za 6 nedjeljah danah. Kroz to vrijeme da znaš, da ću ti se po svoj prilici oženiti, ako bude išlo ko što mislim. Kuću već imam (prvu kod Belajnovce), samo još djevojku upitati moram, begeniše li me. — A znašli koju? Pogodi — Nije liepa, nije bogata, nije po modi, a nije ni ružna ni siromašna, ni guska; pametna, dobra gazdarica, puna čuvstva i čednosti, i, u koliko sam promukaetio, misli kadkad o meni. No kad bude stvar gotova da bude, onda ću ti malo svjetlije o tome govoriti. Mislim da ćeš ma kroz vragove moći mi prispjeti u svatove, koje bi oko polovice travnja ustanovio? — Neimam kada da ti dulje pišem, jer me ručkom čekaju. Dakle za drugi put. — Predaj ovo pismo bratu o d m a h — Piši i zdravstvuj

Tvome Luki.

Djak. 27/1 1856.

Adresa:

Ignatz Brlić

Wien

¹ Vidi pismo A. T. Brliću od 23. IV. 1856.

[Đakovo, 16. II. 1856]

Dragi Naco!

Primio sam istom sinoć tvoj listić od 9 t.m. i eto sam bratu odgovorio šta je u stvari, te još svjedočanstvo dobio nije¹. I da mu to nije baš jako nužno, ti znaš da bi ja što je u mojoj moći, sve učinio da mu zadovoljim. Nemoj misliti da ljubav može da mi prijateljska čuvstva pobije, jer srce ugrijano jednim predmetom nemože da bude u isto vreme i vruće zbog istoga, i hladno prema drugima. Nemoj se smijati toj romantičkoj filozofiji, jer kad izučiš 12 školah i tebi će ostati ta trinaesta.

U nedjelju vrativši se iz Drenja opet ću možda bratu² pisati, pa ću uzput i tebi koju riječ. S' Bogom

Tvoj brat Luka

16/2 1856.

¹ Vidi pismo A. T. Brliću od 16. II. 1856.

² A. T. Brliću.

[Đakovo, 30. III. 1856].

Dragi moj Naco!

Šunić me je tronuo sa svojiem memorandumom¹, zastupajući pred mojiem duhom narodnost našu ! Cijenio sam ga uvijek, kano što ti je poznato, no da se u tolikom stepenu oduševljava za moju svijest i za prabit naše narodnosti, istina je Bog, nijesam mislio. Premda sam od onog časa, odkad sam se oženiti nakanio, uvijek promišljavao mogućnosti okolnostih u koje bi me ženitba prenijeti mogla u odnošenju moga duha prema narodnost našu, i glavni uvjet, pri izboru drugarice moje, bio mi je taj, da ista mora biti krotka i gibka pod uplivom duše moje, da se nebi porodila borba između pameti i srca mojega, između ljubavi prema ženi i oduševljenja prema narodnosti našoj, u kojem oduševljenju toliko je dosad uvjerenja bilo, da je isto oduševljenje sačinjavalo bitnu stranu mojega života ; kod svega toga, list što ti je skoro Šunić napisao glede moje ženitbe, i meni ga, pred odpremanjem pročitao, ozbiljnijeg me napravio i više zabrinuta za moj duh pri novom koraku važnom, kog sam se skoro poduzeo. Da nije tog Šunićevog lista bilo, ja bi se 16 d.m. (a ne više 8-og) vjenčao bio spremajući u krilo budućnosti odgojenja moje drugarice u narodnom duhu, i budućnost istom bi mi odkriti morala način kojim to odgojenje preduzeti i izvesti; sada pako nijesam ti miran, da budućnost čekam, već ti već osnivam način, kojim od prvog dana mog ženitbenog života ženu ću moju tako prirediti mojiem mislima narodnijem, da ona ne samo zaprijecka mi ne bude daljnjem razvijanju praktičnom i aktivnom istih, dapače da u njenom srcu najdem znamenitu podporu i ostana i u slučajevima, kad bi mi duša, zbog čame i slabosti, po sebi klonuti htjela ; jednom riječju predstoji mi zadaća opravrci Šunićev list, a neće mi žao zato biti, što opet priznati moram, da bi drugčije koraci moji k'izvedenju te zadaće bez njegovog lista, umjereniji bili i možda sporiji. U toliko se pako više nadam da kobno proročanstvo Šunićevo udjelotvoriti se neće, u koliko, kad bi ja hladan morao postati uslied ženitbe

prama narodnosti našoj, na sav dosadanji moj život morao zaboraviti, kano što i na sve prijatelje moje, na dom kog sam za ljubav narodnosti ostavio, zaboravit bi morao na samog sebe, a duša moja dugo je vremena narodna bila, da bi ikad mogla prestati biti, niti druga polovica života čovječjeg, ovako kratak kô što je, može lasno zaboraviti na prvu znamenitiju polovicu; starost ne zaboravlja mladost, ako mladost i nemože uvijek predviditi starost. Nadam se od čestitosti moje žene, da će voljeti poprimiti obrazovanje moje duše, no živiti s' jednijem čovjekom nezadovoljnijem, koga svijest peče i mira mu neda, što je zbog nje zaboravio na braću svoju i na najuzoritiju stranu svoje duše; nadam se, da neće imati uzroka podkapati i sebi i meni nesretan život, gdje bi joj moja radenost u narodnom duhu i ugodan domaći život i cijenu mojeh prijateljah pribaviti mogla. Treba promisiliti, da ako su žene često i lakomišljene i često tvrdokorne u zlu, da su također pohlepne za slavom, a još više za ljubavlju, da, ako pokvarene nijesu, razgovjetnije od ljudih osjećaju u srcu svome plemenita čuvstva i uzvišene misli. A Paulina Broš, moja buduća drugarica, nije ženska od koje bi se protivno šta tome bojati morao, a dosta je trpjela, da bi i svoj ostali život prigorjeti htjela. Ako i je od oca i matere njemacah, rođena je u Slavoniji, zna da inostranstvo mrzim, u koliko je štetno našinstvu, a kad je privoljela ljubiti me, znala je dobro da sam tvrdokoran slavjan i da mi ništa [rupica u papiru, nedostaje riječ] ne godi koliko našinstvo; nije pako ni lakomišlj[ena] vjetrenjasta, da nebi stvari razabrati znala. Kako mu drago, hvala što me je podbo na sačuvanje u meni narodne svetinje, i što me je opomenuo, da prije ženitbe, sveto se i njemu i tebi i svijem mojiem prijateljima obvežem ostati slavjan i oduševljen duhom narodnijem kano što sam do sada bio. I evo tebi, brate, ove obveznice, kojom me u svako doba pri sudu narodnosti pritegnuti možeš kano dužnika za života. Što se Šunić za moj duh boji, to se boji i Ilija Okruglić², od koga sam juče primio pismo nalik Šunićevom, i kojemu sam sinoć pisao od prilike ovo što sada tebi. Nemojte, vi prijatelji moji, zaboraviti na me, a neće Vaš Luka na svoj narod. — Ovako pisati moram, jer kad bi rekao čisto, bistro, da sam mislio, da ću ženitbom narodniji postati i vrijedniji, kako me okupljaju žalbom, gdje bi mi vjerovali? Piši mi, Naco, što prije, da prvijeh danah mojeg ženitbenog života tvoje narodne i prijateljske listove mogu početi priobćivati, kano lectiu mojoj ženi. Megjutijem živ mi i zdrav. Pozdravi brata i prijatelje od strane tvog brata Luke.

Djakovo 30/3 1856.

A d r e s a:

Dem Herrn

Ignatz Brlić

Hörer der Rechte

W i e n

Stadt, Convicts-Gebäude

[17. IV. 1856].

Ovaj list, Naco, zato toliko zadocnio što nijesam znao kamo da ti ga odpremim. Ele sada primivši prekjuče tvoje pismo iz Praga, šaljem ti ga tamo onako kako je onda napisan bio, jer od napisanih u njemu stvarih neimam šta da opozovem, dapače danas (6 satih u jutro) prvog dana mog ženitbenog života, jer smo se juče vjenčali, ti ga potvrdjujem, s' primjetbom da, osim osobitijeh

nesrećah, kojim kano što srećama, Bog upravlja, i vremena ću, nadam se imati više da se mogu narodnostju baviti, jer ti već prvog dana uvidjam, da bećar čovjek, teke ako nije gologuz, ima mnogo i brige za tijelo i prigodah dangube za dušu, koje ženitbom izčezavaju; prema tijem pako ženitbene dangube ako ih ima i brige, niti ubijaju duh, niti su toliko velike za tijelo, ako je žena čestita. Svatovi moji bili su dosta dobro raspoloženi, no nijesu odgovarali, niti su mogli mojim željama odgovoriti, jer osim Šunića, nijednog iskrenog brata neimado da me veselijem okom i pouzdanijem pogleda. Obećao mi je bio Jurković, da će svakako doći mi, pa ga ne bi, i da imam kako da mu se osvetim, ma dielio ja š njime patnju osvete, baš bi mu se rado osvetio. Vrijeme je bilo blatavo i kišovito. U jutro smo oko 10 satih odavle se krenuli po djevojku a vratili se u 6 po podne. U povratku dogje mi sa ženom njeka crna djevojka iz Broda; imena joj neznam još, samo znam da joj je kuća kod solare. Imao sam ti 6 djeverovah, samijeh [riječ nečitljiva] pokunjenijeh novovah i tamnog vida iza ručka. Koliko [sam] poželio bio tebe i Kiša i ostale braće naše, odkad smo se odavle krenuli, pa dok smo se natrag vratili, kroz čitavo vrijeme svatbeno !

Pa dan danas, kad je već ona halabuka prošla, nemogu da to prežalim. Jedino bi mi stranom bar to moglo nadoknaditi, kad bi iza školskog vremena, iduće jeseni došao k'meni za koje vrijeme i sobom koga brata poveo! Pustijeh željah! Sada nebi te morao voditi u tugju kuću na večeru ni na čašu vina; u žene ima vina a u Luke kruha, dobre volje pa da se jedan drugog nagledamo i jedan drugome napripovijedamo ! Za sada ti dalje ništa, do to još, da sam zabavljen namaknutjem pokuštva a kad mi pišeš, jamačno da ću ti šta drugo javiti moći. Blaž Josić ode u Bosnu za Lectora. Ljubi, Naco, tvog Luku.

Dodatak ćirilicom:

Moja bi ti ljuba istom onda mogla biti draga kano meni kad bi je biblički poznao ko ja nempe sladkim izkustvom.

¹ Marijan Šunić, učitelj đakovački, napisao je neki »memorandum« Botiću prije vjenčanja. Kako sam Botić priznaje u svome pismu Ignjatu Brliću od 28. travnja 1856., njegova je žena Paulina napisala prvi list hrvatskim jezikom, jer su Brošovi kod kuće kao Nijemci govorili njemački. To i Botić daje razumjeti, kad o njoj veli da dobro hrvatski govori. Znajući to Šunić, htio je da kod Botića potakne i onako živo patriotsko osjećanje. O »proročanstvu« svome, da će se možda Botić ohladiti »prema narodnosti našoj«, Šunić nije mislio ozbiljno. Zbog ženidbe su se oni često šalili, kako se iz Botićevih pisama vidi, pa je Šunić povodom Botićeva vjenčanja napravio šalu, na koju osjetljivi Botić — iako prvim riječima ovog pisma kaže, da ga je Šunić »tronuo« svojim memorandumom — donekle ozbiljno reagira u nastavku pisma.

² Ilija Okrugić (1827—1897), svećenik đakovačke biskupije, hrvatski književnik.

Mili moj brate!

Primio sam juče po podne tvoj list s' listićem na moju ženu. Tako i valja, Naco ! Kad bi mi život razdvojen bio, kad mi nebi žena za svoje prijatelje moje prijatelje smatrala, Bog da sačuva ! a ti valjda znaš, a i od prilike sam ti kazivao, da su mi dosada prijatelji bili sve dobro i sva sreća na ovom svijetu — Žena ti eto u kratko odpisuje, i da znaš da je to prvi list i prve riječi

što svoga života u našem jeziku piše, ele imam stalnu nadu, da će se u skoro po mojo želji uputiti, jer je gibka i krotka, kakvu sam je željeti mogao; a govori naški čistije nego što se je i nadati bilo. — Zašto me bar u nadi ne držiš da ćemo se u skoro vidjeti? jer mi se čini, tada bi [papir odrezan, pa nedostaje riječ] povoljnije bar za njeko vrijeme bilo, dok me nebi nada prevarila : takova želja ne biva kod mene u drugijem slučajejima, kada volim uvijek imati manju nadu od uspjeha, jer troši čovjeka svaka izjalovljena nada ; ele kod našeg prijateljstva to čini mi se da se dogodilo nebi, jer ga dosta za stalna i tvrda smatram, da bi se bojao popustiti bi moglo. A misao s'druge strane da ćemo se sastati i nadivaniiti skoro me oplemenjuje i pomladuje, kano što me pomladjuje i uznaša pribitnost tvoja. Hvala Kišu¹ što mi je uzpirio želju da ću ga jednoć kod mene vidjeti, i da će mi svoijem bjesnilom otresti prašinu s'duše. Da mi ga je vidjeti, gdje kod mene kod čaše vina piše šta slična njegovom prevodu uzvišene »Lude« kojoj sam se toliko divio, i koja me je kano čudo novo obasjala, jer nikada ni iz najdaljega promislio nebi, da što tako uzoritog posjeduje magjarska književnost. U talijanskoj književnosti dosta sam se divote pjesničke načitao i nauživao, ele jedna pjesma mala ne sjećam se da me je svojom divotom i uzvišenostju još kada tako tronula, kano što »Luda« po Kišu prevedena. I istočni biser sja u oči, ele kod njega ipak ostane očinji vid, gdje kod lude čovjek mora zjenice da čuva. Čudo mi je da nijesi primio Šunićevo pismo, uslied kojega sam ti eno onako posljednji put morao pisati. On ga je upravio u Beč, pa je možda tamo zaostao. Svakako bi mi žao bilo, da se je izgubio, jer u njemu imade stvarih za koje je vriedno da ih čovjek prouči, a mnogo se nahodi Šunićeve dobre volje. On će ti u skoro pisati, ako već nije, do sada pisao, a tako će isto, nadam se i Ferdo², s' kojim se nijesam od velike nedjelje mogao sastati, jer kano što će ti poznato biti od mojih lanskijeh listovah, zabranjeno mi bi i meni i Šuniću dolaziti u sjemenište. Otac Blaž³ ode u Bosnu. Piše mi tvoj brat, da se s' Biskupom pomirio, i ja želim da to bude u dobri čas. Ovo danah piše mi jedan moj prijatelj iz Dalmacije, da je čuo da se ženim, pa se nikada dosta nemogu da tome načudim, jer otkuda tamo u Dalmaciji da znadu, da sam se skanio oženiti ? pa to pitanje nikako nijesam mogao da riješim, do nagadjajuć, da si ti možda u Beču ili s'Glavinićem ili ma kojim drugijem Dalmatincem o tome govorio. Sada valjda već znađeš kako mi se žena zove i kakvog je gospodskog koljena. Njena sestra, sada Maleševićka, tebe pozna dobro, jer si jednoć s' Andrijom bio kod Maleševića, no moja ili te nikada nije vidjela ili te se ne sjeća. Novoga ti neimam ništa, već grleći te, ostajem tvoj stari prijatelj

Luka

Daj Kišu ove dvije [otkinut komadić papira, pa riječ nedostaje] proštiti.⁴

¹ Kiš Janeš zvali su prijatelji Jovana Jovanovića Zmaja.

² Vjerojatno Ferdo Filipović, svećenik.

³ Blaž Josić, fratar bosanski.

⁴ Jamačno se radi o nekim njegovim pjesmama. Kako izvještuje Milan Šević, nije našao nikakvih zapisa o Botiću u Zmajevoj ostavštini, niti nikakva drugog pisma, do ovoga koje ovdje donosim pod VIJ.

[Đakovo, 27. IV. 1856.]

Poštovani Gospodine i Prijatelju!

Hvala Vam na Vaše pismo i što me smatrate već za Vašu prijateljicu zato samo što Vam je moj Luka prijatelj.

Žao mi je što bolje nijesam odgojena u težnjama slavjanskog duha, no se ujedno nadam da ću ih s'vremenom razumjeti i čuvstvovati kano što zaslužuju.

Oprostite što vam obširnije ne pišem i budite uvjereni o prijateljstvu

Pavke Botića¹

Djakovo 27 Travnja 1856.

Adresa:

Naci Brliću

u Pragu

¹ Pavka Broš, žena Botićeva (vjenčani 16. IV. 1856.), bila je kćerka Adalberta Broša, Nijemca po rođenju, vjerojatno doseljena za vrijeme biskupa Antuna Mandića, kad je ovaj 1809/1810. naselio izvjesnu skupinu Nijemaca s Rajne u Đakovu. Adalbert Broš je bio šumar vlastelinstva đakovačkog sa sjedištem u Trnavi, gdje se je Pavka rodila i vjenčala, a umro je 1857. Pavka, odgojena u kući Nijemca, koji se zanimao samo za svoj posao, nije bila upućena u tadašnja hrvatska i slavenska kulturna i politička nastojanja.

Djakovo 22/10 1856.

Dragi brate Naco!

Nemogu ti se dosta natužiti, što me kod kuće ne bijaše, kad si ovuda prošao, i nemogu da ti oprostim što tako mahom prodje, bar na dva dana prije ne javišise. Ako drugčije nebi bilo moguće, bar bi te uputio bio, da se svratiš k'meni u Trnavu kod mojeh staracah¹, koji su također žalili, kad im je moja žena kazivala, da si prošao. Valjda si već groznicu izgubio? Ovaj tvoj posljednji list, u koliko mi javlja, da nije moguće ništa lasno razaznati od osoba koje su učastvovala kod II. og selenja srpskog naroda u austrijske pokrajine, baš mi se iznjevrio nadi, koja u ostalom još zato ne umire. Od Jurkovićevijeh svatovah ništa ti neznam kazati, jer djakovci, koji su tamo bili, sami ne znadu ko je sve bio u svatovima. Ja sam ti već kazao što mislim o toj ženitbi, i što sam od prije znao, dok si bio kod mene. — Pobijelio sam očekujući, da već jedanput progovori Sedmica na Šulekov članak.

Jesili čuo da je Rogić 29. p.m. umro u Drenju, onog istog dana kad je inštalaciju mislio držati? Jukić je također jako spješao i pobjao se smrti. On te moli, da mu gledaš nabaviti knjige, koje je evo u ovoj ceduljici zabilježio. Kad dodje Sukić² u Beč, donijeće ti novce, a po istom ćeš mu ti te knjige odpremiti. Osim toga moli te, da ideš Vuku, i da mu od njegove strane rečeš, da Jukić pristaje na ponudu, koju mu je po tebi, kad si amo sišao, bio učinio, tj. da mu nadje štampara koji će na se uzeti štampanje pjesamah, koje je on

sabrao, a za nagradu, da mu da 300 exemplarah. On bi želio da nam javiš jeli Vuk ostao pri svojoj riječi, e bi po istom Sukiću i te pjesme u rukopisu poslao; jer drugčije ako u skoro ne bude čuo šta će biti, moraće poslije po pošti slati.

Jesi li čuo da će Pejaković¹ doći amo da bude Prefektom kod ovog Spailuka? Čudo mi je da ti o tom ništa nijesi čuo od tvog brata, jer da si čuo, nevjerujem da mi tu znamenitu novost nebi bio javio. Svi naši ovdašnji činovnici u velikom su očekivanju, i propituju, kakvi da će biti taj nepoznati Prefekt. Nadam se da ćeš mi prvijem pismom javiti štogod o tome moga znanja i ravnanja radi. Slakomio se jedan naš mladi činovnik, Sudarović², šumar u Semeljcima, i uzima jednu sestričnu Biskupovu, što je dosad služila Baronicu i mati.

Mislio si da neću pročitati što si mojoj sluškinji pri tvom odlasku u dva-put dao? Naco, to ti nevalja! Pozdravlja te Belaj. — Šunić neće da se još ženi. On ima sada po malo groznice. Ferdu³ nije skoro nikada vidjeti. Piši štogod o Glaviniću, ako znaš. Pozdravi brata i Ristu i Bartulića. Ja sam s' mojom ženom zdravo, i želimo da i ti ostaneš u podpunom zdravlju i sreći. Piši u skoro. Primi iskreni poljubac

od tvoj brata
Luke Botića

Adresa:

Ignjatz Brlić

Doctorand der Rechte

Wien

Landstrasse Obere Reisner-Strasse

№ 467-II-12.

¹ Roditelji Botićeve žene, koji su živjeli u Trnavi

² Sukić Adam, svećenik dakovačke biskupije, koji je 1851. postao kanonikom na prijedlog Strossmayera, a direktor sjemeništa je bio 1850—1860. — Možda je Botić mislio na drugoga Sukića, tj. Josipa, profesora u sjemeništu (1853—1860).

³ Jamačno je Botić mislio na Pejakovića Miška, koji je 1878—1892 bio profesor u sjemeništu; gdje je u ovom času bio, nije mi poznato.

⁴ Sudarević Hugo, revizor dakovačkog vlastelinstva (1856—1883).

⁵ Ferdo Filipović.

31.

[Đakovo, 21. XI. 1856].

Dragi brate!

Osim ovoga što tvom bratu pišem, i ti možeš proštiti, imam ti primjetiti, da mi ne izgleda značajno od Medakovića¹ pozvati Hrvate na megdan, pa se iz megdana povući. Čuo sam i ovđe, da Pejakovića nije nikad mislio Biskup amo pozvati u službu. — Žao mi je što nijesi mogao Jukiću da dobaviš ono knjiga. On je rekao da će do koji dan ići u Peštu ili u Beč, da se liječi, jer boluje od kamena. On je naumio štampati u Osijeku III svezku svog Bosanskog prijatelja, pa Biskup samo što ga od tog posla ne odgovara.

Da mi je drago što odbijaš od sebe patronat našega magnata, ne treba valjda da ti kažem.

Vjenčala mu se juče sestrična sa Sudarovićem, i svatovi su ručali pri njegovoj trpezi, osim matere nevjestine i njegove rođene tetke. Raznio se u

ostalom glas, da je nevjesta jako trudna. Nego o tome da si mramor, dok ne vidimo, šta je. Pustijeh grdilah! Od okrutnosti, o kojoj ti je pripovijedao Glavinčić, divaneći o Pavlinoviću, ako je onakova, kakova ja mislim da je kod njega, baš mi je drago, što svijet raznaša da je okrutan.

Ovo danah, baš sam klao svinje, dođe po podne k'meni mlad jedan čovjek, po licu i po nošnji trgovac, a po govoru srb, i pita me za Belajovu kuću. Stajem promišljati: ko da to može biti, da nije kakvi tvoj prijatelj, Hanzika ili Bošković ili koji drugi, pa nije dobro upućen na moj stan? i odem Šuniću da mu to moje nagađanje kažem, kad moja cura traži me, da je onaj isti gospodin opet došao i da me traži. Pomislimo: ako je koji prijatelj po imenu samo poznat, baš je dobro došao, na vino i na kobasice. Kad mi kod mene, a ono niti ovaj, niti onaj, do Vončinov² brat, tehniker, kao što si mi razlikovao tehničke od ostalih đaka, i došao da se spopi; pa nije smjeo ni da prenoći kod mene, već se odmah sutra dan ovrani. Ako se sastaneš Vončinom pozdravi ga, i kako samo čuvši divaniti i vidjevši njegova brata, odmah sam pomislio, da je srb i prijatelj kaki i makar da se Vončina ne drži za srbina.

Hoćeš nješto novoga: Šunić se... opet skanio [ženi?]ti, no stalnijom voljom nego prije. Ostala su ti poznata. On te pozdravlja. Ima za đake sada brkatijeh ljudi, starijih od sebe. Pozdravlja te i Belaj i moja žena. Ne ide nam gospodarstvo. Svinje nam mršave, a najbolja nam krava pobacila, a novce istrošili, te ti idemo u susret Božiću puni nade, da će nam se sada opet tri sreće navršiti. Mi smo svi zdravo, osim što mi je punica jako oslabila, i malo se je od njenoga života nadati.

S'Bogom, brate. Piši mi skoro i pozdravi sve znance i prijatelje
tvoj brata Luke³

Djakovo 21/11 1856.

Adresa:

Ignatz Brlić

Doctorand der Rechte

Wien

Landstrasse — Obere Reisner-strasse

N° 467-II-12

¹ Danilo Medaković (1824—1897), novinar srpski. Vjerojatno se radi o nekom sporu među novinarima.

² Ivan Vončina (1827—1885), hrvatski političar. Vončina je tada služio u Beču u Ministarstvu unutrašnjih poslova.

³ Pismo je pisano ćirilicom.

Dragi brate Naco!

Primio sam u zdravlju radostno tvoje pismo od 27/12 p.g. Iz Beča nijesam se mogao nadati za novu godinu radostnijem glasom, nego što si mi tvojim pismom donijeo, javljajući mi da si uspješno položio rigorozum iz najtežijeh pravnijeh struka. E da Bog da, da svršiš sretno, što si sretno započeo, i da ti jedanput mogu listove kano na podpunog Doctora odpremati.

Rada bi da mogu mnogo više učiniti za Boškovićev prevod Štura¹ o narodnijem slavenskim pjesmama; ele ti od prilike možeš si misliti, iz onoga što si uvidjeo, dok si ona dva dana kod mene bio, koliko sam službi vezan, i koliko mi preostaje vremena s' kim divaniti. Nego sam baš jutros, predplativši [se] za Srbski Dnevnik, predbrojio se na 10 iztisa Jocinog² prevoda, jer se nadam da ću toliko prometnuti.

Jukić leži kod kuće u bolesti, i davno ga nijesam vidjeo, nego što je da Vuk ništa ne odgovara na njegovu poruku? Da nije možda zaboravio? Dakle vi tamo znate da je Neumajer³ ovdje Direktor? Siromah on se upinje da što uradi, ele mu je već starac obrekao poparu — sit inter nos dictum. Providitelj Pavić⁴ morao je službu ostaviti, što je javljeno Biskupu, da njegova žena uzima se kadkad slobodu o familiji njegovoj pripovijedati, što nebi bilo u redu, da kano žena biskupskog činovnika, pripovijeda; i tako ti ima sada nekoliko sirota više na svijetu. Kada će taj red doći na me, nebi rada još da predvidjeti mogu.

Ferdu⁵ ti nijesam vidjeo ima vlaška godina, a neima ko da mi šta o njemu pripovijeda. Bojim se da se nije gdje zaljubio, jer se mnogo uzda u svoje mladađane duhovne sile. Jesam li ti u prošastom pismu javio, da Jovo⁶ namjerava izdati za dođuću godinu ilustrirani kalendar; kao što on snuje to bi nješta važnog bilo.

Šta radi tvoj brat? jeli ozdravio? kad će dole sići? Znaš li da je Tordinac⁷ opet sekretarom Biskupovijem?

Kazuje mi Šunić da žurnalistika zagrebačka jako napreduje! N. Novine osiromašile plaćajući dopisnike, a Nevenu zima, pa se ni vidjeti neda. Koje-kako, ako samo nađe se u nas što će i tu propast zamijeniti? Ala ti Medak⁸ nafalio u posljednjoj Sedmici taj svoj šundripavi časopis beletristički!

Šunić leti još oko svijeeće, a ti se možeš tome sjetiti, ele neznam kad će saviti opaljena krila. Dok ti još nekoliko puta pišem, možda ću ti i to pisati, da se napokon oženio.

S' Bogom
Tvoj brat Luka.

Adresa:

Naci Brliću

Beč

¹ Misli na Jovana Boškovića (1834—1892), u ovom času studenta prava u Beču. Kasnije je bio profesor gimnazije i Velike škole u Beogradu. Bošković je preveo Šturovu »Knjigu o narodnim pesmama« sa češkoga (Novi Sad, 1857).

² Joco Bošković, v. bilješku 1) ovog pisma.

³ Neumayer Josip, direktor vlastelinstva đakovačkog biskupa (1853—1865).

⁴ Pavić Pavao, provizor vlastelinstva do konca 1856.

⁵ Ferdo Filipović.

⁶ Ivan Filipović.

⁷ Juraj Tordinac, upravitelj kancelarije biskupove.

⁸ Danilo Medaković, urednik »Sedmice«, književnog časopisa srpskog.

Dragi brate moj Naco!

Vrijeme bi bilo i iz Kalifornije da ti pišem. Koliko je već prošlo da sam ti posljednji put pisao, i koliko sam već pisama od tebe primio, a odgovorio ti nijesam. Da ti u ovom pismu sve kažem, što je kroz ovo posljednjih šest mjeseci preko moje glave prošlo, bilo bi mnogo, a od glavnijeg znam da ti je i Šunić štogod pisao. Umro mi je tast i punica, jedan za drugim kroz 10 danah; od žalosti i patnje padne mi žena još nezrjela u porod, i u malo što ne ode, a dijete — bilo je žensko — poslije 5 danah umre; s' jedne strane ostane mi na vratu briga sa maloljetnijem šogorom, kako će dalje učiti, a s' druge kako da se najbolje uredi za svu djecu Brošovu sa ono nješto imanja, što je ostavio; pa svemu tome dodaj ostale domaće brige, neprilike sa sudom, nesporazumljenje rodnom, nakana Biskupova da me iz službe odpremi; sve to i još toliko drugog čega kuhalo mi je mozak, pa ni dan danas nijesam još sasvijem u redu.

Danas ti je malo dobra, a mnogo zla čuti i vidjeti. Čitao sam u Srbsk. Dnevniku gadne spletku vlade crnogorske, i ostao sam ti, brate, izvan sebe. Prava propast! Bud što su Slavoniju i Hrvatsku, Bačku i Banat Kranjcima ponijemčenjem ili nijemcima izpunili — sada i Đakovština uživa tu slavu — bud što je raji u turskoj zlo, bud što su sa svijuh strana drugi navalili nas podkapati i podrovati, ali da ondje gdje se esapiš najači i najzdraviji, da ti se najjednoč rana, i to grdna ranetina provali, to ti je strašno! Pa se tješi, ako imaš čijem.

Onomad bio ovdje tvoj brat Biskupu u pohode, a po nesreći, ja i žena onaj dan odosmo da kupimo na licitaciji njenu očevinu — vinograd u Pridvorju — i tako nas ne nagje kod kuće, već sve pozatvarano, i ne preostade mu, do se u služkinjinoj sobi onaki s' puta presvlačiti i oblačiti. Čisto me je stid kad na to promislim, a još me gore stid što mu odmah onog dana, kad sam se na veče kući vratio, ne pisa, da oprost, što se tako desilo. Ele kad mu ti pišeš, izgovori me. Toliko sam odmah prije nego što je banuo, bio kod kuće i ja i žena, toliko ti uvijek i prije i poslije toga kuću i Đakovo čuvamo, pa nedaća htjela, da baš onog jedinog dana morado od kuće otići.

Ma šta dobra da mi ti je ovijem pismom javiti! Ele nemaš. A baš mislio sam prekjue na veče: ako ovo sada što radimo ja i Šunić, pogje nam za rukom, eto Naci novine. Pogodite šta bi moglo biti. Poznašli ti lijepu djevojčicu Tonku Brnčića, kumice Marije sestru? Tu djevojčicu Tuna hoće da uzme pod svoju, a i ona njega dobro begeni, samo što je neprilika: starija sestra Marija ostala bi ostarjela djeva za na vijek, pa bi očajala, kad bi vidjela da mlagja sestra ode, a ona da osta za sjeme.

U četvrtak posljednji bili smo prositi, pa smo u subotu bili po odgovor, ele odgovora još neimamo. Brnčić i Brnčićka kažu da neimadu ništa protivna, i da će Tonki ostaviti na volju, da radi po svojoj glavi, ele opet teško im se skaniti izreći da im je stvar povoljna. Tonka pak jedva želi svatovah. Neostaje nam dakle nego čekati, da roditelji uvide, da nebi pametno bilo, da i drugoj ćeri sreću pokvare, što je prva neima. Kroz osam danah najdulje nadamo se, da će se stvar svršiti. Dok ti pako nečuješ da je već svršeno i sve u redu, esapi kano da nije ništa ni bilo. Siromašnog Tunu da ga sada vidiš!

Ja i žena sada smo zdravi i jednako u poslu, nebili se jedanput otresti mogao ove moje zlosretne službe! Čuo si da Biskup hoće da dà štampati kojekake dalmatinske klasikere, da se reče da je štogod i književnosti dopreneo; a da

mi mu je dalmatincu prišapnuti: da našoj književnosti više će štete kvarenjem ukusa, nego koristi trošenjem masti i papira, učiniti, što će izdati Kanavelića¹ i slične — gvožđe zaboravljeno u starijem magazinima. Piši mi biva li i danas dobar za te ovaj stari adres? Pozdravlja te moja žena i Belaj. Hvale Jovin² Kalendar što misli izdati za iduću godinu. Kažu da je bogat predmetima i izborom. Piši u skoro, a valjda neće ni moja glava biti uvijek razbijena, pa ću i ja tebi.

S'Bogom. Tvoj Luka.

Adresa:

Dem Herrn

Ignjac Brlić

Doctorand der Rechte

Wien

Landstrasse. Obere Reisnerstrasse № 467. II. 12.

¹ Petar Kanavelić (1637—1719), hrvatski književnik rodom iz Korčule. Botić ustaje protiv nakane biskupa Strossmayera da pomogne izdanje dubrovačko-dalmatinskih pisaca, naročito slabijih pisaca. Botić je od književnosti tražio da bude korisna narodu, da bude borac za narodne ideale. Ovo je napisao zbog toga što je znao da je Strossmayer pomogao izdavanje P. Kanavelića »Sveti Ivan, biskup trogirski« (Osijek, 1858).

² I. Filipović uređivao je nekoliko godina kalendare koji su doživjeli priznanje, želeći da pomogne širim narodnim krugovima.

34.

Dragi brate!

Djakovo, 25/7 1857.

Primio sam popodne tvoje pismo od 21/7, u kojemu nijesi mogao pregorjeti, da me ne ošineš, što sam mojiem listovima bio zaostao, i mal što ti ne reko: e pa dobro, ti pravo imaš! ali tada bi sebe većijem krivcem učinio, nego što u istinu jesam.

Od ženitbe Hrvatove sa Jurkovićevom sestrom nikad više ništa. A to će biti i po njega bolje i po nju.

Od Šunićevijeh svatova šta će biti pokriveno je tajnom koprenom budućnosti. Obeća nam Tonkin otac, da se strpimo, da će nas sam zvati, kađ se o toj stvari ozbiljno promisli i svojiem posavjetuje, da nam kaže, šta će biti, pa evo sada tri nedjelje prohujaše a nečujemo ništa, do da bi se Tonka rada udala, Tuna rada oženio, mati da je daje, a otac da bi se rada dao moliti. Kako će se ta stvar riješiti mogao bi ti još sada unaprijed kazati, da Tuna nije ponešto ponositi, i da se nebojim, da će ga tijekom otezanjem ludijem uvrijediti. Ele ja se nadam da će sve to proći, i da će Šunić prije nove školske godine ići podrukom svojom ženom.

I Živković namjerava se oženiti i pa da znaš još s' kime? Istina je što se kaže, da se ljudi sastaju i rastaju, a ne brda! Ti znaš učitelja Markovića iz Cerne, odkud li je? i njegove kćeri? i sjećaš se, da si lane šnjime i sa Živkovićem bio i kod njega, činimi se — naimre Markovića — i kod mene i sada toga Markovića kćer uzima Živković iz Štitara. To ti se odavle same krasne stvari javljaju, a što je tvoj Beč? Zato i neide tamo nitko drugi, osim ako koji bogataš od objesti nezna šta bi radio, ili ako ko hoće da se ide pameti učiti. Mjesto što kod nas kažu: čekaj, čekaj, naučiću ja tebe pameti; mogli bi kazati: nebuđeš li bolji, poslaću te u Beč.

Čitaš li u Sedmici Vajunov »Prilog k' izpitivanju srbskih junačkih pesama«? Za jednog mladog čovjeka, kao što je Ruvarac¹ — ako je istina kao što su mi rekli, da je on taj Vajunov — u tom djelcu ima toliko učenosti i truda, da ga čovjek nemože propustiti bez odlične hvale. Teke da si ex professo nije uzeo dokazivati da je skazka pretežnija strana u našem junačkim pjesmama, što je htjeo da izpita, odkud da su iste postale ovake kakove ih imamo.

Vidi se, Naco, da si prestao gjakom biti, i da si postao činovnikom, dok mi više nepišeš, kano dosada o raji, o Kiš Janošu², i o onijem s'kojijem si onako ugodno tvoj gjački život u Beču proveo.

Misliš li još dugo u Beču ostati? Kad ćeš biti jedanput gotov s'tvojiem izpitima? Misliš li u skoro pohoditi tvoje gnjezdo? Ništa mi nepišeš o zahtjevanju madžarskog naroda? Jeli istina da ustav traže? To se ovuda na sav glas govori, pa ne samo to, nego i da traže da se oslobode stranskih činovnika, gdje Austrija, kao što čujem ugovara sa Virtembergom i Bajerskom, da otuda primi nekoliko jatah u crnom fraku? Ili je to izmišljotina hrvatska! koji kažu da neima više u Kranskoj ljudi, koje bi za činovnike mogli slati. I mi doduše imamo za Predstojnika Kranjca jednog. Šunić uči i njega i gospoju mu naši. Corner (?) se zove, ako je moguće da si mu ime čuo. S'Bogom. Pozdravlja te moja žena i Šunić. Piši mi o svačemu.

Tvoj brat

Luka Botić

Adresa:

Dem Herrn Herrn

Ignatz Brlić

Doctorand der Rechte

Wien

Landstrasse. Obere Reiser Strasse

№ 467. II. 12.

¹ Ilarion Ruvarac (1832—1905), srpski povjesnik, objavio je kao bogoslov »Prilog k' izpitivanju srpskih junačkih pesama« u »Sedmici« (g. 1857, 17 i d., 1858, 6 i d.)

² Kiš Janoš = Jovan Jovanović Zmaj.

35.

Djakovo 29/11 857.

Dragi Naco!

Danas sam prvi put bio s' Brnčićem,¹ odkad se vratio iz Beča, i drago mi je bilo čuti kako se hvali, što si mu tako rodoljubivo na ruku išao kroz vrieme što se u Beču bavio. Prije no je odavle otišao, ja sam ga uputio da se tebi obrati, i da osim osobitijeh okolnosti svakako ćeš mu pri ruci biti, kano što niko drugi. Po njegovijem riječima nijesam ga prevario.

Što se druge stvari tiče, naime ovoga moga nesretnog Loosa, evo ti ga šaljem da mi ljubav i bratinsku volju ukažeš, i da mi barem to 39 fr. dobaviš i poštom erga recepisse pošlješ. Trošak, ma kakvi bio, odbi kako novce ugrabiš. — 39,000 bilo bi više no 39 fr. ele, brate, kako sam ti osiromašio trošeći na školovanje šogorevo, na berbu i burad i bolest ženinu, koja mi evo drugi put malo ne uginu, porodiv mrtvo muško dijete od 7 mjesecih, ele i to 39 fr. jedva čekam, jer mi baš sad za novu godinu trebaju. Zato ako srebrom izplate, kao što je na Loosu obećano, ti srebro promijeni bankama ma kakvi ili nikakvi

agio bio, jer meni bankah treba, a ne novacah za čuvanje. Jeli da to nije ništa ugodnoga. Ele šta ćemo kad drugačije nije?

Ove godine sam ti iz moga vinograda prvi put dosta vina dobio, ele zlo što mu cijene neima. S' Biskupom ti živim kao što jedan pisar Tuvanelov prama Redklifu u Carigradu.

Šunić sa svojom ženom, moji kumovi, živu dobro i uživaju sretni najugodnije časove svoga bračnog života.

Onomadne je tvoj brat' navratio se k'meni, prolazeći u Osiek i iz Osieka, i tako nije davno što smo zajedno bili.

Kad ćeš već jedared doctorom postati? To bi baš željan bio da jedanput od tebe čujem, kad se već toliko zbog toga mučiš i trudiš. Jeli Vuk još u Beču? Prevađam djelce Tomaseovo: »Dužnost temelj slobode«,¹ koje mislim da bi jako važno bilo za naše političare i juriste mlade i stare; ja tojest mislim, koji nijesam ni jurista ni osobiti političar, i nadam se, kad bi ga ti proštio, da bi mi pravo dao. Za Vuka sam te pako pitao, jer neznam kako bi taj prevod mogao kroz štampu provući, ada me novaca ne košta, a rad bi se držati ercegovackog narječja i njegovog ćirilskog pravopisa. U djelcu se teoretički govori o dužnostima i pravima u obće; zato mislim censura nebi ništa suprot imala, u toliko više u koliko talijanski original svuda se razprodaje i čita slobodno.

Pozdravlja te moja bolesna žena i ja i očekujući od tebe pismo i to bogatstvo ostajem

Tvoj prijatelj

Luka Botić

P.S. Da znam da bi kroz taj novčani metež i bankrotiranje mogao iz to 39 for. sastaviti do Božića 3900 for. nebi mario da se sdružiš kojem bankeru!?!?

Bože dragi ali se mora tamo glava da puši hiljadama, hiljadama! Blago se nama, koji neimamo mnogo. Beati possidentes et nihil habentes! Ja se nadam da ti neosjećaš štetu velikijeh trgovačkijeh kućah i bogatašah tamošnjijeh. Bog te od njih sačuvao! S'Bogom.

Kad budeš imao kada propitaj molim te, za sustav predavanja na politehnicumu tamošnjem, i šta sve mogu biti gjaci koji pri njemu uče, jer bi na godinu moj šogor tamo učio, a neznam mu naročitu svrhu, i kakvijeh sredstava neophodno treba.

S'Bogom.

Adresa:

Dem Herrn Herrn

Ignjatz Brlić

Doctorand der Rechte Recom.

Wien

Landstrasse. Obere Reisner Strasse

№ 467. II. 12

erga retour-recepisse

¹ Vjerojatno Ivan Brnčić, nadšumar vlastelinstva đakovačkog.

² A. T. Brlić, tada odvjetnik u Brodu.

³ Taj je prijevod, ukoliko je dovršen bio, ostao u rukopisu, pa je s rukopisnom ostavštinom negdje nestao.

Dragi brate!

Primio sam 11. t.m. tvoje pismo i novac za Loos, koji su mi baš u vrijeme prispjeli, jer kako sam ti postao čovjek velikog gospodarstva, tako sam i strašnog troška pa idu stotine kao voda. Sto ti puta hvala za trud i za bratinsku pripravnost, pa dao Bog drugi put da mi se za važnije sreće i svote potruđiš nego što je sadanja bila. — Čudiš se, a i imaš zašto, što ti tako začami mojim pismima! No su mnogi uzroci, brate, to sobom ponijeli: dugotrajna berba moja i spahinska — a neznam znašli da sam za prvu godinu iz mog vinograda jače od 300 ak. čista vina dobio? razpremanje spahinske hrane, i opasna bolest, po drugi put, moje žene, koja u osmom mjesecu pobaci zdravo muško dijete, nemogav se, kako bi trebalo, dočuvati, — to samo, kad i nebi bilo drugih briga i okolnosti, dosta bi bilo da uvidiš, da ne bijaše kod mene ni nemarnosti, ni zaborava. Ova mi godina evo došla i prošla sva, pa su mi duži u njoj dani bili no mjeseci. Nije šala, dvaput gledati ženu pri smrti, i dvoje djece izgubiti, i sahraniti tasta i punicu, i čuti za brata, da ga u soldate očevoj starosti i potrebi otgoše, i neobična briga za djakom šogorom u 8-moj školi, i gospodarstvom, do kojega tako rano nijesam se nadao doći, a ovamo od gospodara i službe moje prkos i nemilosrdje; i sve to u jednoj godini! Ele hvala Bogu, kad je i ona već na izmaku, i kad se nadati mogu da će novijem ljetom bolja sreća! Pa kao što ja sebi želim, želim je i tebi, brate; jer znam da i tebi moradijaše dosta brige vjesiti o vratu, dok si toliko rigoroza prevalio i prikućio se tom posljednjom, kao što kažeš, najlagljemu. E da Bog da proljećem doctorom, a u jesen u berbi k'meni!

Za moga šogora' mogu ti kazati da sada svršuje 8-mu školu, i da je jedan od najboljih gjaka, a najmlagji je u svom tečaju. Sad mu je skoro 18. godina, i nada se odlikom maturitet položiti. Otac pokojni nagovarao ga je u popove, i jedva smo ga od njegovog navaljivanja oteli tom stanju, koje nije do jedino za one, koji imaju unutarnjeg zvanja za isto. On pako, kako najradije uči matematiku i fizične predmete, govorio je do jesenas, da bi najradije učio matematiku u svrhu, da vremenom postane profesor istih na kojoj gimnaziji svoje domovine. No kad sam mu predočio, da će svaki dan odsele biti teže našijem ljudima, kad se sada poizpune prazna mjesta, dobiti stalno i definitivno profesorstvo na našijem gimnazijama, a za tudju gimnaziju i to Bog zna kakvu priredjivati se kroz supliranje od 7—8—10 godina, kako se neizplati za današnji kratak život jednog čovjeka; sam je uvidio da bi bolje po njega bilo kad bi kroz politehnicum prošao. Pritom ti opaziti moram, da on bi teško za profesorstvo bio, jer je preveć živan i nemiran, gdje svaki profesor mora, po mojoj pameti, biti ozbiljan ili bar stalna značaja i skoro bi rekao po nješto pedant. Ja sam mu spominjao medicinu, ele mu se ta struka ne dopada i u koliko se iz njega vidjeti, previdjeti i razumjeti daje, za ništa nebi tako sposoban bio kao za tehničku struku. Jedino što nezna na koju struku tehnike bi se krenuo. Što se trošenja u tu svrhu tiče, on se ima nadati do 120. for. godišnje kamate od baštine što mu je iza očeve smrti ostalo, a ja bi se od moje strane, kako bi koje godine mogao, po malo bi ga podupirao, ele bar toliko da mu svake godine još dodam kolika je kamata njegovova, te bi tako imao skoro stalnijeh godišnijeh 240 for. sr. a na više računati nije sigurno; jer bi ja svakako rada da kad svoj tečaj školski svrši, dobije čitavijeh svojijeh 2700 for. sr. što mu je od oca ostalo. Nota bene na prtež nebi on nikada groša morao tamo trošiti, jer bi mu toga

moja žena dovoljno napripravila. Eto ti skoro sve što ti o njemu pisati znadem za sada, a i od toga bi ti može biti šta drugčije pisao, da su mi potanje poznate tamošnje stvari. Ja neznam, a može biti da ima i koji stipendium za tehnike, i da bi si sam tamo mogao što god pribaviti svoijem trudom, jer, kako je živan i mlad, ako se ne bude tamo po malo patio i tijekom ludosti zaboravljao, bojim se e će mu mladost i novci propasti. A šteta bi bila njegovijeh sposobnosti.

Šunić, ako ti već pisao nije, a ono neće dugo zakasniti pismom.

Primi pozdrav od moje žene, koja se već podobro oporavila i od

Tvoga brata
Luke Botića

¹ Ignjat Broš, učio je gimnaziju u Osijeku. Vidi pisma Botićeva Ignjatu Bartuliću.

37.

Suhopolje 3/2 1862.

Brate Naco!

Ja sam 21/1 bio u Brodu i Veroniku¹ izprosió. Vjenčanje će biti 24/2 na Matievo. Zato u nedjelju 23^{eg} morali bi biti u Brodu. Zaključeno je, da ćeš ti biti djever uz djevojku, i to ti je naročita želja djevojačka; samo nezna kako bi tebi najbolje sa djeverušom ugodila. Ja sam joj sa savjetom, koliko sam znao, pomagao, i sklonio na to, da ti za djeverušu pozove Jose Popovića šogoricu, i neznajući što sam kasnije saznao, da si ti Stevu Gjorgjevića pozvao u svatove radi iste šogorice Popovićeve. Stevo je zbilja nakan a i željan da vidi tu djevojku, i on će ti pisati, da se s'tobom u dogovor stavi, kada i kako će te putovati. Moja bi pamet bila, da Stevo 21. dojde u Osiek, a 22. da s' tobom dojde u Djakovo, odkud bi ja s'Vam i s'kumom 23. oko podne krenuli u Brod, kako bi pred večer stići mogli. Za ostalo bi se na večer 22. i 23. u jutro dogovorili u Djakovu prije odlazka. Što se Veronke tiče mogu ti kazati, da sam se začudio kad sam je vidio poslije 7 godina, i onako dobro sačuvanu našao, jer se skoro ništa postarala nije.

Od 8-oga ću biti u Djakovu, i tamo mi piši, hoću li za tebe i Stevu kola najmiti ili ćeš ti u Osieku pogoditi do Broda; premda mislim da bi bolje bilo iz Djakova s'friškim konjima putovati.

Bog.

Tvoj brat

Luka

¹ Veronka, ili Veronika Mijatović iz Slavonskog Broda, druga žena Botićeva.

Djakovo 13/2 1862.

Brate Naco!

Šaljem na prvu particularnu skupštinu iskaz predprega po meni potrošenih u poslu novačenja, s' molbom da mi se iste iz Zupanijske Blagajne izplate. To ti s'toga radim, što kad bi mi erar iste predprege izplaćivao, ja bi polovicu štetovao ; a za Blagajnu Zupanijsku je svejedno, jer će to doći u njen proračun. Gledaj dakle da stvar prodje. Bio sam s'Brošem i s'Kurelcem¹ u Brodu, oni na balu a ja kod Veronke. Ostala će ti Broš pripoviedati. Ja te 22-og očekujem. Bog.

Tvoj brat
Luka

¹ Fran Kurelac (1811 — 1874), hrvatski književnik, koji je početkom 1862. došao u Đakovo, na poziv J. J. Strossmayera, da predaje u sjemeništu staroslavenski jezik.

V. PISMA IVANU FILIPOVIĆU

15

[Đakovo, 13. I. 1860].

Brate Jovo!

Ovdje se iz petnjih žila o tome radi, da biskup Strossmajer, u smislu poziva Jelisavete Prasničkine¹, bude pokrovitelj društva za izdavanje pučkijeh knjiga. Biskup sam, kad je čuo da se o tome radi, obrekao je položiti u tu svrhu 2.000 f. a. v. a osim toga izjavio je, da će svake godine štogod dodati. Da ta stvar za narodnu korist plodna postane, sam ćeš uvidjeti, da bi mi drugog čovjeka teško za danas našli. Uslijed toga ovdje se radi, da ta stvar prodre, da se što više potpisa i doprinesaka u tu svetu svrhu sakupi. Ovdašnji svi ti potpisi na to idu da biskup ovaj bude pokrovitelj, jer se znade veoma dobro šta je on pripravan učiniti, i šta učiniti može za svoj narod. Sva okolica će bar 80 potpisa i doprinesaka potpisati. Radi se ovdje o tome također da se stogodišnja uspomena A. Kačića² što slavnije proslavi, te se u tu svrhu doprinesci novčani kupe. To ti u tu svrhu u ime moje, Hrvatovo, Miškatovićevo³, Molnarovo⁴ i td. pišem, nebili i ti po Šijačkoj u tom smislu se potrudio i u jednu i drugu svetu svrhu podpaljivao⁵. Danas baš čitam u Narodnijem Novinama, gdje jedan mudrac predlaže, da se Haulik za pokrovitelja izbere društva za pučke knjige. Ti, mislim, mene da poznaješ, ja ti, što se napretka i spasa narodnog tiče, ne držim mnogo do jednog čovjeka; no i to nebi rada, da se istom kome preporučijemo⁶, kad se baš moramo kome preporučiti.

Ovaj biskup je, da ti i to uzput navedem, za glagoljsko sjemenište u Dalmaciji 2000 f. također ovo dana odredio; 5000 f da se iskopaju u Rimu kosti Ćirila i Metoda. Pacelu da Jadranske Vile dalje izdavati može, nekoliko stotina, da ne spomenem druge sitnarije i što svake naše knjige preporučene mu na pedeset i stotinu istisaka za se uzima, da poklanjati može. N.p. kad je ovo dana čuo, da Molnar ima od Albrehta 90 istisaka tvoga kalendara, poruči odmah da se njemu deset donesu. To ti za ravnanje služiti može za tvoje buduće kod izdavanja tvojih knjiga. Kalendar tvoga ja još dobio nijesam, a teško da je i Ferdo dobio. Ako se pošteno budeš vladao i uspijemo kod ove stvari što ti ovdje preporučijemo⁶, biti će članaka za tvoj kalendar dosta, pa da nijesi tvoje kukavne nagrade oglasio. Šala je šala, a istina istina. Budi

kano i dosad ti bar od istine. Nego bi morao da navedeno što skorije izradiš i odpačaš, da nebi bilo dobro a kasno. Brate s Bogom. Pozdrav Miškatovićev, Hrvatov, Šunićev, Molnarov i moje želje primi Ti tvoja i našinci tamošnji. Bog.

Brat
Luka Botić

Djakovo 13/1 1860.

¹ Jelisava Prasnička rod. Novak (1816—1891), prva je predložila sabiranje materijalnih sredstava za izdavanje knjiga za puk. Preselivši se 1856. u Zagreb, napisala je proglas u »Narodnim novinama« (25. XI. 1859., br. 269.) za sabiranje doprinosa. Sabranu svotu predala je Matici hrvatskoj, koja je preuzela upravu nad tom zakladom. God. 1861. izašla je prva pučka knjiga, *Perkovčevi*: Pojavi u zraku; 1862. *Kačićeva*: Pjesmarica. Kad se god. 1874. Matica preustrojila, predala je zakladu Društvu sv. Jeronima.

² Misli na stogodišnjicu Kačićeve smrti (1760—1860).

³ Miškatović Josip (1836—1890), hrvatski publicist, bio je tada suplent u Osijeku.

⁴ Molnar Filip, profesor sjemeništa u Đakovu (1852—1865).

⁵ Ivan Filipović je služio u Požegi u to vrijeme.

⁶ Botić je, pišući pismo ćirilicom, pogriješio, napisavši latinicom u mjesto ćirilicom y.

⁷ Sva su pisma Ivanu Filipoviću pisana ćirilicom.

[Đakovo, 19. IV. 1860].

Brate Jovo!

Evo ti »Bijedne Mare«¹ i prije vremena, jer ti kod mene i dobra i zla. Ovo dana dobijem sina Đorđu, pa što je on i zdrav i povoljan, to ti mi je žena po njenom starom običaju sa sto jada i muka, da moram strepiti za njen život. Juče baš dotrče po me ni pet ni šest, nego da letim kući, ako želim zateći ženu još u životu. No danas, hvala Bogu, izgleda na bolje. Osim kuće ja nejam gdje bi raditi mogao, a da kod kuće u ovakovijem okolnostima ne može biti pravog rada znaš da ti i ne kažem, i da ti i ne spomenem doktora, babice, žene koje bdiju, posjete ženske i muške i druge još gore muke. Pišeš mi da ti gledam latinicom da prepisem, ali, brate, u času sumornom ja sam prepisivati počeo ćirilicom još prije no što sam i završio stvar do kraja, a kamo li prije tvojega pisma. A drugi put prepisivati ne samo da radi navedenijeh nije mi moguće, no mi nije ni moguće bilo da ovaj prepis pročitam do kraja. Zato te molim da ti dobro pozorno proštiješ četiri posljednje pjesme, jer dvije prve sam ipak prešao okom. Da mi nije kod kuće kao što je, ja bi imao dosta koješta da još više ispravim, a osobito u 4-oj i 6-oj pjesmi koje sam najkasnije svršio, jer sam 5-tu mnogo prije dogotovio. Ali šta ću mu? Riječ sam ti dao, i evo, kako je tako je, odužujem ti se. Ako ne umrem možda ću i drugi put imati prigode popravljati. Osim svega imam ti i to da svaki dan moram čekati, da me gospoda posjete, kao što su me onomadne posjetila². Ovo dana bilo ti je to isto i kod Jurkovića u Osijeku. Krasne stvari! U Djakovu su počeli surke nositi. Hrvat će kroz koji dan doći kući iz Beča, kud je otišao bio, da si odrezati dade onu kvrgu pod uhom. Ala bi, brate, imali šta pripovijedati da smo bliže! A što ti kažeš, da će biti zgoda za razgovore, ja je ne vidim tako skoro. Što se mene tiče, brate, da mi hoće žena ozdraviti, da mi hoće sina odgojiti, ma ja moje nenosio glave, a samo me braća spominjala, i kazala Bog mu pokoj duši

i jeste bio srca obilata, uz život se nije prislonio, no poginu za rod i za braću. Što ti tamo proti gljivama radiš, to mi ovdje radimo nas više, i mnogi će nas s'toga morati postati htjeo ne htjeo kicoš i nositi ljepšu nošnju. Ne plač, Jovo, ne kukaj, sviće [poprav. od »biće« Botić] zora sviće dan. Nadam se kroz koji dan vidjeti Miškatovića a i Milera Paju³, ako ga poznaš. Ali bolje da ti ne pišem o ovakijem stvarima.

Glede Bijedne Mare kao što rekosmo pročitaj ako je gdje u mjesto y upisan itd; ćirilicom *svakako* da se štampa, i to bi želio ovećijem slovima od lanskijeh. Rodoslovlje i vašare i statične preglede možeš sitnijem slovima, ako ti je do prostora a ujedno i do očiju općinstva. Historička data što sam na kraju pripovijetke stavio, nadam se, malo će izgovoriti pogrješke pjesme, a bar će dati pravac kritici.

S'Bogom, brate, i pozdravi mi suprugu i djecu i g. Muhu.

brat

Luka

Djakovo 19/4 1860.

¹ Botić je poslao »Bijednu Maru«, dovršenu u žurbi, Ivanu Filipoviću, jer ga je ovaj sigurno molio kakav prilog za svoj kalendar.

Taj rukopis je kasnije Botić tražio da mu ga Filipović vrati, (v. pismo I. Filipoviću od 12. X. i 29. X. 1860), ali ovaj to nije učinio iz meni nepoznatih razloga. Poslije smrti Botičeve Filipović je — tada školski nadzornik u Zagrebu — poslao rukopis Arheološkom muzeju u Splitu, gdje sam ga pronašao god. 1932. Sada se taj rukopis čuva u Muzeju grada Splita.

² Vjerojatno Botić misli na policiju, jer je on tada bio i politički aktivan.

³ Pavao Miler, svećenik dakovačke biskupije, zaređen 5. IX. 1852, služio kao župnik u Čalmi do 1869.

[Đakovo, 12. X. 1860].

Brate Jovo!

Kod mene ova godina plodna sa nesrećama. Drugo ti je poznato; a sada ti javljam, da su onomadne mene i Hrvata htjeli bez istraživanja uapsiti i na daleko otpremiti na neizvjesno vrijeme. Kako nas je to još do danas obišlo sami podpuno neznamo, a još manje znamo na čemu smo. Biskup¹ pako kad je došao kući, čuvši za to, naloži svima svojiem činovnicima da se zakunu na Jevandelje, da će Caru vjerni biti do smrti i u svim okolnostima, da neće nikada nikakvom tajnom društvu pripadati, i da će se čuvati *svakog* političkog agitiranja. Svi su se na to zakleli u početku osim mene i Hrvata. Kasnije se i Hrvat zakleo, kaže s'opaskom, da u tom agitiranju razumije samo proti carstvu. A ja se nijesam nikako htjeo zakleti, već sam zato morao dati ostavku na moju službu. Šta Bog da. Mnogo nejmam da mogu ni u polak živjeti kao dosada; ali ma kako kuburio i stradao, bar mi nećeš više moći prigovoriti da sam rob², a dokazujem ti činom, da to nijesam ni do sada bio. Ali šta ću sada raditi da sebe, dijete i sestru hraniti mogu, a da mojemu siročetu ušćuvam što mu je od matere ostalo? Malo ću štediti, malo voditi gospodarstvo, a malo izgledati od moga spisateljskoga truda. Što se posljednjeg tiče, da što prije počnem, jer ću još samo do nove godine služiti i da odma iza nove godine ma

čime se pokažem, molim te da mi pošalješ što prije po Deložansu »Bijednu Maru« da je popravim i izdam ili o mojem trošku za probu ili prodao je. Šale više sa mnom nadam se neće s'nikim biti. Očekujem što prije da mi po želji učiniš, i pozdravljajući tebe, tvoju i djecu, bivam valjda sada bar

tvoj pravi brat
Luka

Djak. 12/10 1860.

¹ Josip Juraj Strossmayer.

² Zbog čega je Ivan Filipović, i sâm činovnik, učitelj za apsolutizma, mogao spocitavati Botiću da je rob, nije mi poznato. Ali kako u svijetlome liku Botićevu nema ni izdaleka neke mrlje, koja bi mogla i najmanju sjenku baciti na njegov čisti karakter, mislim da se taj »rob« može jedino odnositi na stegu kojom su bili držani vlastelinski namještenici. Za tu disciplinu je i sam Botić nekoliko puta izjavio, da »nije rob« ako je »sluga« (v. na pr. pisma Ignjatu Briću od 11. XI. 1852, od 6. IV. 1855.)

4.

[Đakovo, 29. X. 1860].

Brate Jovo!

Moram da se jako čudim na te, što mi na moje pismo niti moga rukopisa šalješ, niti mi išta odgovaraš; nego sve moram i drugi put da ti radi toga pišem, a znaš da sam ostao bez službe, pa da bi svaku krajceru morao da po tri puta ogledam prije no što ću je potrošiti. Kad si mi pisao da kalendar izlaziti neće, ostavio si mi na volju, ili da mi rukopisa odma pošlješ, ili da mi ga glavom doneseš. Ali niti ga ti donese, niti ga kasnije kad sam ti pisao, posla. Ja neznam što to hoće da znači? Ja sam ti i pisao dvaput i ustmeno rekao, da taj rukopis moram da imam, da ga popravim. Zato molim te, pošalji mi ga što prije, da ga što god bolje preradim. Ja ću od sada morati gledati da koju krajcaru zaslužim perom, pa zato ću morati nastojati da moje stvari čistim šta bolje. Zato »Bijedna Mara« nesmi je nikako da ugleda svijeta kao što je sada. Da ti proti tome šta učiniš ja bi morao javno se očitovati; a to ti ne želiš valjda? Ni ovoga pisma, ni ovijeh riječi nebi sada trebalo, da si mi ili rukopis poslao, ili mi ma što na moje pismo odgovorio. A ovako sam nestrpljiv i zabrinut. Pozdrav tebi i tvojima. Čestitam na promjenu, ako kakva bude. Bog.

Brat
Botić

Djakovo 29/10 1860.

VI. PISMO JOVANU JOVANOVIĆU ZMAJU

[Đakovo, 17. IV. 1855].

Dragi braco!

Brat si mi bio odkad sam čuo za te, a i kroz Nacu¹ si mi brat, dok se pobratimo ko što se srpska braća bratime. Zdrav mi dakle i veseo da si mi; a kad u Đakovo sigješ da se bratski provedelimo, što mi je evo Naco obećao², rajski ćemo cjelov izmijeniti. O prvijem djačkijem praznicima da znaš da ti se pouzdano nadam i tebi i braći drugoj tvojoj i mojoj, koja se braćom zvati može.

To samo da znam da sam za mojega života pozdravio Kiš Janoša. Bog dakle dok te se vesela nagledam i nauživam; a što bi uživao kad bi od tebe još štogod gdje u časopisima čitao šta slična »Istočnom biseru«³, to pisati u ovom prvom pozdravu nemogu.

Živ, Kišo, bio. Ovo proštij i zapjevaj rajski, sjetio se

Tvoga brata

Luke Botića

Đakovo, 17. travnja 1855.

Adresa:

Gospodinu

Jovanu Jovanoviću

slušaocu pravah pri sveučilištu

u Pešti

¹ Ignjat Brlić, tada student prava u Beču, veliki prijatelj Zmajev.

² Do sastanka Botićeva sa Zmajem nije nikada došlo.

³ J. Jovanović je početkom 1855. objavio neke pjesme iz »Istočnog bisera« u »Nevenu« koji je uređivao Josip Praus, i koji je te pjesme popratio laskavim riječima.

VII. PISMA MIJI KREŠIĆU

1.

[Đakovo, 10. VI. 1860.]

Štovani gospodine¹

Ne samo da se možete obratiti na A. T. Brlića radi predbrojenja na časopis², što namjeravate izdavati, a i radi samog sudjelovanja kod istog časopisa, nego, ako me moja pamet ne vara, mislim, da bi to svakako morali uraditi, da bolje napreduje naša narodna prosvjeta i budućnost. Vi bi se jamačno i bez ovog mojega pisma obraćali na Brlića radi njegovog prostranog poznanstva sa svakovrstnijem ljudima, i gledali bi da upotrebite ono, što on može dati i učiniti; ali, ma da to znadem, nijesam mogao da odoljim srcu, pa da Vam ne pišem: jer nam je poznato, koliko on do sebe drži, poznato nam je, kako on nije odobravao budući stvor književnosti narodne, u koliko ne ide po njegovu, a sada, Gospodine moj, kad sam se vratio u Brod i šnjime se o tom po drugi put prorazgovorio, za čudo Vam je kako sam ga našao spokojna i pripravna na popuštanje, a za veće čudo kako vam je radostno svoje probudjene nade prijateljima mahom očitovao. Da me nebi zlo razumjeli, pa možda mislili da ja hoću da rekнем, da je taj gospodin prestao biti sebičan; to nije, ali uvidja da je čovjek inokosan kao i mrtav, pa voli častno se pridružiti nego sramotno samotovati. O drugom ne treba da Vam pišem, što i sami pomisliti možete, no tim Vas više molim da bi ovo upotrebili na korist narodne prosvjete i da bi primili svestrani pozdrav

Vašeg štovatelja
L. Botića

Djakovo 10/6 1860.

¹ Mišo Krešić (1818—1888), trgovac i hrvatski kulturni radnik.

² Krešić je htio izdavati časopis »Naše gore list«, zabavno-poučni časopis, koji je počeo izlaziti 5. siječnja 1861., a izlazio je do 1866.

Štovani gospodine!

Po časopisih koji će se u Osieku izdavati, Vi možete slobodno osnivati nadalje osnovu za Vaš ilustrirani časopis, jer Osiečki teško da će u skoro bila dana ugledati. Što se je glas tako jako razneo bio o časopisu belletrističnom, što bi u Osieku Jurković izdavao, nešto je bilo u stvari; a u posljednje vrijeme ta osnova pretvori se u osnovu, da se u Osieku izdaje jedan politički nezavisan list evo ovako. Plemeniti Ladislav Delimanić de Orahovica ode u Peštu da pohodi njekoje magjarske velikaše, no tamo mjesto izgledanog dočeka i draganja, dobija kijavicu i nazebu. Vraćajući se tako bolestan kući, u vatrušini je sanjao, kako bi se moglo plemstvo u Slavoniji dotle dovit, da narod misli, da mu ono dobra želi; pa mu padne na pamet, da bi se to moglo tijekom postići, kad bi o nji ovom trošku izdavali u Osieku jedne političke nezavisne novine u našem jeziku, kakvih dakako još neimamo. O tom se plemstvo i dogovori i mahom kroz Goluba poruče Jurkoviću, bili se on latiti htjeo uredništva tih novina, a kaucija itd. da bi njiova briga bila. Jurkovićev odgovor je bio: Da pristaje, ako mu, osim stalne plaće, što bi uživao dok bi uređivao novine, jamče u slučaju, ako bi se novine zabranile ili ma zašto prestale izlaziti, 1000 for. na godinu zato što bi on na professuru morao se zahvaliti; i ako mu dadu, što je glavno, da Novinama on po svojoj volji dade pravac, koji mu se bolje sviđi. Još neznamo, što će oni na taj Jurkovićev odgovor primjetiti.

To Vam javljam, da znate, da s'Vašim časopisom natjecanja neće biti bar iz Osieka¹.

Kad Vam već pišem, da Vam još nešto kažem. Filipović sprema jednu spomenicu na Maticu, da dokaže, kako sa dvie azbuke naša književnost mora hramati, i kako bi i korisno i pametno bilo da se primimo ćirilice². O tome je već spomenuto u posljednjem broju Danice³.

Nas nekoliko pako iz Djakova i iz Osieka pišemo mu, da nije pametno to pitanje sada povesti, dapače da nam štete velike čini; zato ga od posla odgovaramo, bar dok se s'nama ne sastane i ustmeno ne porazgovori, da mu možemo na sva usta kazati: što je danas u našem računu i u našoj koristi; kasnije ćemo o ćirilici govoriti i sva prilika uz njega biti.

Pozdravite sve naše.

Vaš Luka Botić

P.S. Zašto da Matica ne primi ponudjen Kalendar Filipovićev za g. 1861?⁴ Tim bi više morala uraditi što se sav dohodak na izdavanje pučkih knjiga opredjeljuje.

¹ Ovo je pismo odgovor na Krešičevo, kojim je tražio objašnjenje zbog pojave nekog drugog časopisa u Osijeku, međutim, kako vidimo, radilo se o novini.

² O spomenici Filipovića da se prihvati ćirilica tražio sam u Arhivu Matice hrvatske, ali nisam mogao utvrditi, jer i zapisnici i protokoli i spisi za g. 1860. i 1861. nedostaju.

³ Danica. List za zabavu i književnost. Novi Sad, 30. VI. 1860., br. 13, str. 288, donosi vijesticu: »Cestiti g. Ivan Filipović, učitelj u Požegi, predložio je, da se u tisućogodišnji spomen apostola slavenskih sv. Kirila i Metodija, što će se slaviti 1863. godine, zavede u hrvatskoj književnosti kirilica na mjesto dosadašnje latinice.« — Odakle uredništvu ova vijest, nije mi poznato, ali je lako moguće, da je Filipović uistinu podnio pismeni prijedlog Matici, koji je odatle ušao u ovaj časopis. Kako je Matica reagirala i da li je uopće pretresala to pitanje, nije mi poznato.

⁴ Ivan Filipović je izdavao kalendar »Narodna knjiga«, pa je za g. 1858. tiskan u Osijeku u nakladi Dragutina Lehmana i g. 1859. u Rijeci nakladom Ercole Rezza; g. 1860. je tiskan u Zagrebu u nakladi Drag. Albrechta. Spomenuti kalendar više nije izlazio. — Da li je kalendar, o kome je riječ, bio već gotov u rukopisu ili je F.-ć htio da najprije načelno riješi pitanje tiskanja, a tek kasnije da pošalje rukopis? Možda nam sama činjenica, da kalendar više nije izašao, pokazuje da rukopis toga kalendara za g. 1861. nije još ni postojao.

VIII. PISMO MIHOVILU PAVLINOVIĆU

Djakovo, 5. svibnja 1854.

Mila moja braćo!

Jutros sam se sastao s Jukićem koji će u ovoj okolici ostati kano župni pomoćnik, i primio sam od njega vaše željene pozdrave. Kad mi je o vama govorio, činilo mi se, kano da sam tielom kod vas. Znadem, da Mijo² drži »Neven«, da se Vežić³ i Perišić⁴ uvrstio u »Maticu Ilirsku«, da se bavite sakupljanjem narodnih pjesama, sakupljanjem rieči, kojih nema u Vukovu rječniku, pa koliko mi je to drago znati kroz usta jednog čovjeka, s kojim ste se vi i prije razgovarali o meni, kano što ja sada o vama! Koliko mi je drago, što Jukić od malo domorodaca, što je našao u zapuštenoj Dalmaciji, o vama mi je govorio; — on hoće, da u svom »Bosanskom prijatelju«, koga misli na skoro tiskati nastavno u III. svezku hoće da spomene, koliko je Dalmacia spala, duboko spala; kako ondje, gdje je prie u svako doba tako krasnijeh umovah našijeh umstvovalo i srcah pjevalo, sada rietko da se duše narodne nagje, kano što su riedci hrastovi po njenijem golim planinama. Hoćemo li mi s' vremenom dostojno izbrisati toga priekora iz povjestnice dalmatinske? Mijo, i braćo, mi smo sebi i Bogu odavno i mnogo obećavali! vreme ide; trebalo bi početi izpunjavati obećanja. Znam, koliko smo mi još slabačni za postići djelima one uzore ljepote i istine koje u našijem njedrima njegujemo, ali se istine sve ne dadu, braćo, na jedan put izustiti, a kamo li dokazati, a kamo li udjelotvoriti? Nego dok dogjemo do rječitosti, cienim da nam treba učiti se govoriti, i misliti govoreći; cienim, da bi dobro bilo, da se malo po malo počnemo upoznavati sa zemljom, na kojoj radimo, sa bolestnikom, koga hoćemo da liečimo, sa djevojkom, kojom ćemo našu sreću i život vjenčati; — treba, da vam napokon rečem, da se počnemo javljati občinstvu, da omanjim stvarma predgovor učinimo ovome velikašu (narodu), kome hoćemo da govorimo. Sastavio sam jedno djelce: »Pobratimstvo«, o kojem sam još kod kuće mislio, kad još nisam uvažavao, kano što sada, uzroke, s kojih svako pjevanje mora se osnivati na istini povjestničkoj. Djelce je dakle izmišljeno, i to mu je najveća mana; odtud sve njegove mane dolaze. Nego bilo što će biti, njekeje misli će ipak pobuditi; način je pjevanja nov, predmet još ne načet, a meni s'toga ugodan, što moje i srca mojih prijateljah opisuje. Nesavršenosti bi me odlučile, da ga neizdajem, dokle ga nepopravim, što je moguće, ali bi mu vreme s'vremenom prošlo, kano što ćete vidjeti, kad ga čitali budete. Iziće u »Nevenu«, ako ga zbog duljine budu hotjeli primiti u formi pjevanja. Nesreće moje, što se s'vami nemogu potanko prie savjetovati o svakom i najmanjem mome koraku! Zaboravio sam misao

ratovanja i nadam se da ću odsele sve to bliže k' mojoj svrhi stupati. Počeo sam nabavljati po štokod knjigah, između kojih nema mi boljeg uzora u istini i ljepoti i krjeposti od našega Tomasea⁵. Ono postojano jedinstvo, koje tako očitom vezom veže njegov život i pitanja mladosti i starost, to jedinstvo čisto me uznaša nada se sama. Oh da mi je samo vremena više za učiti njega i druge njegove sudrugove! Nego bonum est nos sic esse! Svaki dan to dublje dosižem duh ovog jadnog našeg naroda, ovako nemilo potlačenog i pogaženog, koga pokrovitelji ubijaju gore od neprijatelja [nedostaje komad lista]. Jestel' čuli hvaliti rodoljubje [nedostaje nekoliko riječi] ra? Dobro. Njekoji ljudi bili se šnjime pogodili ciglu peći mu i posao jim zlo pogje za rukom; morali su štetovati 400 forinti, to jest morali su doći na prosjački štap. Mole me da jim napišem na Biskupa molbu da jim se smiluje: a moj Biskup, kad upozna moj rukopis, zove me k'sebi i stane me najžešće koriti što sam tu molbu napisao »na štetu njegovu«. Njemu dakle moliti se za milost znači vrijedjati prava; ko molbom posreduje, taj je štetocinja = njegovu je pravo uživati a ne raditi, hraniti se znojem puka a ne pomilovati ga ni kano što konjanik svog konja = ko tako ne misli griješi. To je Biskup jedan, kome treba 100,000 for. na godinu za živjeti, za biti Biskupom. Grdne su braćo rane našeg naroda ! Hoćemo li moći koju izliečiti ? Bili mogao kupiti od koga tamo Kantùovu Obću Povjestnicu ? Moram je svakako kupiti, a mislim jevtinije bi se kod vas mogla dobiti. [nedostaje komad lista].

Pišite mi što prije. Što će reći, da mi nikad ništa o Čelaru⁶ ne pišete? Perišić kažemi, da ste ga izgubili; no ja to ne dokučujem. Valjda nije ni on umrao ? Što je sada od Glavinića ? Tko je u Sućurcu parok ? Jukić ga hvali kao domoljubca. Molim Te, Mijo, nek ovaj moj list dodje i Vežiću u ruke, jer, kunem vam se, vremenom strašno oskudijevam za moći i njemu i drugim obaška pisati. Što me ne [nedostaje jedna osmina lista] teljah? Valjda vam nije preko..... za moći mi kazati. Neznam..... idem u vojsku, jer ovo danah ... pasoš. Strah taj glade pasoš. vreme odgagjam moj pohod [vjerojatno u Dalmaciju] u toliko vremena obilno pro..... stvarih za očitovati jedan drugome, kakva razlika u drugotnijem stvarima nas i naše svrhe tiućih se. Nego doće i taj čas s'pomoću onoga koji nas je i prie sastavio i upoznao; a što kasnije, to željnije, što željnije, to povoljnije. Ja tako mislim i nadam se. Drugčie bi bio rgjav znak. Kažite mi koga ste opet u vašem krugu stekli ? Zdrav da mi bude. Ja sam vam s'mojim poznanstvima pometniji nego što sam prie bio; nego ipak po koje i sada sastavljam, ali su na žalost jako rijetka, a i u toj rjedkoći malo ko da nije najmanje neznabožac. Slavonia i Hrvatska glade vjerozakonskog stanja sada je ono što je Francuzka bila (sva razmjerivši) jedno 20 godinah prie velikog prevrata. Krasnog napredka! Bog, dobri Bog, on će sva zla naša na dobro okrenuti ! U toj nadi pozdravlja i prvašnje svoje i sadašnje vaše nove prijatelje

Vaš

Luka⁷

¹ Pismo je adresirano M. Pavlinoviću, da ga dostavi ostaloj »braći«.

² Mijo Pavlinović.

³ Vežić Nikola, Botičev kolega iz sjemeništa, rodom je iz Brista u Makarskom primorju.

⁴ Perišić Vicko, sudrug Botičev iz gimnazije.

⁵ Nikola Tommaseo još tada nije istupao za autonomiju Dalmacije, zato Botić ovako oduševljeno o njemu govori.

⁶ Celar Vicko, sudrug Botičev iz gimnazije.

⁷ Pismo je krnje štampano u Pjesmama iz 1885, str. VII—IX. Danas originalu nedostaju 3/8 veličine, pa sam donio sve ono što je sačuvano. Iz pojedinih dijelova rečenica ipak se nešto doznaje.

IX. PISMO VJEKOSLAVU M. PINIJU

[studeni 1851].

Illmo e Rmo Monsignore!

La gratitudine che io devo eternamente nutrire verso di Lei, Illmo Monsignore, mi spinge a scriverle queste due righe, onde sappia, Illmo Monsignore, che non fui da altro mosso ad abbandonare la patria perchè dal desiderio di passare tranquillamente la mia vita fra gente semplice ed ingenua, non molestato dall'ingordigia dei parenti, ne' dalle brighe della corrotta società. Quindi se per la pace e sicurezza della mia anima io preferisco lo stato di frate in Bosnia a quello di prete in Dalmazia, non mi ascriva an ingratitudine un tal passo, perchè io sempre mi ricordero de'benefizi da lei fattimi, e mi vanterò d'essere stato

Il di lei umile chierico
Bottich Luca

Adresa:

All'Illmo e Emo Monsignore
Luigi Maria Pini¹ Vescovo

in

Spalato.

p[rotocollato] $\frac{1}{12}$ 851 — 1988.

¹ Vjekoslav Marija Pini (1785—1865) rođen je u Šibeniku. Kao svećenik je služio u Skradinu. Zatim je u Zadru bio profesor, ravnatelj sjemeništa i podravnatelj liceja te dekan metropolitanskog kaptola zadarskog. Dne 1. I 1839. imenovan je za biskupa šibenskoga, a 6. I 1844. biskupom splitsko-makarskim (nastupio 26. I 1845.). Njegov upravitelj kancelarije Mate Ivičević naziva ga »Pinićem« (M. Ivičević, Jabuka, Split, 1867), te ga hvali i ističe da su mu najdraži prijatelji bili siromasi. Kako je biskup bio i direktor sjemeništa u Splitu, Botića su besplatno održavali voljom njegovom, a bit će mu učinio još kakvu uslugu, sudeći po riječima Botićevim u ovome pismu.

X. PISMA NIKOLI VEŽIĆU

1.

[Đakovo, 31. XII. 1854.]

Brate Niko!

Sada sam baš primio tvoj i Matin¹ list što ste mi na badnji dan pisali i evo se žurim da vam odgovorim, jer se bojim, budući jutros odavde opet pisali tamo po moj pasoš, da me soldatija ne dopane ; zato molim što Vas god imade tamo koji me ljubite pišite i Zulianu² i drugim našim prijateljima u Splitu neka me kod Preture preporučē, i pišite mi što prije imam li se čemu bojati, da se na vreme mogu vladati; jer vi nemožete ni promisliti koliko se ja ovdje straha napatim. Na me gleda ovdje ... i kako gleda ...! O tome mi što prije pišite što ste učinili za me i imam li se bojati. Kad će se tamo soldatija upisivati ?

Najviše vam sada za taj pasoš ovako naglo pišem, jer sam u strahu. Ja sam baš juče dobio kod ovoga Biskupa službu arhivara i aktura³; imam stan, hranu i do 250 for. plaće. Sada bi mi baš dobro bilo, da se soldatije ne bojim. Mene ovaj biskup ljubi, a i prijateljah ovdje dosta imadem. — Zar niste proštili u Nevenu od ove jeseni moju pripovijedku »Dilber Hasan« ? Za »Pobratinstvo« sam dobio ovu novu službu i svakojakih pohvalah od svakuda iz Hrvatske, iz Beča itd. u prosi i u stihovima ... Sada ću početi pisati jednu knjigu u kojoj ću o Dalmaciji dosta se spominjati⁴. Pozdravite mi Brčića⁵. Ja bi drage volje došao tamo gdje god za Profesora, kad bi me tamo sigurno hotjeli primiti. Od onoga što mi ti, Niko, pišeš, biti će kad se »Pobratinstvo« preštampa. U »Neven« teško da ću skoro pisati, jer Praus, urednik, ne pazi mnogo, i mnoge se pogreške uvuku kod štampe, kano što bijaše kod svijuh mojih stvari do sada štampanih. Nemojte, braćo, misliti, da što sada pišem, da s'naporom kakvim velikim napisano; morao sam se i ja poslije toliko vremena pojaviti: sreća, što je to sretno izpalo !

Sada me čuj ti Niko !

Život kapucina to je život kontemplativni, a mi trebamo danas u vinogradu Gospodinovom ljudih radenih, jer je vinograd ubataljen⁶; sada treba raditi i misliti, raditi i govoriti, raditi i raditi. O tome bi ti imao mnogo više pisati da mi se s'ovim listom ne hiti, ali naskoro, kad mi na ovo pismo što se soldatije tiče, odgovorite, opet ću ti o tome malo prostranije pisati. Za to ni Miji⁷ sada ne odpisujem na zadnji list: već mi vi i njega i Perišića⁸ i Baškovića⁹ i Ivasovića¹⁰ i sve znanice i mile moje pozdravite.

Još jedno, pa za sada dosta, jer svijet na me čeka u sobi ovoj. Mi danas imamo se mnogome nadati, a mnogoga se i bojati. Najpametnije je pako šutiti, jer su vremena smješna jako. Da vam je samo preporučeno Srpstvo i srpski jezik¹¹, učite ga i njegujte ga i drugima ga zemljacima preporučujte. O da mi je samo dva dana s'vama biti, tada bi vam se odkrila abscondita tenebrarum !

Vaš brat

Luika

Djakovo dne 31. Prosinca 1854.

Napomena Mihovila Pavlinovića:

1) Ovo sam pismo dobio od zajedničkog prijatelja Popa Nikole Vežića iz Brista, kojim se je najviše Botić i dopisivao pošto sam ja i onako u policiji bio pod sumnjom.

2) Kakav je to i po čemu je godine 1854 u neku ruku eto *Srbín* bio Botić, rodjeni i pravi Hrvat, drugom ću prigodom to razjasniti, kad budem sam o sebi govorio¹².

Adresa:

Cijenjenom Gospodinu
Nikoli Vežiću
Bogoslovu katoličkom

u Zadru¹³

Pečati:

Werpolje 3. Jan.
Agram 6. I.
Zara 9. Gen.

¹ Mato Benković, sudrug Botićev iz gimnazije.

² Zulliani Josip Antunov, školski drug Botićev, jednu godinu stariji.

³ Botić je do kraja 1854. bio pisar vlastelinstva, s nekim dužnostima nadglednika, a poslije pojave »Pobratimstva« u »Nevenu«, kad je dobio nagradu i priznanje čitalaca, dobio je od biskupa Strossmayera čin aktuara — arhivara. U knjizi Cepelić-Pavić, »J. J. Strossmayer...« Zagreb 1908., str. 917. piše, da je Botić bio aktuar od 1854. do 1862. Međutim, sam Botić u pismu Ivanu Filipoviću od 12. listopada 1860. kaže, da zbog toga što se nije »htio zakleti« da je »morao dati ostavku na službu«, te će »još samo do nove godine služiti«. Prema tome služba je Botićeva morala prestati krajem 1860. pa je vjerojatno i prestala, jer je i kao narodnog zastupnika u saboru 1861. Botiću zvanje zabilježeno kao »posjednik«. Koliko mi je poznato, nikad Botić nije bilo kakvom izjavom opozvao što je ovdje kazao. Dapače, i sam književni rad Botićev nas upućuje na to, da je on bio izvan službe, jer je još krajem 1860. želio svršiti »Bijednu Maru«, koju je dotjerao i štampao 1861., a 1861/1862. napisao i 1862. izdao »Petra Bačića«, što ne bi mogao svršiti da je bio zaposlen, jer mu je i političko djelovanje odnosno dosta vremena. Prema tome, držim, da je tvrdnja u gore navedenoj knjizi pogrešna.

⁴ Jamačno Botić misli na »Bijednu Maru«.

⁵ Ivan Brčić (1824—1870), svećenik, profesor staroslavenskog jezika u zadarskoj teologiji. (Ovdje bih htio napomenuti, da je to naše prezime ispravno jedino u obliku u kojem ga Botić piše, jer su prema talijanskoj ortografiji tada pisali to prezime Bercich, izbjegavajući skupinu br kao netalijansku. U našem današnjem pravopisu vokalno r bilježili su kao ar i er; u Dalmaciji prema talijanskom pretežno er, pa otuda Berčić mjesto iskonskog Brčić).

⁶ Čini se da mu je Nikola Vežić predlagao da bude kapucin, a Botić ne pristaje, opravdavajući to.

⁷ Miji Pavlinoviću.

⁸ Perišić Vicko, kolega Botićev iz sjemeništa.

⁹ Bašković Ivan, kolega Botićev iz sjemeništa.

¹⁰ Ivasović Gajetan (kao gore).

¹¹ Za ovaj izraz: »preporučeno Srpstvo i srpski jezik«, vidi bilješku 2) pod ovim pismom M. Pavlinovića. Koliko je poznato, Pavlinović je u više navrata pisao o hrvatstvu i srpstvu, napadajući velikosrpstvo svoga vremena. Ne znam da li je poslije objave Botičevih *Pjesama* u izdanju Matice hrvatske iz 1885. M. Pavlinović negdje objavio ono što je obećao u bilješci 2) ovog pisma. Ali svakako Pavlinovićeve izjave stoji, da je Botić »rođeni i pravi Hrvat« i po svom životu i po svojim djelima. Ali treba dodati, da je Botić uvijek težio za slogom južnih Slavena, koja jedina može sve nas spasiti od pohlepnih tudinaca. Kao širokogrudni Hrvat — kakvih je i u Botičeve vrijeme bilo dosta — on je svoj maternski jezik gdjekada nazivao samo »srpskim«, što je činio i imenom naroda; nadalje, on, dak talijanskih škola u tadašnjoj Dalmaciji, piše ćirilicom, da bude što narodniji, jer ga je latinica sjećala talijanstva i bespravlja u svom zavičaju.

¹² Pismo je donijeto prema originalu (v. VIII, bilj. 11). Objelodanio ga je Marin Pavlinović, *Savremenik*, Zagreb, 9. I. 1931., br. 2.

¹³ Tuđa ruka prečrtala »Zadru«, pa ispod toga napisala »Castel-Venier di Obbrovazzo. Castel Venier je Vinjerac, sjeverno od Zadra, gdje je Vežić u međuvremenu bio namješten za župnika.

2.

[Đakovo, 23. V. 1855].

Ljubezni brate Niko!

Primio sam još 4. ovoga mjeseca tvoje ljubezno i ujedno cvileće pismo, gdje me toliko opominješ, što kroz toliko vremena od sebe glasa ne dajem, pa opet eto progje dosta danah dok se skanih odgovoriti na isto tvoje pismo. Nije se u meni, Niko, bratinsko srce skamenilo, niti je kada moja pamet lutala dugo po ma kakvijem predmetima dobra ili zla, a da se sjećao nijesam dubokijem ganućem postojbine moje, braće moje od uzhita mlagjanog i od postanka moga čovječjeg, uzhićenijeh snovah našijeh domorodnijeh i Božjoj promisli podčinjenijeh, da se sjećao nijesam roditeljah i roda mojega, da se sjećao nijesam puta, kojim sam od prve mladosti udario i kojim sam do u ove krajeve dospjeo. A moje ljubavi prama tebi, Niko, ma ja gdje bio, ma bio u kakvoj sreći ili nesreći, slavi ili zaboravnosti, nestaće teško i onda kad vrabac bude se u groblju mojiem pepelom igrao i razbacivao ga, kano što neće mi se nikada iz srca izbrisati ljubav prama ostaloj tamošnjoj braći, jer je s' tom ljubavi i s' tijem bratstvom vehoma moja duša još od prvog kretanja moje mladosti na svijetu skopčana, jer će uvijek meni u životu mojemu titrati se pred očima uzhićeni časovi, kad smo se braća u dobrijem namjerama slagali i hrabрили, podupirali i njegovali, kad smo se ljubili, da uzljubimo, kano što valja, zakon naš, narod i braću našu. Ali za što dakle da kroz toliko dugo vremena rijetko kada tebi i ostaloj braći našoj pišem, zašto da se pismeno sada ne razlijevaju srca naša, kano što su se ustmeno razlijevala, kad smo na blizu bili? Tome pitanju sam Vam u više prigodah, kad jednom, kad drugom pišući već po što-god odgovorio, no kroz ovu posljednju godinu danah uzrok je bio osobiti, i mnoge su misli neugodne i ugodne po mojoj pameti prohujale, bez da ih sam razmrsiti mogu, a Vama ih priobćiti bilo mi je teško, jer su misli takove bile, da, premda po sebi dosljedne i uputne, uz iste je bivalo u srcu mojemu njeki strah, da će te ih, braćo, skuditi, da ćete me možda za oslabljenog brata i druga smatrati i možda da će te me prezirati. Nikada mi iz glave izišla nije ona veče, kad sam se s Mihom² šetao u Zadarskom Sjemeništu po Siberiji,³ te kad smo se dogovarali, kako bi shodno bilo, da nekoliko izmedju nas se razsije po domovini, da svestrano uzmogne biti naše duševno djelovanje na narod naš.

Tada, iza dugog hodanja po tome dormitoriumu sjednemo ja i Miho na moju postelju, te nastavljajući naše razgovore i snove naše, jedan drugome se zatreknemo, da u svijetu kad budemo odriješenijeh rukuh, da budemo slobodniji pri radu našem, nipošto se ženiti nećemo. To naše megjusobno odricanje meni je ostalo uvijek u glavi kano zavjet jedan, kano svetinja jedna, kano što su mi sve misli naše i namjere naše i ljubav naša bratinska ostala uvijek svetinja jedna, i četiri godine odalečenja mojega od Vas tu svetinju ni u malo izglatiti kadre nijesu bile, niti će život moj čitav kadar biti. No u dugom boravljenju medju ljudima, u promatranju svakdanjem istijeh, kod svakojakijeh primjerah dobra i zla, kod promišljanja Božje providnosti i njenog upravljanja ovijem svijetom, proučiti sam počimao one Božje riječi: relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhaerebit uxori suae! — Što je mene na to pako naročito dovelo, da promišljam o toj Božjoj zapovijedi, i kako sam od toga promišljanja, koje je dugo, dugo trajalo, došao napokon na to, da sam se 16. Travnja o.g. oženio sa Pavkom Broš, sadašnjom mojom drugaricom sreće i nesreće, zla i dobra, mislih i čuvstvah prama Bogu, rodu, narodu i braći, listovi hartije u sebi nebi zadržati mogli, a kad bi kod Vas bio, istom bi Vam ustmeno nješto naspominjati mogao, a kazati sve misli i sva čuvstva i sav život moj kroz ove više nego četiri godine, to ne bi mogao, do kad bi se pretvorio u duh, te duhovima se priobćio, jer bi Vam ja upravo morao sve to kazati, da vidite koliko i kako se duša moja kolebala, prije nego sam taj korak učinio. Tada bi Miho vidjeo, koliko sam se borio s'promišljanjem našeg obećanja na moj[oj] postelji, i tada bi Vi svi, samo tada uvidjeli, koliko sam se bojao, da me Vi s'toga koraka mojega nećete možda odsuditi i pohuliti. Da nije u meni toga straha bilo, da sam Vaše prijateljstvo manje cijenio, nego što sam uvijek cijenio i cijeniću, to bi ja Vama tu moju nakanu, odavna ili bar prije ženitbe moje odkrio bio, i za savjet Vas upitao; a tako sam se kano dijete pouhvao u budućnost, i od dana do dana sam to očitovanje odgadjaio, dok mi ti eto, Niko, neznam nikada, odkud doznavši, ne pisa, da si čuo, da se ženim. Što sam se ja pako dotle bojao o tome Vam štogod spominjati, to me oslobodi bar stranom taj tvoj list straha, jer mi u istom zbog tog moga koraka ništa ne prebacuješ niti primjećavaš; no s' druge strane ne znajuć, dali kano ti i ostala braća misle, ostalo je u meni kano uzrok, s' kojega sam odužavao do danas pisati Vam. Ali napokon promislih, stvar učinjena konca neima, a mi ostajemo braća te braća, pa nije u redu već jedanput, da im nepišem o mojem stanju, ma me oni kako sudili i prosudjivali, a Bog odrješuje često čovjeka od zavjeta njemu prikazanog, kamo li nebi mene odriješio čovjek, i još k tome brat moj ! Ja neću da dovodim ovdje, jeli pametno tada bilo vezati se jedan drugom, da se ženiti nikada nećemo, i bi li shodno za moj život bilo, da sam se te obreke držao, jer ako nije pametno sasvijem bilo, znam da je bilo stranom bar za ondašnja naša doba i okolnosti naše plemenito, a o shodnosti divaniti što je kasno, to je neuputno; da se dakle napokon povratim srcem u Vaše krilo i da Vam dostavim stečevinu sestre jedne, ako i kasno, javljam Vam, da sam se oženio ima [tomu] 38 danah. Tude Vam za utjehu Vašu spomenuti takodjer moram, da u sadašnju moju ženu strastveno zaljubljenje nije bilo, jer prije ženitbe, ako sam šnjome se razgovarao, to je 4—5 puta u razniem okolnostima i skoro uvijek slučajno. Nije osobite ljepote i roda; ali je čedna, pobožna, krotka, vrijedna, čuvstvena i rodoljubiva. Ona Vas sve ljubi, jer se često o vama razgovaramo, i rada bi vas poznala i uvijek me nagovara da vam pišem. Sada molim vas, braćo⁴, redom, jednog po jednog, da gledate pristati ma kako s'mojiem roditeljima, te im taj glas, koji će im oduzeti pretje-

ranu malo nadu, da ću se posvetiti svešteničkom stanju, priobćiti; tako da ne ostanu gorko tronuti; volim, da im glas iz vašijeh usta dodje, nego iz Bog zna kako poganih. — A što je za Boga Mihiniem⁵ očima, te mora čak u inostranstvu da im lijeka traži? Ja se uvijek nadam, da za nje nije velike pogibelji, ili bar da nije toliko, koliko sam u prvi mah promislilo pročitavši, Niko, tvoje pismo. Pozdravi mi ga, brate, i pročitaj mu ovo moje pismo, kano što te takodjer molim, da ga i Benkoviću⁶ proštiješ i da mi pozdraviš sve moje prijatelje i od mene da im glasa dadeš, da sam živ, i da na njih zaboravio nisam i da sam Vas željan vidjeti i s'Vama se jednom narazgovarati. Pozdrav i Perišiću, i Baškoviću i Čelaru, i Ivasoviću i Čuliću i Šegviću⁷ i svijem napokon pozdrav [s] kojim sam ugodne časove proživio, kojih se sada tako sladko sjećam. A ti, Niko, što si nakanio, ako je ikako moguće da ne uradiš, smisli se. Dvapat smisli, kažu, a treći kraj, a i poslije nebi bilo kasno latiti se toga, gdje je kasno ići na povratke. Piši mi i neka mi braća ostala pišu i ljube s' tobom, kano što ih sve s'tobom ljubi

Tvoj brat
Luka Botić

Adresa:

Štovanom Gospodinu
Nikoli Vežiću
učniku Bogoslovja

u Makarski
Dalmacija

reccomandirt

Pečati:

Werpolje 24. Mai
Knin 2. 6.
Vergoraz 3. Jun
Macarsca 4. 6.

¹ Ovo je pismo u predgovoru Mihovila Pavlinovića u *Botić, Pjesme*, Zagreb 1885., str. XI, datirano »4. lipnja 1855«. Onaj koji je to pismo datirao, datirao ga je po prvim riječima samog pisma, ne uzimajući u obzir pečate na samome pismu. Pečat Vrpolje ima otisnut »24. Mak«, pa se može pretpostaviti da je pismo napisano najkasnije dan prije ili par dana prije. Da ne kompliciram stvari, uzeo sam za datum 23. svibnja, a godina ostaje, jer ona odgovara.

² Miho Pavlinović

³ Siberija, prema talijanskom, zvali su hladnu prostoriju u zadarskom sjemeništu pod potkrovljem, u kome je bila i spavaonica.

⁴ I ovo je pismo namijenjeno »svoj braći« Botićevoj.

⁵ Miho Pavlinović.

⁶ Vjerojatno njihov zajednički sudrug.

⁷ Sve njegovi drugovi, što ih je zajedničkim imenom zvao »braća«.

⁸ Pismo je donijeto prema originalu (v. VIII. bilj. 11). U predgovoru M. Pavlinovića L. Botić, *Pjesme*, Zagreb 1885., str. XI—XIII., pismo je nepotpuno i s nekim manjim pogreškama.

[Đakovo, 22. IX. 1856.]

Ljubezni brate Nikola !

Pisao sam ti jutros na tvoje posljednje pismo od 6. t. m. ele znajući da po nesreći, Diligenza neće odilaziti prije dojuče subote, a da tebi treba da znaš na čemu si, evo ti obaška opet pišem. Oprostićeš, brate, što ti nemogu poslati više od 80 for. jer sam ovo posljednje vrijeme iztrošio, a nadam se, da nećeš misliti, da je meni teško učiniti ljubav tebi, koji si mi toliko brat, i u svakoj prigodi nuždnj bio mi u pomoći.¹

Ja sam evo malo prije vratio se iz Vrpolja, kud Diligenza prolazi, a prije nijesam mogao tamo ići, jer je odavle do 4 sata daleko, a ja sam tvoje pismo stopram juče oko podne primio. Da nije pismo tvoje zakasnilo 3 dana u Markarski, jer pišeš 6-og a pečat tamošnje pošte nosi 9-og, za nedjelju danah bi dobio prije to malo novacah, jer je Diligenza sinoć otišla, pa će opet u subotu na veče. Nemojmi dakle ništa zamjeriti, a vjeruj da sam rada da ti brat ostanem.

Što se s'tolikijem strahom spremaš na redjenje, zahvali, brate Bogu, koji te dostojnijem čini, da ponjaš i razumiješ strahoviti čin, koga se primaš. Nego s'druge strane nemoj, brate, zaboraviti da je Bog ljubav, sama ljubav. Ja ti, brate, moram tako da pišem, jer sam vidjeo mojiem očima mladijeh misnikah, koji su se pripravljali da prvi put prikažu Svemogućemu neizmjernu žrtvu, a pamet njiova plazila je i gmižala pred predmetima, koji i svjetovnog čovjeka okaljati mogu, a uzvisiti ne mogu nikako, kamo li Isusovog jednog namjestnika ! Dao ti Bog, Niko, da, kao što je prispodoba daleka, tako da tebi blizu bude plamen ljubavi Božje. Pa nemoj zaboraviti na tvoga Luku, kad se prvi put budeš utjecao Bogu, prikazujući mu zasluge jedinorogjenoga sina; jer i ja, brate, imadem teretah u mojem novom stanju, za koje jedini Bog može me vrijedno pomoći, da ih dostojno nosim, kano što se sljedbeniku Hristovom pristoji.

Mogu ti javiti, da sam u mojem ženitbenom stanju zadovoljan, da priznati moram, da moju ženu zaslužio nijesam od Boga, i da se bojim, da li nuz nju ne bude od Boga plaća na onom svijetu. Da to ne bude, mi se molimo Bogu, a moli se i ti, stari moj prijatelju, za tvoga brata. Ja se nadam, da neće biti istina, što si mi kobio, da tvoje srce meni odsele nemože biti otvoreno, kano dosada. Ugledajmo se, brate, u božju ljubav, pa od nje obasjani, svaka će nejednakost i razlika izčeznuti, kano što magla pred suncem. Piši mi što prije, kuda s' tobom misle. Pozdravi Mihua², Matua³ i ostalu braću. Bili veseli u tvomej veselju, a u duhu će se s' tobom veseliti

Tvoj brat

Luka

Djakovo 22/9 1856.

¹ Pismo je donijeto prema originalu. U predgovoru M. Pavlinovića, Botić, *Pjesme*, str. XV—XVI, nepotpuno.

² Miho Pavlinović.

³ Mate Benković.

Djakovo, 23. rujna 1856.

Ljubezni brate Niko!

Primio sam juče u podne tvoje pismo od 6 o. mj. Što me je obradovalo tvoje povjerenje prama meni u tvojoj potrebi, to me je opet smutilo vidjeti kako nećeš da uvidiš, da me novo moje stanje nije moralo baš sasvijem promijeniti. Ele o tome sam ti već pisao u posljednjem mom listu, kog znam da si već dobio, a imamo kada i drugi put o tom pisati. Nemogu ti kazati koliko mi je žao, što nemogu podpuno da tvojoj želji zadovoljim, glede ono nekoliko forintih, za koje mi pišeš. Šaljem ti evo 80 for. jer, brate, više ti poslati nemogu, jer sam se ovo posljednje vrijeme mnogo natrošio, odkad sam se oženio. Nego budi uvjeren o mojoj dobroj volji i pripravnosti. Pisao bi ti još štogod, no moram da idem u Vrpolje ovo pismo predati na Diligenzu, jer ona ovuda ne prolazi, pa moram se žuriti. Ako Diligenza ne bude odmah odilazila, pisaću ti po pošti obaška. Nemoj me kriviti, ako ti možda na vrijeme ne stigne ovo pismo, jer ja prije nijesam ga mogao odpremiti. Pozdravi braću, Mihū, Matu i ostale, i spomeni se tvog brata Luke pri golemom činu, koga hoćeš da na skoro se primiš. Preporučī me Bogu, da moji grjesi ne padnu na porodicu moju. Primi, brate, bratinski poljubac

Tvog iskrenog brata
Luke¹

¹ Pismo donijeto prema originalu. U predgovoru M. Pavlinovića, Botić, Pjesme, str. XVI, nepotpuno.

5.

Djakovo, 1. travnja 1859.

Ljubezni brate Niko!

Želim Miji sretna uspjeha, i jamačno se nadam, da će se svojim duševnim poslom opošteniti, jer on razumije srce, zna srcu govoriti, a i to zna, da je u taman govoriti, ako se srca ne prima.¹

Za što niesi prošle jeseni k meni došao, mjesto što si se uputio u Talijansku? To ti u grijeh upisujem, jer bi nas taj sastanak oživio bio i omladio. Da ja kuda mogu poći na koju nedjelju dana, ja i nemislim drugamo, da bi mogao prije otići no k vama.

I ja sam Ti, brate, ove zime silu pretrpio, jer mi je supruga pet mjeseci ležala između smrti i života, pa ni dan danas nije još svojim zdravljem u redu.

U jesen je bio ovdje g. Jozo Bezić i kupio novaca za sjemenište Priko.² Ne mogu Ti kazati, koliko me obradovalo, kad sam ga iznenada u mojoj kući vidio. Po obrazu ga niesam mogao poznati, već sam ga poznao po glasu, a on mene ni po čemu nije mogao da razpozna. Obećao sam mu bio pri njegovu polazku, da ću mu i ja gledati, da mu koju forintu od ovdašnjeg svećenstva skupim, pa zbog bolesti moje supruge i radi silnih poslova, koji su na me natovarili bili, niesam mogao da mu zadanu rieč održim, i od toga se moram sada stiditi.

Čitam u novinama, da je u Mletcima umro Stjepan Ivičić, pa me tako muči, što ne mogu da se sjetim, tko je on bio. Piše se, da je profesor bio u Dubrovniku, Spljetu i Zadru, i da je pisao: »Le vile del Mossor«, a u Spljetu da se rodio. Deder, molim Te, Ti mi potanje piši o njemu, da ga se sjetiti mogu. Ovako žalim ga, a i ne znam ga.

Što tamo misle o ovim *političkim zabunama*?³ Mogu li tamo ljudi mnogo plaćati carstva? Šta je sa gimnazijom u Sinju? Imade li tamo koji učitelj, koji bi meni poznat bio? Govori li se još po dalmatinskim gradovima sve talijanski kano prije, ili je počelo po malo i naški se natucati? Piši mi o svemu tome, kad si mi i onako obećao drugi put pisati mnogo više. Pozdravi brata Mija,⁴ Baškovića, a neka zaboraviti ni ostale naše prijatelje. Ta, Niko, niesmo mi inokosni. Da si mi zdravo i zadovoljno!

Tvoj brat

Luka⁵

¹ Kad sam pozvan, da pripoviedam korizmu u Makarskoj. Op. M. Pavlinovića.

² *Priko*, glagoljaško sjemenište kod Omiša (1750—1821). To je bilo jeseni 1858, kad su kupili novce za nešto.

³ Misli vjerojatno na nedaće Austrije u Italiji.

⁴ Miho Pavlinović.

⁵ Original ovoga pisma ne postoji u ostavštini Mihovila Pavlinovića, kako mi javlja don Milan Pavlinović, pa sam ga preštampano iz predgovora M. Pavlinovića u *Botić*, Pjesme, str. XVI—XVII.